תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר מועד

מהרש"א - חידושי אגדות
על תענית

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על תענית

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-תענית/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 4
דף ב: 5
דף ג. 6
דף ג: 6
דף ד. 6
דף ה. 8
דף ה: 11
דף ו. 12
דף ו: 13
דף ז. 13
דף ז: 15
דף ח. 17
דף ח: 19
דף ט. 21
דף ט: 23
דף י. 25
דף י: 27
דף יא. 29
דף יא: 33
דף יב: 34
דף יד: 34
דף טו. 34
דף טו: 39
דף טז. 39
דף טז: 41
דף יז. 41
דף יז: 42
דף יח. 42
דף יח: 42
דף יט: 43
דף כ. 44
דף כ: 45
דף כא. 47
דף כא: 48
דף כב. 49
דף כב: 49
דף כג. 50
דף כג: 53
דף כד. 54
דף כד: 55
דף כה. 57
דף כה: 60
דף כו. 61
דף כו: 61
דף כז. 61
דף כז: 62
דף כח. 63
דף כח: 64
דף כט. 65
דף כט: 67
דף ל. 68
דף ל: 68
דף לא. 68

דף ב.

שנאמר עושה גדולות ואין חקר נפלאות וגו'. כצ"ל והיינו האי קרא דכתיב באיוב סימן ה' גבי האי קרא דמייתי הנותן מטר וגו' אבל קרא דבספרים שלפנינו עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות וגו' כתיב שם סימן ט' ולא כתיב לגביה מטר ונראה לפרש לגבי מטר על פי מ"ש פ"ק דבבא בתרא מי פלג לשטף תעלה הרבה טיפין בראתי בעבים כו' שאלמלא ב' בדפוס אחד מטשטשות הארץ כו' ודרך לחזיז קולות הרבה קולות בראתי בעבים כו' שאם היו ב' יוצאין בשביל אחד מחריבין עולם כו' כמפורש שם ועל דרך זה כוון ה"נ בהאי קרא לגבי מטר עושה גדולות גו' בטיפי המטר נפלאות עד אין מספר בקולות שנתהוו במטר וק"ל:

כתיב הכא עושה גדולות ואין חקר וכתיב התם הלא ידעת וגו' ואין חקר לתבונתו כו'. באה הג"ש מאין חקר לאין חקר ע"פ מ"ש הגם שיש לאדם להשיג ולחקור במציאות העולם ובבריאתו מתוך הטבעיים מ"מ מה שלא ישיג יתלה בקוצר השגתו בזה וכי הוא עמוק ומי ימצאנו וכמ"ש פ' אין דורשין במכוסה ממך בל תחקור במה שהרשית התבונן וז"ש הלא ידעת אם לא שמעת וגו' בורא וגו' ר"ל גם בלאו שמיעה מתוך התורה בראשית ברא וגו' הלא אפשר שידעת מתוך החקירה בזה ומסיים אע"פ שהרשית להתבונן בזה מ"מ אין חקר לתבונתו ומה שלא תשיג תתלה בקוצר השגתך ועומק המושג ממך:

כתיב מכין הרים בכחו נאזר בגבורה כו'. כתבו התוס' אמאי נקט גבורות טפי מכח וכמו כן הל"ל מזכירין כח גשמים כו' וי"ל משום דהברכה מתחלת בגבורה להכי נקט גבורה עכ"ל ואני מוסיף בזה ע"פ מ"ש דהג"ש בא מאין חקר שברכת תחית המתים מיוסד בזה דאין חקר לגבורתו דגבורות האדם שהוא ממית החיים ואתה גבור בהפך זה שאתה מחיה מתים וכן הם הגשמים שבאים בגבורות ומביאים רחמים לעולם כדלקמן בפרקין ועד"ז אמרינן לקמן גדול יום הגשמים כתחית המתים:

ומנלן דבתפלה כו' וכתיב בתריה ונתתי מטר וגו'. וא"ת ומאי קבעי ליה ומנלן דבתפלה הא מפורש בתפלת שלמה בהעצר השמים ולא יהיה מטר וגו' והתפללו וגו' וי"ל דקרא לא איירי אלא בהעצר כבר השמים בעי תפלה ע"ז בעת צרה אבל הכא בעי בלאו עת צרה אלא בתפלה קבועה שבכל יום מנלן ומייתי לה מלעבדו בכל לבבכם וגו' איזה עבודה כו' דאיירי בעבודה ותפלה קבועה שבכל יום וק"ל:

שלא נמסרו לשליח כו'. כתבו התוספות וא"ת הא אמרינן דמפתח של גשמים נמסר לאליהו כו' ויש לומר כו' ע"ש ונראה דרש"י הרגיש בזה שפי' שלא נמסרו לשליח אחד ביחד עכ"ל וכיוצא בזה כתב בע"י ע"פ ב"ר כשבקש הקב"ה לתת מטר בימי אליהו המית

בנה של צרפית וכשבקש אליהו מהקב"ה שיחייהו א"ל ג' מפתחות שיש בידי אין נאה שיהיו שנים ביד התלמיד וא' ביד הרב וכתב בע"י ולישנא דגמרא לא משמע כן אלא שאף אחד לא נמסר ביד שליח ונראה דלק"מ שלא נמסר המפתח של גשמים לאליהו כו' אלא שאליהו עצר את המטר וכן מפתח של ת"ה לא נמסר לאליהו ולאלישע אלא שבתפלה החיה הקב"ה את המת עכ"ל. ונעלם ממנו ההיא אגדה דפרק חלק דאיתא בהדיא שנמסר לאליהו אקלידא דמטרא וכיון דחזא הקב"ה דאיכא צערא בעלמא כו' חלה בן האשה בעא אליהו רחמי למיתן לו אקלידא דת"ה כו' ע"ש: וכתבו עוד התוס' והא כתיב פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כו' אמאי לא חשיב ליה הכא וי"ל דלא חשיב אלא מפתחות של טובה וכו' ואם תאמר הא אמרינן יורקמי שר של ברד כו' ע"ש ולא ידענא מאי קשיא להו משר של ברד דההוא לאו כלי זעמו הוא דהא לטובה בא כמפורש בפרק ע"פ אמר יורקמי שר הברד כו' ארד ואצנן הכבשן ואציל לצדיקים כו' ובעיקר קושייתם עיין בע"י בשם הראב"ד תירוץ לזה:

של חיה דכתיב ויזכור וגו' יש לדקדק אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה גבי לאה דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה וי"ל דניחא ליה לאתויי קרא דרחל שנסמך מלת ויפתח לשם וישמע אליה אלהים ויפתח וגו' וכן בשל גשמים יפתח ה' לך וגו' ובתחית המתים כי אני ה' בפתחי את וגו' אבל האי קרא דלאה לא נסמכה הפתיחה לשם איכא לפרושי דכינוי ויפתח לא קאי אשם אלא אמי שבידו לפתוח שנתן הקב"ה המפתח בידו ומיהו בפותח את ידך אע"ג דלא נסמך לשם דרשו בו כן לפי שפותח ומשביע הם בלשון נסתר ושינה לכתוב ידך בלשון נוכח ולא כתיב ידו בלשון נסתר לדרוש מיניה ידך ולא ע"י שליח ובזה יתיישב למה לא הביא קרא דלעיל מיניה תפתח ידך ישבעון וגו' דכיון דאינו נסמך לשם וגם כוליה בלשון נוכח יש לפרשו אשליח שנותן בידו המפתח ודו"ק:

דף ב:

ע"ב הואיל וד' מינין הללו אינן באין אלא לרצות על המים וכשם כו'. א"א בלא מים כו' בירושלמי מפרש טעמיה דר"א ע"י שארבע מינין אלו גדילין על המים לפיכך באין פרקליטין על המים:

דף ג.

ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד וגו'. כתבו התוספות לכך נקרא מתושבי גלעד לפי כו' ע"ש ונראה דמטעם זה נמי קראוהו בכמה כתובים תשבי ע"ש תושב אבל רש"י פי' בספר מלכים תשבי ע"ש מקומו ע"ש:

דף ג:

ע"ב אליהו אישתבועי למה לי כו'. בחידושי ע"י כתב קשיא לן אדרבה טפי הו"ל לאקשויי היכא אשתבע לבטלה דהא לא אפשר דמיעצר ואיכא כו' ע"ש ב' תירוצים בזה ואענה חלקי גם אני דלפי מאי דס"ד השתא הגם אם טל אינו נעצר מכ"מ באותן שני אליהו היה נעצר מכח שבועתו דאליהו וע"ד ותגזר אומר ויקם לך מה שהצדיקים גוזרין הקב"ה מקיים גם בכה"ג שהוא כנגד הטבע ולעיל דקאמר ואלו טל לא קאמר ליה דלא מיעצר הקב"ה כיון דודאי אליהו אתשיל אשבועתיה ואח"כ אמר הקב"ה ואתנה מטר לא הוצרך הקב"ה לומר ואתנה טל וגו' כיון דהטל לא מיעצר ממילא ירד הטל מיד דאתשל אשבועתיה והשתא שפיר הוה מתקיים שבועת אליהו בין במטר בין בטל ולא תקשי ליה אלא כיון דלא מיעצר הטל אשתבועי על הטל למה ליה דלא הוה ליה לאשתבועי אלא אמטר דהוי סגי ליה בהכי ולא הוה ליה לאשתבועי אטל לשנות גזירת שמים דטל לא מיעצר ומשני דקושטא הוא דאטל דלא מיעצר לא משתבע לשנות גזירת שמים אלא אטל שלא יהיה לברכה הוה משתבע ובזה מתיישב במה שפרש"י גבי דלא מינכר מילתא כו' דאי הוה אומר ואתנה טל ומטר היה אחאב מקנטרו ואומר לו שלא נעצר עכ"ל שיש לדקדק בתחלה דקא"ל אליהו לאחאב חי ה' וגו' אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו' אמאי לא היה חושש אליהו שאחאב יקנטר לאמר לו שלא נעצר אבל לשיטתנו ניחא דמעיקרא כשא"ל לאחאב כן הבין אחאב אע"ג דלא נעצר טל נשבע אליהו שיהיה נעצר באותן שנים כמ"ש לעיל אבל אח"כ כשלא היה נעצר הטל ולא היה משתבע אליהו אלא אפי' טל דברכה לא אתי לא יודה בזה אחאב ויקנטר עליו ולכך לא הזכיר טל לסוף ודו"ק:
אי הכי בארבע מבעי ליה אלא ה"ק כשם שא"א כו'. מפורש בפ"ק דע"ז:

דף ד.

צורבא מרבנן כו'. עיין פרש"י ובערוך פי' חוזק ת"ח ע"ש:
דרתח כו'. לפי שהכעס הוא ממדות הגרועות כמפורש במסכת נדרים אמר דיש לדון הת"ח לכף זכות דאורייתא כו' שהתורה היא דבר רוחני דומה לאש כמ"ש אש דת למו

שהיתה כתובה לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה וכשתבא התורה בגוף הת"ח היא מרתחת את הגוף ומביאו בטבע לידי כעס שהוא מרתיח הלב ומסיק דבעי למילף נפשיה כו' דהיינו להרגיל עצמו כדי להרחיק עצמו ממדה רעה זו גם שהוא ת"ח כמ"ש ההרגל על כל דבר שלטון:

אל תקרי אבניה כו' משום דלפי פשוטו ה"ל למכתב אשר אבניה כברזל דא"א לומר אבניה ברזל דא"כ לאו אבנים הם וע"כ דרשו מיניה אבניה בוניה כדאמרינן נמי אל תקרי בניך אלא בוניך כו' וע"ש זה קרי לת"ח בנאין במסכת שבת:

שלשה שאלו שלא כהוגן כו' וכתבו התוספות וא"ת ואמאי לא חשב כלב שאמר כל אשר יכה וגו' אתן לו את עכסה בתי וגו' יכול אפילו ממזר ועבד וי"ל דה"ק כלב כל מי שיחזור לו אותן הלכות כו' אתן לו עכסה וגו' כו' ע"ש ובפ"ב דתמורה גמרא ערוכה היא דדרשינן ליה הכי ועיין בחידושי' ואין להקשות דעדיין הקושיא במקומה עומדת דיכול אפילו ממזר או עבד יחזור לו הלכות שיתן לו בתו דיש לומר דאם יחזור לו הלכות ודאי דברוח הקודש יחזיר' ואין השכינה שורה אלא על המיוחסים שבישראל כדאמרינן בנדרים וכפרש"י בשמעתין:

יכול אפילו חגרת כו'. כתבו התוספות תימה וכו' ע"ש ומיהו למאי דאמרינן ביומא דאבותינו קיימו כל התורה ה"מ פריך נמי ממזרת משפחה אך קשה אמאי לא קאמר ששאל שלא כהוגן דשמא לא תהיה ממשפחת אברהם והוא אמר ליה אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני משם וי"ל דעל זה התחנן בתפלה שנאמר ובה אדע לשון תחנה הודע לי בה כי עשית חסד אם תהיה ממשפחתו כו' כפרש"י בחומש ולפ"ז יש לתרץ ג"כ קושית התוס' כיון שהתחנן שתהיה ממשפחת אברהם לא תהיה ג"כ ממזרת או שפחה דמשפחת אברהם בחזקת מיוחסים הוו ועי"ל שלא נתן הצמידים על ידיה עד שהגידה לו בת מי היא שלא סמך עצמו על הניחוש שא"ל השקיני מעט מים מכדך וגו' ואע"ג דכתיב ויקח האיש נזם וגו' ובתר הכי כתיב ויאמר בת מי את וגו' אין מוקדם ומאוחר בתורה וכן מוכח מתוך ספורו של אליעזר דכתיב ואשאל וגו' בת מי את ואח"כ ואשים הנזם על אפה דודאי לא סמך אליעזר על ניחושו וכ"כ התוס' בפ' ג"ה דאל"כ למ"ד בפ' ד' מיתות בן נח מוזהר על כישוף וכל האמור בה איך ניחש אליעזר וא"כ אחר ששאל בת מי את לידע אם ממשפחת אברהם היא ידע נמי דלאו ממזרת היא אבל על ניחושו לא סמך כלל ואין להקשות דא"כ בחגרת וסומא נמי אחר שיראה אותה חגרת וסומא לא יתן לה הצמידים כבר כתבו התוספות בזה דבחגרת אפשר שיהיה לה רגל של עץ וסומא נמי דאפשר שיהיה לה עינים יפים ולא תראה כלל ולא יבין אליעזר וכפירוש רש"י:

שאול שאל שלא כהוגן כו' יש לדקדק הכא מאי שאל שלא כהוגן דהא אם יראה שממזר או עבד יהיה לא יתן לו בתו ואין לומר דמיד שיהרוג את גלית תתקדש לו ויעבור אלאו דלא יבא ממזר וגו' דהא בעבד ליכא למימר הכי דאין קידושין תופסין ועוד דאף לדוד הא לא נתקדשה בהריגת גלית דהוה ליה המקדש במלוה דאינה מקודשת כדאמרינן בסנהדרין פרק כ"ג וי"ל דמ"מ כיון שסתם שאול דבריו והיה האיש אשר יכנו וגו' ולא פירש והאיש הכשר אשר יכנו וגו' מקרי שפיר שאל שלא כהוגן כיון דאם יהיה ממזר או עבד לא נתקיימו דבריו והאיש אשר יכנו וגו' וכן צ"ל לקמן גבי יפתח דלא חל נדרו כלל בבתו ומ"מ שאל שלא כהוגן שלא נתקיימו דבריו להקריב בתו עולה:

יכול אפילו דבר טמא כו'. פרש"י כלב או חזיר כו'. עכ"ל ויש לדקדק דל"ל למימר יכול אפילו דבר טמא טפי הל"ל מיניה וביה יכול אפי' בתו ושאר כל אדם דשלא כהוגן הוא כמ"ש שהשיבו לו שלא כהוגן שנזדמנה לו בתו וי"ל דאדם נמי בכלל דבר טמא לקרבן הוא כמ"ש אשר לא צויתי וגו' ובב"ר מדמה בהדיא אדם לדבר טמא והכי איתא שם אפי' הקדש דמים לא היה יפתח חייב כהא דתנינן הרי אמר על בהמה טמאה הרי עלי עולה לא אמר כלום ומדברי ב"ר נראה דלא חל נדרו כלל בבתו ומיהו הך דמייתי רש"י נמי בשם ב"ר הצרי אין בגלעד שהיה שם פנחס יכול להתיר את נדרו נראה דסותר זה וצ"ע:

והיינו דקאמר נביא הצרי אין בגלעד כו' כפרש"י ותוס' וסיפא דקרא ארוכת בת עמי מפורש בבת יפתח:

וכתיב אשר לא צויתי וגו'. כפרש"י דהיינו קרא דפי' בקבוק ורישא דהאי קרא בהקרבת בניהם עולה איירי בהדיא דכתיב ובנו את במות הבעל לשרוף את בניהם באש עולות לבעל אשר לא וגו' ועיין בפרש"י:

דף ה.

שנאמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש וגו'. מ"ם מורה במקום י' יורה ואמרי' לקמן יורה שמורה את הבריות כו'. ואולי עוד דנקט ליה בהאי לישנא מורה דומה דכתיב לעיל מיניה את המורה לצדקה:

בימי יואל בן פתואל נתקיים כו'. הוא אמרו ובימיו נתקיים ופרש"י ע"י נס שהיה רעב ז' שנים דכתיב כי קרא ה' וגו' וגם בא אל הארץ שבע שנים וגו' ההוא קרא אלישע אמרו בימי יהורם בן אחאב וכפרש"י בתרי עשר דיואל בן פתואל בימי יהורם ניבא ונראה דמשמע להו דההוא רעב ז' שנים דבימי יהורם היה ע"י הארבה דכתיב בימי יואל לפי שאמר אלישע קרא ה' לרעב וגם בא אל הארץ וגו' לפי פשטיה ה"ל למכתב וגם היה

בארץ שבע שנים וגו' כדכתיב רעב כי יהיה בארץ וגו' וע"כ אמרו וגם בא אל הארץ וגו' היינו אותו הארבה שנזכר בימי יואל הוא בא אל הארץ שבע שנים לכלות הכל:

בא' בניסן כו'. זמנים אלו דנקט קבלה היתה בידו כן ויש לתת בזה טעם לפי מ"ש דהנך נינהו שני רעב דבימי יהורם ויצא אדר דקאמר היינו שכלו אותן ז' שני רעב ומאחד בניסן התחיל שנה אחרת וירדה להם רביעה ראשונה דמאז נענו להתחיל ימי השובע דשני התבואה מתחלת (עשרה) מניסן כמ"ש בפ"ק דר"ה שבפסח העולם נידון על התבואה ואע"ג דלא היה להם תבואה חדשה עד ט"ז בניסן מ"מ שני השובע התחילו מאחד בניסן שהתחילו הזרעים לגדל וגם היה להם לאכול בנס שנתגלה להם מה שבכתלים כו'. ואמר מי שיש לו קב חטים או קביים שעורין כו' דשיעור השעורים כפול מדחטים וכן לענין נתינת מעשר עני בגורן חצי קב חטים או קב שעורים כמ"ש בספ"ב דפאה ואמר יאכלנו ויחיה כו' היינו לחיי שעה דהא אם יאכלנו ולא יזרענו ודאי דנמי ימותו כשיכלה קב חטין כו':

וזרעו שני שלישי ורביעי וירד כו' גם שהיו יכולין כולן לזרוע בשני מיד אחר רביעה ראשונה מ"מ בעי ג' ימים קודם רביעה שניה להשרשה ולקליטה כדאמרינן פ"ק דר"ה ג' ימים לקליטה ואמר נמצא תבואה הגדילה בששה חדשים כו' כפרש"י מתשרי ועד ניסן עכ"ל והיינו אי כר"א בפרק המקבל דחצי תשרי וחשוון וחצי כסליו זרע כו' וחצי ניסן ואייר וחצי סיון קציר ואי כר"י דאמר דמתחלת תשרי מונה אבל ר"ש פליג התם ואמר דמתחלת חשוון מונה ע"ש:

ובחזירתו אוכל כו'. נראה הא דקאמר לעיל וזרעו ב' וג' וד' כו' בו ביום ע"כ נמי דחרשו ואחר כך זרעו בכל יום מג' הימים וקאמר דמאי הלך ילך וגו' לשון כפול דשור כשהוא חורש הולך כו' בכל ג' ימים לחרישה ולכך נקט לשון הלך ילך דהיינו בהליכתו כל יום מג' ימים היה בוכה שעדיין לא היה גדל וצמח כלום שעדיין לא היה רביעה שניה וז"ש נושא משך הזרע שהיה השור בוכה כל משך שנמשך הזרע דהיינו בב' ובג' ובד' אבל בחזירתו מן החרישה ביום ה' מן השדה לבית וירד רביעה שניה התחיל מיד לגדל ולצמוח היה אוכל חזיז מן התלם וז"ש בא יבא וגו' לשון כפל אחר שבא לבית בכל ג' הימים ונמצא דשפיר קאמר דגדילה בי"א ימים והתוס' לא הבינו השמועה כן והקשו מה שהקשו ודו"ק:

נושא אלמותיו כו'. ר"ל דה"ל למכתב נושא אלומות מאי אלומותיו בכינוי לנושא ומשני לפי ששבולת זרתים והיה כבד לישא סתם אלומה כדרך שעשה בשאר שנים אלא אלומותיו שעשה עתה כפי יכולת לו לישא וק"ל:

בהנך שבע שנים כו' ר"ל דכמה. שני רעב היו כמפורש בתרגום רות חלא מהם לא היו שבע שנים כמו רעב דבימי יעקב שנגזר שבע שנים אבל לא נתקיימו ז' שנים לז"א בהנך ז' שנים רעב דבימי יהורם דכתיב כי קרא ה' לרעב וגו' שנגזר לז' שנים וכתיב וגם בא אל הארץ שבע וגו' דהיינו שנתקיים הגזירה:

מאי אכלו כו' ששית בשר בניהם וכו' פרש"י מקצתם עכ"ל דודאי כמה מהם דלא באו לידי כך ואפי' בסוף שבע שנים היה למקצת לאכול כדקאמר לעיל מי שיש לו קב חטין כו' וק"ל:

לא אבא בירושלים של מעלה כו' פרש"י דה"ק עד שיהא בקרבך קדושלמטה דהיינו ירושלים לא כו' עכ"ל וק"ק לפירושו דאם נפרש קרא בלשון עד מי הכריחו לדרשה זו ואימא כדס"ד מעיקרא לפי פשטיה וה"ק עד דבקרבך קדוש דהיינו עד שאתה מטיב מעשיך לא אבא בעיר ירושלים ויש לפרש לפי הדרש בלשון תמיה אם קדוש בקרבך בירושלים שלמטה וכי לא יבא בעיר בירושלים דלמעלה דאם משרה שכינתו למטה אע"ג דהארץ לבני אדם כ"ש דמשרה שכינתו למעלה שהשמים לה' ויתיישב לפירוש זה וי"ו דולא אבא וגו' משא"כ לפירוש רש"י ומיהו רבי יוחנן דאמר לא אבא בירושלים של מעלה עד שאבא כו' לא מכח הך קושיא משום דבקרבך קדוש לא אבא כו' דריש ליה אלא דמפיק ליה מדהקדים בקרבך קדוש דהיינו ירושלים שלמטה מולא אבא בעיר דהיינו ירושלים שלמעלה דה"מ למכתב ולא אבא בעיר בקרבך קדוש ובלשון תמיה ודו"ק:

ירושלים הבנויה כעיר שחוברה כו' כלומר ירושלים הבנויה למטה היא כעיר ירושלים שחוברה לה כו' דהיינו שהיא למעלה בשמים נגד ירושלים שלמטה שהיא מכוונת כנגד שער השמים וכעין זה אמרו בפ' אין דורשין בז' רקיעים זבול שבו ירושלים וביהמ"ק ומזבח כו' ע"ש:

כתיב הכא מוסר הבלים וגו' מפרש"י נראה דאצטריך ג"ש דמיירי בע"ז ואי לאו ג"ש הוה משמע אטומים כעץ כו' ע"ש אבל א"כ מתוך האי ענינא גופיה ה"ל למילף בג"ש דכתיב לעיל מינה כי חקות העמים הבל הוא כי עץ מיער כרתו וגו' דמפרש דמשתעי בעבודת כוכבים ועוד לפירושו דר"נ דלא ידע הג"ש דאיירי בעבודת כוכבים אמאי לא מתפרש ליה לענין מוסר אטומים כעץ כו' כפרש"י וע"כ הנראה דידע ר"נ נמי שפיר דבעבודת כוכבים משתעי כולה ענינא אלא דמשמע ליה ויבערו מלשון בער וכסיל וה"ק מ"ד ובאחת יבערו ויכסלו וגו' דמשמע דבעבודת כוכבים אחת הם יבערו ויכסלו והלא הרבה עבודות כוכבים היה להם כמ"ש כי מספר עריך היו אלהיך ומשני ליה דודאי לאו בעבודת כוכבים אחת היו תועים אלא דה"ק דבזאת עבירה אחת הקשה מכלם הם יבערו

לגיהנם מלשון בוער באש ואהא מייתי גמרא כתיב הכא כו' וכתיב התם כו' מה התם יאבדו בשביל ע"ז בגיהנם דמסיים ביה ביום פקודתם יאבדו דהיינו ביום הדין להבא יאבדו בגיהנם ה"נ הכא בשביל ע"ז יבערו בגיהנם:

תרתין הוא דהויין כ"ב עיין פרש"י ועוי"ל תרתין הוא דהויין וכי לא עברו רק על שתי עבירות וכי כ"ב דהיינו שעברו על כל התורה שניתנה בכ"ב אותיות שביקא להו:

דף ה:

ע"ב ומאי ניהו ע"ז כו' בגודל עון ע"ז כבר אמר שהיא שקולה ככל התורה אבל הכא לענין דחשיבא לשני עבירות שיש בה שתים רעות ופי' רש"י דמייתי לה מכותיים וקדריים כו' אע"פ שיראתן פחותה כו' ע"ש אבל א"כ לא ה"ל לאתויי דכתיב כי שתים רעות עשה וגו' דהא עליה קאי ונראה לומר דמייתי נמי האי קרא דביה נמי מפורש הנהו שתים רעות שהוא מחובר למטה והיינו ב' רעות דאותי עזבו מקור מים חיים ולא עוד שחוצבים להם בארות וגו' שהוא כפול ובלשון רבים שאיוו לאלוהות רבים כמ"ש כי מספר עריך היו אלהיך והם נשברים דהיינו שכלם פחותים ביותר ומייתי בכה"ג כי עברו וגו':

זקנה קפצה עליו דכתיב נחמתי כי המלכתי גו' אמר הקב"ה אקפוץ עליו זקנה כו'. אבל בקרא מוקדם פסוק ויהי כי זקן שמואל וגו' לפסוק נחמתי כי המלכתי וגו' וצ"ל דאין מוקדם ומאוחר גם בנביאים מיהו מתוך ענינא לא משמע כן דבהאי קרא ויהי כי זקן שמואל מסיים וישם בניו שופטים וגו' ומתוך זה נתמנה שאול למלך כמ"ש אתה זקן ובניך לא הלכו וגו' שימה לנו מלך וגו' וצ"ע:

משה ואהרן לא בטלו מעשה ידיהם כו'. עיין פי' רש"י ונראה לפרש שלא בטלו מעשה ידיהם היינו שנמשח אלעזר להיות כ"ג ע"י משה ואהרן קודם שמתו ודומיא דהכי מעשה ידיו של שמואל שנמשח שאול ע"י שמואל וקרא דמייתי הכא מפורש משה ואהרן בכהניו של אלעזר שנמשח ע"י ושמואל בקוראי שמו דהיינו שנמשח שאול ע"י שהוא בקוראי שמו כי שמואל נקרא ע"ש מה' שאלתיו:

אקפץ עליו זקנה כו'. מהכא משמע דשמואל מת קודם זמנו והא דאמרינן ספ"ק דסוטה את מספר ימיך אמלא מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום י"ל דשאני שמואל שהוא בקש על זה שלא יבטלו מעשה ידיו בחייו וא"א בענין אחר:

ב' שנים ומחצה תפלתו כו' ופירוש הכתוב ושאול יושב בגבעה תחת זכות של אשל הגדול שהוא שמואל שהיה דר ברמה וצ"ל הא דנחמתי כי המלכתי את שאול היה

בתחלת מלכותו ולולא תפלתו של שמואל היה שאול מת מיד אלא שתפלתו היה מאריך לו שתי שנים ומחצה עד שהגיעה מלכותו של דוד ודו"ק:

חצבתי בנביאים הרגתים וגו'. כלומר ע"כ חצבתי וגזרתי וגם את הנביאים הרגתים דהיינו הריגה שמתו קודם הגעת זמנם כמו הכא גבי שמואל שמת קודם זמנו משום גזירת הגעת מלכות דוד:

וכי בכדי ספדו ספדיא כו'. ממיתה לא פריך דלא מפרש ביה מיתה אלא ויגוע כמ"ש התוס' וכדמפרש בסוטה עכ"ל והיינו אמה שאמרו שם דפתחינהו יעקב לעיניה ואחיך כו' ופרש"י למאי דמשני וא"ל מקרא אני דורש כו' ודחנטו חנטיא כו' נדמה להם שמת אבל חי היה עכ"ל והענין דחוק ועיקר שינויא חסר מן הספר ושמעתי לפרש בסוגיא זו משום דאיכא לפרש הא דיעקב אבינו לא מת בשני פנים אם שלא מת כלל גם בגוף אם שלא מת בנפש כשאר צדיקים אבל בגוף היה מת ואהא שלא מת בנפש לא חש להקשות דמפורסמת היא דאמאי נקט יעקב טפי מאברהם ויצחק דודאי גם הם לא מתו בנפש ואי שלא מת אף בגוף קאמר וכי בכדי ספדו ספדיא כו' ומשני ליה דודאי בנפש קאמרי דלא מת ודתקשי אמאי נקטי יעקב טפי דמקרא אני דורש כו' מקיש הוא לזרעו ומש"ה נקטי יעקב כמו שהוזכר בקרא בהקישא דלא שייך אלא ביעקב להקישו לזרעו משא"כ באברהם ויצחק משום זרעו ישמעאל ועשו ומייתי ליה מדכתיב אל תירא עבדי יעקב וגו' מקיש הוא בכמה כתובים קרי ליה לכלל ישראל בשם יעקב ומיהו הכא דכתיב ביה ואת זרעך וגו' משמע דעבדי יעקב היינו יעקב עצמו ועי"ל בזה ע"פ מ"ש בפ"ב דכתובות מתים שבחו"ל אינן חיים שנאמר נותן נשמה לעם עליה וגו' כי א"י נקרא ארץ החיים מיתת צדיקים שבא"י אינה רק מיתה מקרית משא"כ בחו"ל דהמיתה היא טבעית וע"כ צריכין לגלגול מחילות וז"ש יעקב אבינו לא מת דודאי אברהם ויצחק שמתו בא"י חיים הם גם במיתתן כיון שמתו בא"י אבל יעקב אבינו שמת בחו"ל היה לבעל דין לומר דאינו חי כמותן ולזה אמר דאף הוא חי וכאלו מת בא"י וא"ל וכי בכדי חנטו כו' ומהיכא תיתי לך שהוא חי יותר משאר מתים שבח"ל וא"ל מקיש כו' הנני מושיעך מארץ רחוק דהיינו ממצרים בחיים כאלו אתה מת בא"י כמו זרעך יוסף שבא ממצרים ארץ שביו בחיים לשם:

דף ו.

ד"א יורה שיורד בנחת ואינו יורד בזעף כו'. בילקוט יורה שמתכוין לארץ ואינו כו' ע"ש:

אלא יורה שמשיר כו'. פרש"י לשון קללה כו' והכי משמע קרא והיה אם שמוע וגו' ואם לאו ונתתי מטר ארצכם יורה לרעה כו' ע"ש והוא דחוק אלא דיש לפרש דה"ק קרא ונתתי מטר ארצכם בעתו אותן יורה ומלקוש דבשלא בעתו הוא לקללה ולא לברכה אני מביא אותו לכם בעתו שלא יהיה לקללה ומיהו משום שלא בעתו נקרא יורה ומלקוש וקאמר דמה מלקוש כו' ומה יורה כו' וע"כ יורה ומלקוש לברכה קאמר דהיינו בעתו:

דכתיב ובני ציון וגו'. בילקוט ל"ג הכי אלא וכן הוא אומר ובני ציון יגילו וגו' ואתרוייהו מייתי' ליה דבין יורה ובין מלקוש כתיבי ביה:

שמל קשיותיהן כו'. ויש לפ"ז לתת טעם מאי הגשם דבניסן קרוי כן ולא הגשם דבתשרי ומיהו לעיל ביורה לכולה טעמי ניחא אההוא דבתשרי:

דף ו:

והולידה והצמיחה כו'. הולידה הוא לשון מורכב זכר ונקבה משמע שהגשם הוליד והביא שהארץ ילדה וצמחה כמו אחרי הולידו וגו' אבל בלידת הארץ ה"ל למכתב ילדה וצמחה ומיהו בכח הלשון נמי דהארץ אתתא דמטרא היא והכי אמרינן לקמן טבא לשתא דטבת ארמלתא וק"ל:

דף ז.

גדול יום הגשמים כתחיית המתים כו'. מפורש בריש פירקין:

כיום שניתנה בו תורה כו'. לענין טובה לעולם קאמר דכמו שהתורה טובה לנפשות ה"נ המטר טובה לגופות ומייתי לה דכתיב כי לקח טוב ע"ש שהיא טובה לנפשות ופי' הפסוק כי לקח טוב מה שראוי ליקח אותה בשביל שהיא לקיחה טובה אנכי נתתי לכם במתנה. ואמר תורתי אל תעזובו וגו' ע"פ מ"ש בנדרים משה היה לומד תורה ומשכחה עד שנתנה לו במתנה וה"נ ה"ק שע"י שנתתי אותה לכם במתנה אל תעזובו ותשכחו אוחה:

יותר מיום שניתנה כו'. מפורש כדלעיל שטובת הגשמים היא לגופות בין לצדיקים ובין לרשעים אבל טובת התורה אינה אלא לצדיקים בלבד שזוכין בנפש על ידה וק"ל:

ערפהו כמטר כו'. פרש"י הרגהו עכ"ל אבל א"כ הו"ל לפרושי הכא ואין עריפה אלא הריגה כו' כדמפרש ליה לקמן ונראה לפרש הכא ערפהו ר"ל הפנה אליו עורף ולך מאתו וכה"ג דריש ליה בפ' לא יחפור יערוף כמטר כו' זו רוח מערבית הבא מערפו של כו' כפירש"י שם וה"ק אם תלמיד חכם הגון הוא כטל יהיה לך שאינו נעצר ומתבקש לעולם

ואם לאו ערפהו וסור ממנו וכדאמרינן בסמוך אם לאו אותו תשחית וסור ממנו כמטר הזה שהוא נעצר ואינו מתבקש לעולם כדאמרינן לעיל:

נעשית לו סם חיים כו'. מדברי הרמב"ם בח' פרקים שרפואות הנפש הם בדמיון רפואות הגופות ויש סם ברפואות הגופות שלפי הכנתו עם דברים אחרים במעשה ידי אומן ברופא הוא מרפא החולה ואם לאו אפשר שיהיה הסם ההוא אדרבה קשה לחולה להוסיף לו חוליו שימות בה כן התורה היא סם הנפשות כמ"ש פ' בא לו וזאת התורה אשר שם משה וגו' אל תקרי שם אלא סם זכה כו' דהיינו אם עשה עם הסם כאשר צוהו הרופא נאמן דהיינו ללמוד לשמה הרי היא סם חיים לנפשות שלהם ומייתי ליה מדכתיב עץ חיים היא למחזיקים וגו' שיש עץ שהוא סם טוב לחולי הגופות ע"י בישולו עם דברים אחרים ואמר למחזיקים בה דהיינו לשמה ואומר רפאות תהי לשרך וגו' לעיל מיניה כתיב ירא את ה' וגו' דהיינו לשמה ואומר כי מוצאי מצא חיים וגו' לעיל מיניה אשרי אדם שומע לי דהיינו לשמה ואם לאו שלמד שלא לשמה הרי אדרבה התורה נעשית לו סם המות להורגו ומדמה ליה כמטר הזה גם שלפעמים הוא מתבקש וחיים הם לעולם כמו בימות הגשמים מ"מ לפעמים אינו מתבקש וקללה הוא לעולם כגון בימות החמה כמפורש לעיל:

וכי אדם עץ כו'. דלפי פשוטו כפרש"י בחומש שמא האדם עץ השדה וכי האדם עץ וגו' להכנס במצור כו' ע"ש ה"ל למכתב כי עץ השדה אדם וז"ש וכי המכוון המקרא לפי פשוטיה שמא האדם הוא כעץ השדה אדרבה המכוון ממנו וכי עץ השדה הוא כאדם לבא מפניך וגו' וע"כ דרשו דודאי מדמה האדם לעץ השדה אם עץ מאכל ואם סרק ובילקוט ל"ג הא כיצד אלא דגרסינן וכי אדם עץ השדה אלא אם ת"ח הגון כו' ע"ש ופרש"י כולה מלתא אם ללמוד ממנו אם לאו ולפי מה שנסמך המאמר להנהו דלעיל יש לפרש כמשמעו אם ת"ח הגון הוא דהיינו שלומד לשמה אותו לא תכרות דסם חיים היא לו ואם לאו שלומד שלא לשמה אותו תשחית וכרת דסם המות היא לו:

ברזל בברזל יחד לומר כו'. אסיפא דקרא סמיך ואיש יחד פני רעהו כפרש"י ולכאורה זה המאמר לא שייך הכא וי"ל משום דאמרינן לעיל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות דהיינו בלומד לקנטר כמ"ש התוס' אל תחשוב דבב' ת"ח שבא אחד לסתור ולהקשות על דברי חבירו שזהו ג"כ בכלל לקנטר ושלא לשמה דאינו כן אלא דלא באו רק לחדודי ומעלה הוא בת"ח כמו שהוא ברזל בברזל שהאחד מחדד את חבירו:

מה אש אינו דולק כו'. ולעיל קאמר משום דאורייתא בת"ח כאש יש לומר דהא והא איתא דבתרוייהו מילי יש לדמויי התורה לאש:

מ"ד חרב אל הבדים כו' שעוסקין בד כו' מפורש פ"ב דמכות:
קטנים מחדדין את הגדולים כו' כפרש"י ששואלין כל שעה ומתוך משא ומתן ופלפול אתרווחא ההלכה ואהא מייתי הא דר"ח כו' ומחבירו יותר כו' מתלמידי יותר כו' לפי שכל אחד מאילו שואל ביותר ומביא טפי לידי חידוד:
כתיב הוי כל צמא וגו'. לאו בצמא ממש קאמר בנבואה זו אלא כמ"ש ולא צמא למים כ"א לשמוע דבר ה' וקאמר בתלמיד הגון התיו מים עם רבו מדבר שלא תמנע מללמדו תורה אבל בתלמיד שאינו הגון ימנע הרב מללמדו תורה כמ"ש בסמוך יהיו לך לבדך אבל הנביא קורא לו הוי כל צמא לכו וגו' שישוב וילך אצל רב ללמדו:
ואם לאו יהיו לך לבדך וגו'. דאסור ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון כדאמר בפ' העור והרוטב השונה לתלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקוליס וע"ש בחידושנו:
למה נמשלו ד"ת למים דכתיב הוי כל צמא וגו'. דה"מ לדמויי לפי ענינו ללחם דכתיב ביה נמי לא רעב ללחם וגו' כ"א לשמוע דבר ה':
לומר לך וכו'. לפי שיש תלמיד שמונע עצמו מלילך אצל רבו ללמוד לפי שהוא חושב שאין זה כבודו ולכך המשיל התורה למים במקום הזה מה מים מניחין מקום גבוה כו' אף אתה תניח מקומך והשפיל עצמך לגבי רבך לילך שם כדי ללמוד שם לכך מכריז הכתוב הוי כל צמא וגו' ולהכי מייתו ליה האי קרא בענין זה ולא מייתי ליה קרא דלקמיה בספר ישעיה לקראת צמא התיו מים:
לג' משקין כו'. לעיל לענין מה מים מניחין מקום גבוה כו' ה"נ יין וחלב אם שופכין אותן לארץ מניחין מקום גבוה כו' אלא שאין דרכן לשופכן על הארץ כמו מים גם אינו שייך ביין וחלב מניחין מקום גבוה כו' כמעיינות ונהרות אבל הכא לענין פחותים שבכלים שייך לדמות התורה לכל הג' משקין:
כדא"ל ברתי' דקיסר כו'. כל הסוגיא בפרק הנודר ועיין שם בחידושינו:

דף ז:

ע"ב ד"א מה משקין הללו אין נפסלין אלא כו'. פרש"י ונפסלין בדבר קל יותר משמן ודבש כו' ע"ש מפירושו נראה דל"ג אין נפסלין אלא כו' אלא דגרסינן ונפסלין בהיסח הדעת אף ד"ת משתכחין בהיסח הדעת כו' כצ"ל וכ"ה בגירסת ע"י:
גדול יום הגשמים כיום שנבראו כו' אני בראתי? כו' לשון ברא נאמר על תחלת הבריאה יש מאין וז"ש גדול יום הגשמים שנאמר בו ברא כאלו הוא יש מאין כיום שנבראו בו שמים וארץ דכתיב בהו בראשית ברא אלהים את השמים וגו':

שנאמר רצית ה' ארצך גו'. רצית אותה במים וזה רצונה כמ"ש פקדת הארץ ותשוקקה וגו' פלג אלהים מלא מים גו':

שצויתי אתכם בימות החמה כו'. וטפי ה"ל למנקט לקט שכחה ופאה שהם ממש בימות החמה בשדה אבל תרומות ומעשרות ניתן יותר בימות הגשמים אחר הדישה ומירוח וצ"ל מה"ט גופיה מדכתיב ציה גם חום דמשמע דבר שצויתי גם בחום ע"כ דהיינו תרומות ומעשרות שנצטוו בימי הגשמים אחרי הדישה ומירוח וגם בחום בימות החמה משא"כ לקט שכחה ופאה לא שייך ציווי כו' רק בימות החמה ומאי גם חום:

דבר שצויתי ולא עשיתם כו'. מפורש פרק ב"מ האיך משמע ולא עשיתם ע"ש:

ופנים נזעמים לשון שקר פרש"י לפי דרש זה פנים נזעמים שמראה הקב"ה כו' ע"ש. ול"נ לפ' גם לפי דרש זה פנים נזעמים של בני אדם שמצטערים בכך:

ומצח אשה זונה כו'. פרש"י מסיפא דקרא וימנעו רביבים משום דמאנת הכלם כו' ע"ש ומרישא דקרא ומצח אשה נמי מורה על העזות בכמה כתובים וה"נ אמרי' במסכת זבחים ציץ מכפר על עזות פנים שנאמר והיה על מצח אהרן וגו' ע"ש:

שיש לו עזות פנים כו'. שנאמר העז איש רשע בפניו כו'. והמקרא מסורס העז בפניו איש רשע:

ועז פניו ישונא פרש"י ועז כתיב חסר ו' מי שהוא עז פנים ישנא בשי"ן ואל"ף עכ"ל בכל הספרים בקהלת בשי"ן ואל"ף ומה שכתב שהוא באל"ף י"ל דכוונתו מדכתיב באל"ף דריש ליה מלשון שנאה ולא מלשון שינוי כפרש"י וכתרגומו שם דא"כ ה"ל למכתב בה"א ישנה אבל מה שכתב שהוא בשי"ן לא ידעתי כוונתו דהא בין שיהיה מלשון שנאה ובין מלשון שינוי בא השי"ן בו ואפשר לומר דכוונתו לפי הדרש מלשון שנאה יהיה השי"ן בשמאל כמו סי"ן וק"ל:

ואין מקרה אלא הקב"ה כו'. קראו הכא מקרה הגם שהוא מקרה במים עליותיו דהיינו בין מים עליונים למים תחתונים מכ"מ הוא מך שונאו של כו':

ואין אור אלא תורה כו'. ר"ל אין אור במקום הזה אלא תורה דלפי פשטיה ולא ראו אור השמש והלבנה לא יתכן דאדרבה מתוך שרוח עברה בהם ותטהרם דהיינו שהרקיע הוא טהור ונהור יותר המאורות מאירים:

בשביל גזל שנאמר על כפים וגו'. לעיל מהאי קרא דבר כי הקב"ה עושה עם העבים והמים דבר והפכו עונש לרשעים ושכר טוב לצדיקים דהיינו בם ידין עמים דור המבול לאבדם ובהפך יתן בהם אוכל למכביר מזונות לצדיקים כמ"ש במדרש משל לנחתום כו' עיין בילקוט וע"ז אמר גם כן כי במבול על החמס דן אותם במים כמ"ש כי מלאה הארץ

חמס וגו' לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל ומאז שנשבע שלא יביא מבול דן אותם על החמס בהפך זה דהיינו בהעצר המים כמ"ש על בשביל חמס שבכפים כסה אור ומטר עד שיתפללו עליו:

אם ראית רקיע שקיהה כברזל כו'. והיא קללה שבת"כ ונתתי את שמיכם כברזל וגו' והיא קשה משל משה שנאמר והיו שמיך וגו' נחושת וגו' כפרש"י בחומש:

שנאמר והוא לא פנים קלקל כו'. פי' לפום ריהטא והוא לא פנים אין לו משמעות לפי דרשה זו ויש לפרש כדברי המתרגם שהביא גם כן על דרשה זו והוא לא פנים וגו' פירוש וההוא דרא לא צלו קדם ה' כו' ע"ש:

שנאמר וחיילים יגבר וגו'. דתפלת רבים יותר מקובלת וכן לקמן לענין תורה לימוד הרבים יותר מועיל וכמ"ש בספ"ב דברכות אקרא דילכו מחיל אל חיל:

דף ח.

מ' זמנין כנגד מ' כו'. בהא איכא טעמא דמשה נמי סדרן באותן מ' יום ולכל הפחות פעם אחת בכל יום אבל כנגד כ"ד תורה נביאים וכתובים אין כאן טעם מבורר:

מאי דכתיב אם ישוך וגו'. ראית דור שהשמים משתכין כנחושת כו' זו היא קללתו של משה והיו שמיך אשר על ראשך נחושת וגו' ובנוסחות גמרות שלפנינו לא מייתי הכא קרא ויגיד עליו רעו אבל מפרש"י נראה דגרסינן ליה וכן הוא בע"י דבתר בשביל לוחשי לחישות שאין בדור גרסינן מאי תקנתיה ילך למי שיודע ללחוש וילחוש כדכתיב יגיד עליו רעו ואין יתרון לבעל כו' אבל לפי סדר הכתובים אינו דהאי קרא ויצו עליו במפגיע הוא מוקדם לפסוק יגיד עליו רעו וע"כ נראה דבתר דמייתי קרא ויצו עליו במפגיע גרסינן יגיד עליו רעו שכן הוא סדר הכתובים ומייתי לו כדקאמר דילך אצל חסיד להתפלל על המטר כמו חוני המעגל ור' חנינא בן דוסא דודאי על ידי תפלתם יהיה נענה דהיינו שיגיד עליו בתפלה רעו שהוא חסיד ואמר אם לחש ועלתה כו' שנא' מקנה אף על עולה הוא סיפא דקרא דיגיד עליו רעו:

מאי דכתיב אם ישוך הנחש בלא לחש כו' גם שנשיכתה שממיתה היא מקללת אדם הראשון מ"מ אינה מוכרחת לישוך אלא שניתן לה כח לישוך ולהמית ובזה יתיישב מה שכתוב בלא לחש דלכאורה לא איצטריך לפי הדרשה דכ"ש אם היא ממיתה ולא יועיל הלחש מה הנאה יש לה אבל הוצרך לכך דלא תימא גם שאין לה הנאה היא מוכרחת לכך מתוך הקללה וע"ז אמר דאינו כן שהרי אינה ממיתה אלא (ע"י) [בלא] לחש אבל (בלא) [ע"י] לחש אינה ממיתה וע"כ דאינה מוכרחת על כך וק"ל:

אא"כ משים נפשו כו'. בפרש"י שנפשו מכוונת בכפו דהיינו בלב שלם בכמה מקראות מצינו דרחמנא לבא בעי וכמ"ש ועבדתם את ה' אלהיכם בכל לבבכם וגו' ונראה דמשים נפשו בכפו הוא דבר נוסף דלבו מכוון כ"כ לשמים שיהו פיו ולבו שוים כאלו הם במקום א' בכפו:

שנאמר אמת גו' וצדק משמים נשקף כו' ומשמע ליה דבגשמים מיירי דכתיב בתר הכי גם ה' יתן הטוב וארצנו תתו יבולה ורש"י פי' צדק משמים דהיינו גשמים שהן לצדקה עכ"ל ועי"ל צדק היינו מזל צדק שהוא מורה על הגשמים כדאמרינן ספ"ב דשבת דמזל צדק הוא מצונן:

מהכא וכיראתך עברתך כו'. מהכא פגעת כו' רש"י פי' כל הני מילי ע"פ מ"ש שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה ע"ש אבל א"כ ה"ל לאתויי כל הנך קראי והכי נמי התם בפ"ב דיבמות ופרק הפרה ונראה לפרש ע"פ גירסת הילקוט דה"ג כל המצדיק עליו הדין מלמטה מצדיקין כו' וע"פ מ"ש פ"ק דכתובות רבים שתו לימא רבים ישתו לא לימא משתה אחרונים לאלימא משום דאל יפתח אדם פיו לשטן וכמפורש שם שהדבור גם בדרך הדמיון מעורר את מדת הדין על האדם עד שהשטן מקטרג להיות החוטא מודה בדבר שראוי לכך כו' עיין שם והא ודאי שעל העונש העבר ובא על האדם ודאי יהיה האדם מצדיק עליו הדין אבל להבא שראוי לבא עליו עונש אל יהא האדם מצדיק עליו הדין שהוא ראוי לעונש כזה שזהו פותח פיו לשטן אלא יבקש רחמים אולי יתעשת לו הקב"ה ולזה אמר כאן המצדיק עליו הדין להבא הרי מושך ומעורר מדת הדין עליו מלמעלה להצדיק עליו הדין מלמעלה ומייתי שנאמר אמת מארץ תצמח דהיינו שמצדיק עליו הדין מלמטה לפי האמת דזו המדה מנגדת בריאת אדם כמ"ש אמת אמר אל יברא וכמפורש פרק חלק גבי וימהר משה ויקוד וגו' מה ראה משה אמת ראה ע"ש גם מלמעלה מדת הדין מצדיק עליו לעונשו לפי האמת ולא ברחמים דהיינו וצדק משמים נשקף וגו' דאין השקפה אלא לרעה ודאמר מהכא וכיראתך דהיינו שירא האדם מלמטה ומצדיק עליו הדין כן הוא עברתך למשוך עליו הדין שלמעלה דהיינו עברתך ודאמר מהכא פגעת את וגו' ועושה צדק בדרכיך וגו' שמצדיק מלמטה דרכי השם ומדתו עליו לעונשו הן גם אתה קצפת ונחטא במה"ד עליו מלמעלה בך עולם ונושע על ידי שיתמרקו כל עונותיו בעולם הזה הוא נושע לעולם הבא בשכרו משלם ועלה מייתי בכה"ג הא דריב"ל כל השמח ביסורין דזה שמצדיק עליו הדין לקבל יסורין עליו מביא ישועה לעולם שנאמר בהם עולם ונושע:

שהשמים נעצרין מלהוריד טל ומטר כו'. הטל ודאי אינו נעצר אלא דלברכה קאמר הוא נעצר ובקרא דמייתי נמי לא הוזכר רק מטר ובילקוט מפורש בהאי לישנא בשעה שהשמים מתקשרים בעבים ואין גשמים יורדים דומה לאשה שמחבלת ואינה יולדת כו' ע"ש:

דף ח:

ע"ב ונאמר לידה באשה כו'. לא שדימה לידת הגשמים ללידת האשה שהרי אמרו לעיל דמטרא בעלה דארעא מהאי קרא והולידה והצמיחה ולידת הגשמים דומה ללידת הזכר כמ"ש לעיל דלשון והולידה הכי משמע אלא דה"ק דיש בלידת הגשמים דומה ללידת אשה דהיינו שע"י הגשמים הארץ הוליד דמטרא בעלא דארעא וכן לגבי פקידה שיש לגבי גשמים פקידה שהארץ נפקדת ע"י הגשמים כמ"ש פקדת הארץ וגו' ונ"מ דבעי רחמי שמים במטר כמו באשה:

כמין קובה כו' אתיא כמ"ד לקמן דהעולם ממים עליונים שותה:

אם לחסד ימציאהו לשדות וכרמים כו'. כצ"ל וכ"ה בילקוט ולא פי' בהך כלום אאם לארצו דמשמע. שהיא חלוקה שלישית כמו שמפרש לה באידך דרשה ונראה דלפום הך דרשה קמייתא לא הוצרך לפרש אם לארצו דמשתעי לפי הגזירה דמעיקרא שהיו ישראל בינונים וכפרש"י בהדיא בסוף איוב אם לשבט לפורענות כו' בהרים וגבעות שאין מקום זריעה ואם לארצו להורידם כאשר נגזר בתחלת דין לא לשבט ולא לפנים משורת הדין אלא בבינוני' ואם לחסד שנעשו הדור עכשיו יותר צדיקים כו' אותן גשמים שנגזרו בבינוני' מהפך כו' לירד בחסד בזמנם ועל ארץ הצריכה להם שלא תוריד טפה מהן לאיבוד עכ"ל ע"ש:

נבעי רחמי כו'. כבר כתבנו בפ"ב דכתובות דהכא איירי ברעב של כליה ואע"ג דבגזרת כפנא נמי מתים ברעב של כליה מ"מ קאמר נסבול כפנא דלא מתים כ"כ בכפנא כמו במותנא:

על זאת מכלל דאיכא אחריתי כו'. על זאת מפורש שם שבקשו להיות להם שלום מאויבים בדרך ומדיוקא דזאת מכלל דאיכא אחריתי שאינו מפורש שם וכן בדניאל על רזא דנא מפורש שם ופשרה להחויא למלכא ומכלל דאיכא אחריתא שאינו מפורש שם:

דלא ליתבו בתעניתא. פרש"י דלא בעו דליתי ברכה לעולם בשבילן עכ"ל לפי פירושו הא מלתא באנפי נפשיה היא דלא תליא בגזור שמדא אלא דגזרו דלא ליתבו בתעני'

על הגשמים דלא יבא ברכה לעולם בשביל תעניתן ויותר נראה לפרש דגזור דלא ליתב בתעניתא היינו לבטל גזירת השמד דגזור:

מנא לך הא כו'. מן היום אשר נתת לבך וגו' כבר אמרינן בפ"ק דקדושין מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה מיהו אפשר דהיינו מעת שנעשה המעשה הטוב מצרף גם המחשבה טובה אבל הכא קאמר דבר נוסף דנשמעו דבריך גם מיום המחשבה בלב:

כיומא דדינא כו'. עיין פרש"י וק"ק דמה ענינא לע"ש דהתם טעמא אחרינא אית ביה משום שאין יכולין לעשות צרכיהן גם הדמיון בקולות ואוושות הוא רחוק ונראה דגרסי' ביומא דדינא בב' ור"ל קשה יומא דמטרא ביומא דדינא שהכל מתקבצין מן הכפרים לעיירות שיושבין שם בתי דינין בב' ובה' וטורח להם לילך שם ביום שהגשמים מרובין כמ"ש בר"ח בן דוסא כשהלך בדרך ביום גשם שאמר חנינא בצער וכל העולם בנחת והשתא ניחא דכ"ש בע"ש שכל העולם צריכין לחזר אחר צרכיהן בשוק לקנות סעודת שבת ועלה מייתי שפיר אי לאו דצריך כו' כפרש"י גופיה ודו"ק:

שמש בשבת צדקה כו' יראי שמי כו'. פרש"י יראי שמי שומרי שבת עכ"ל ועי"ל דמשמע ליה דאיירי בשבת מהאי לישנא דשמש צדקה והוא מבואר כי מהלך ז' המזלות סדרן הוא שצ"ם חנכ"ל ותחלת הלילות של ז' ימי השבוע כצנ"ש חל"ם ותחלת היום חל"ם כצנ"ש נמצא בשבת בתחלת הלילה מתחיל מאדים ובתחלת היום מתחיל שבתאי וב' מזלות אלו מאדים ושבתאי מורים על הרע כמפורש בפ' מפנין ובפ' מי שהחשיך וכוכב צדק שהוא מורה על הטוב כדאיתא שם הוא משמש אותה שעה שקודם ליל שבת קודם מזל מאדים וגם הוא מתחיל שעה אחת על יום שבת אחר מזל שבתאי ומטעם זה ציונו הקב"ה לקבל שבת בתוספת שעה אחת קודם הלילה שמתחיל מאדים שעדיין צדק משמש באותה שעה שקודם לילה וכן ביום השבת לא כתיב בו בבקר שיש לשהות שעה אחת על היום לפי שבאותה שעה משמש מזל שבתאי עד שיתחיל לשמש אח"כ מזל צדק ולפי שבאותה שעה שקודם לילה עדיין הוא יום והשמש זורחת במזל צדק וכן שעה אחת ביום מתחיל נץ החמה במזל צדק על כן אמר שמש צדקה שהשמש הוא במזל צדק בסוף ערב שבת בתחלת שבת קודם מאדים וגם הוא במזל צדק בתחלת זריחתה ביום שבת אחר שבתאי והיינו וזרחה לכם יראי שמי בקבלת שבת בין ביום ובין בלילה שתהיה השמש במזל צדק מרפא בכנפיה:

פרוטה שבכיס מתברכת כו'. עיין פי' רש"י לפירושו לא הוה ליה למימר אלא שאפי' מעשה ידיו מתברכין ונראה דמלתא יתירא נקט דאפי' שאין בו מעשה ידים ממש כגון עסקא התלוי בפרוטה שבכיס הוא מתברך ומרבה ליה מריבויא דכל מעשה ועוד יש

לומר דפרוטה שבכיס מתברכים ע"י הגשמים שהתבואה ופירות בזול ואין צריך לחסר מפרוטה שבכיס כמו בזמן היוקר ונמצא הפרוטה שבכיס מתרבת לו עתה בזמן הזול:

אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן כו'. מפורש בפ' המפקיד ופרק כ"ה:

כאפיקים בנגב כו'. כתבו התוספות ואם תאמר אמאי לא קאמר כו' יותר כו' דמי נתלה במי כו' ע"ש מיהו רב יהודה לעיל דמשוה להו על כרחו לא חש להא דמי נתלה במי כו' והכא נמי איכא למימר ר' יוחנן הכא לא חש ליה ועוד נראה לרבא נמי דקאמר לעיל דמי נתלה במי כו' היינו משום כיון דישראל ראו נתינת התורה כמו שראו המטר לא הוה ליה לתלות נתינת התורה במטר אי הוו שניהם שוים דמאי אולמיה האי מהאי ועל כן לאשמועינן דמטר יותר גדול דמי נתלה כו' אבל קיבוץ גליות דלא ידענו ולא ראינו עדיין אותו שפיר איכא למימר דשוה הוא לדבר שנתלה בו אלא שאנו מבקשים ותולים דבר שלא ראינו דהיינו קיבוץ גליות במטר שראינו במעלתו:

שאפילו גייסות פוסקות בו כו' מה שעוברי דרך פוסקין בו היא ודאי קשה לעולם כדאמרי' לעיל אבל גייסות דקאמר הכא היינו חיילות בעלי מלחמות שנוח לעולם כשפוסקים והיינו גדודיה דמשמע גדודים היוצאים למלחמה כמו גד גדוד וגו':

פוסקי צדקה ברבים כו'. עיין פרש"י ואין צורך די"ל דוקא נקט בכה"ג שהוא עושה לשם ולתהלה לו בפני עניים שמחניף להם כמ"ש איש מתהלל במתת וגו' דמשמע שהוא עושה כן לפנים ולשם וכפרש"י בספר משלי נשיאים ורוח גו' כאשר יהיה תוחלת שוא שהשמים מתקשרים כו' ולא באו הם מצטערים וכלות עיניהם כך איש מתפאר כו' והוא משקר וכלות עיני עניים כו' ע"ש:

דף ט.

מ"ד עשר תעשר. ואפי' למ"ד בפ' (המפקיד) [אלו מציאות] דברה תורה כלשון בנ"א היכא דאיכא למדרש דרשינן ובפ"ק דר"ה נמי דרשינן מיניה עשר תעשר בב' מעשרות הכתוב מדבר ועיין בתוס' פ' (המפקיד) [אלו מציאות]:

א"ל עשר בשביל שתתעשר כו'. ויהיה תעשר לשון עושר א"נ מלשון מעשר והכא קאמר עשר תן מעשר משלך ותזכה בזה לעשר עוד את שלך ולפי המדרש שכתבו התוס' בזה בכאן עיין מה שכתבנו בזה פרק הספינה פירוש יפה בפסוק עשר תעשר וגו' היוצא השדה שנה וגו':

ובחנוני נא בזאת כו'. משום דבזו יבא אדם לנסיון טפי דהיאך אפשר שמתוך שאדם מחסר ממונו ליתן מעשר יבא להוסיף לו עושר ואמר אל תתמה על כך ובחנוני נא בזאת

בדבר גדול כזה אם לא אפתח לכם ארובות השמים שמהם באה הקללה לעולם במבול כמ"ש וארובות השמים נפתחו ומתוכן ע"י מעשר שתתנו והריקותי לכם ברכה עד בלי די כו':

עד שיבלו שפתותיכם כו'. מפורש פ"ג דמכות:

אולת אדם תסלף דרכו גו' יתיב ר"י וקמתמה כו'. נראה לפרש דודאי ר"י הוה ידע זה המקרא שבמשלי קודם ששמע מהינוקא אלא שלפי ענינו שם היה דעת ר"י לפרש האי קרא הכי כי ע"י אולת ושטות של אדם מסלף ומקלקל דרכיו ומעשיו גם על ה' יזעף לבו שמהרהר על ה' בדבר אמוניי ודבר זה ודאי רמוז בתורה כמ"ש כי תשטה אשתו אין אדם עושה עבירה אא"כ נכנסה בו רוח שטות והיה נראה לו דוחק לפרש דרכו על פגעי אדם עד אחר ששמע זה המקרא מפי ינוקא כפי המבוקש ממנו שאמר ליה פסוק לי פסוקיך כנראה מריש המאמר ולפי הענין אשר בקש ר"י ממנו פסוק לי פסוקיך ואמר ליה הינוקא זה הפסוק הבין ר"י ממנו שהוא מפרש זה המקרא כענין זה ודרכו על פגעי אדם ויזעף מלשון תרעומת והרהור האדם על ה' ומדת דינו ועל זה היה ר"י מתמה מי איכא מידי כו' ודו"ק:

ויאמר מה זאת עשה וגו'. הגם שאמרו והתודו על עונם ואמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו וגו' מ"מ מלשון מה זאת עשה אלהים לנו נראה שהתרעמו על מדותיו כאלו בא עליהם ח"ו בעקיפים והנראה בענין זה דודאי תלו הדבר במכירת יוסף כמ"ש אבל אשמים וגו' על אחינו וגו' כי ראו שנפרעו במדה כנגד מדה כמו שהם חשדו אותו שהוא כמרגל ומוציא דבה עליהם נגד אביהם וע"כ השליכוהו לבור כן נחשדו הם כמרגלים להשליכם לבור במאסר גם ראו מתחלה שאמר שלחו מכם אחד שהיה כוונתו על ראובן שלא היה חייב בדבר ולבסוף אמר להו אחד יאסר וגו' שכוונתו על שמעון שהיה העיקר במכירתו גם אח"כ ויפתח האחד את שקו וגו' שהוא לוי שהוא מצא את כספו במלון שהיה מונח למעלה בשק כדי שימצא בדרך לצערו שגם לוי היה עיקר במכירה משא"כ בשאר האחים שלא מצאו כספם עד ביתם לפי שהיה מונח בצרור למטה בשק בכל זה רמז שאלהים יפרע להם במדה כנגד מדה ואמרו אבל אשמים וגו' על אחינו אבל ממה שאמרו מה זאת עשה וגו' נראה כאלו התרעמו על מדותיו ונבאו בזה ולא ידעו מה נבאו דהיינו שכל זה עשה לנו אלהים לסבב ביאתם למצרים כמ"ש וישלחהו מעמק חברון וגו':

מטר בשביל יחיד פרנסה כו'. עיין פרש"י ועוד י"ל מטר שהוא אינו אלא צורך הפרנסה והוא ניתן בטבע מן השמים אם יש בה צורך ליחיד ניתן לו בזכותו אבל פרנסה גופיה בעינן שתבא מן השמים כגון המן והבאר הוא דבר ניסי ולא בא רק בשביל רבים:

דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו וגו'. הגם שכל ברכות וקללות שבת"כ לכל ישראל נאמר מכל מקום כיון שנאמר בלשון יחיד בשביל יחיד מהן נמי נאמר:

ג' מתנות כו'. ואלו הן באר ומן וענן כו'. מה שיש לדקדק בזה מפורש פרק הפועלים:

חזרה בזכות שניהן כו'. כיון שחזרה בזכות שניהן כ"ש שלא היתה להסתלק כלל בזכותן אלא שנסתלק להורות ולהגיד לישראל שבזכותה היה עד היום וכן שחזרו שניהם בשביל משה ולא נסתלקו אלא להגיד שבשביל זכות אהרן היה עד היום וענין שלשה פרנסים באלו ג' דברים שיעקב לא בקש אלא על ב' כמה שאמר ושמרני בדרך הזה וגו' ונתן לי לחם לאכול ובגד וגו' דהיינו הענן לשמירה מאויבים המים לשתות ולגהץ מלבושיהם המן במקום לחם לאכול כי הצדיקים מסתפקים במועט:

שנאמר וישמע הכנעני וגו'. מה שמועה כו' אל תקרא ויראו כו' אלא וייראו מפורש פרק קמא דר"ה:

כי משמש בארבע לשונות אי דלמא אלא דהא כו'. מפורש בחידושי הלכות פרק קמא דר"ה:

בירח אחד כו'. פי' בז' באדר שבו מת משה ופסק המן והא דכתיב וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ דהיינו בט"ז בניסן מפורש במכילתא דמ' יום אחרי שמת משה נסתפקו ממן שבכליהם שלקטו בו ביום שמת משה:

שאני משה כו'. מדלא נקט בשינוי רק שאני משה כו' משמע דממשה בלחוד הוה פריך דאשכחן פרנסה גופה שהוא המן הוה בשביל יחיד אבל מבאר שהיה בשביל מרים לא פריך ליה ואפשר דמשום דאיכא למיחש דלאו בזכות' לחוד היה הבאר אלא דגם זכות משה היה עמה ומיהו מענן שהיה בזכות אהרן ניחא בלאו הכי דלא פריך ליה משום דלאו בכלל פרנסה הוא אלא הצלה מאויבים:

דף ט:

ע"ב ואכחיד את שלשת גו'. נראה דודאי כן הוא שהראו לו בחלום שרוצין לענשן משמים על דמכספי ליה כפרש"י ולמחר כי הוו מפטרי ליה כדרך התלמיד הנפטר מרבו א"ל שילכו מכאן למקומם לשלום וכדי שיתקיים החלום בזה להכחידם בעונש מיתה כמשמעות הכתוב:

שאלו מה' מטר וגו'. השאלה במטר מתחלת מרחשון שהוא זמן היורה אבל אמר שתהיה השאלה עד עת מלקוש הבא בניסן כדאמרי' לעיל. ואמר וה' עושה חזיזים ומטר גשם וגו' כפל הענין כדלקמן שהחזיזים הם סימן לרוב גשמים לפי הצורך לכל ואמר יתן להם לאיש גו' כדמסיק אפילו לאיש יחידי ויתן להם יש לפרש אחזיזים דהיינו שהקב"ה עושה חזיזים רבים כדמסיק וגם יתן לחזיזים להם מטר וגשם שיתנו לכל איש צדיק כפי הצורך לו אפי' על עשב אחד ועל שאר השדה שא"צ למטר לא יבא מטר דאפשר דיזיק לו רוב גשמים ולכך קאמר רב דניאל האי מישרא לא בעי מיא כדי שלא יבואו שם ויזיקו לו:

כי היכי דמשקרא בבלאי הכי כו'. יש לפרש ע"פ מ"ש לעיל אין הגשמים נעצרין אלא בשביל פוסקי צדקה ואין נותנין שנאמר נשיאים ורוח וגשם גו' ה"נ ה"ק דמשקרי בבלאי ואין נותנין הצדקה שפסקו ולכך החזיזים נמי משקרי מלהביא מטר:

מלא צנא כו'. ובבלאי לא עסקי כו' ובבלאי עסקי כו'. מפורש במס' פסחים פרק האשה:

ר"א אומר כל העולם כולו מימי אוקינוס כו' ור"י אומר כו' ממים עליונים שותה כו'. פלוגתייהו תלוי בדעת בעלי הטבעיים לפי דעת הפילוסופים והוא מבואר בפרק אין דורשין דיש לפרש בזה כפשטן:

ממימי אוקינוס שהוא שותה כו'. וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגו' ות"י ותחום מערבה ויהוי לכון מימא רבא אוקינוס:

ככברה כו'. פרש"י בס' שמואל חשרת ל' כברה שהוא נופל על הארץ דק דק וכ"ה באגדה הרבה חושרין אותו בכברה כו' ע"ש:

ובין טפה לטפה כו'. במדרש קהלת מפיק ליה מלשון שחקים שהם שוחקות את המים לטפות דקות וענין זה מפורש פ"ק דב"ב אקרא דמי פלג לשטף מים ע"ש:

ללמדך שגדול יום הגשמים כיום שנבראו שמים כו'. ופרש"י דהאי ללמדך כו' אקראי דלקמן קאי כו' כבר כתבתי דשפיר קאי אהא דקאמר ואין בין טפה לטפה כו' והוא מפורש לעיל בריש פרקין:

כמאן אזלא הא דכתיב משקה הרים מעליותיו ואמר ר"י כו'. פרש"י דאי לאו ר"י ה"א דה"ק מעליות שהקב"ה עומד הוא משקה אותן למטה ולעולם המים מאוקינוס עכ"ל. אמנם יש לדקדק כיון דהשתא אכתי לא הוה ס"ד כיון דסלקא להתם כו' הוה ליה למיפרק לר"א מפשטיה דקרא למטר השמים תשתה וגו' קרא שהביא ר' יהושע וע"כ נראה לומר דאי לאו רבי יוחנן הוה אמינא דה"ק דמשקה הרים מעליותיו של כל הר והר כמ"ש בב"ר דבשביל ד' דברים חזר הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלה כו' ושיהא הגבוה שותה כנמוך ע"כ אבל רבי יוחנן דאמר מעליותיו הוא כינוי להקב"ה ודאי דאתא

לאשמועינן דמעליותיו שלו משקה הרים דהיינו מים עליונים פריך שפיר ומש"ה לא פריך נמי מדכתיב למטר השמים וגו' כיון דהאי קרא אא"י כתיב שהיא גבוהה מכל הארצות ברוב גובהה א"א שלא תהא שותה אלא מלמעלה כמ"ש דבר הכתוב לשון הבאי כאילו המים בא מן השמים כמבואר בכתוב ערים גדולות ובצורות בשמים ודו"ק:

דף י.

ור"י ההוא בברייתו של עולם כו'. הך דרבי חנינא מי גרם לאוצרות כו' דחוק לאוקמי כרבי יהושע אלא דה"ק דודאי הך דר"ח כר"א אתיא אלא ר' יהושע אוקי ליה לקרא בברייתו כו' ויש לדקדק דא"כ למאי דלא אסיק אדעתיה לאוקמא האי קרא בברייתו של עולם אמאי לא פריך ליה מגופיה דקרא בלאו ר"ח ולפי מ"ש לעיל דר' יהושע נמי מודה דהארץ שותה נמי מלמטה ניחא בלא ר"ח וה"ק קרא דעל ידי תהומות שלמטה נמי נתמלאו אוצרות בר אבל לר"ח דקאמר מי גרם כו' משמע דתולה מילוי אוצרות בתהומות לחוד ועוד י"ל דכולה מילתא תלמודא מסיק לה כמאן אזלא הא דאר"ח כו' כר"א אבל ר"י לא מפרש לה הכי אלא בברייתו של עולם וכצ"ל לקמן כמ"ש לעיל ודו"ק:

א"י נבראת תחלה כו'. כל אלו הדברים למעלת א"י נאמרו כמפורש באורך בדברי ע"י בשם הרשב"א ואקצר בזה והוא שהשגחתו ית' ב"ה הוא בכל דבר יותר בא"י ובשאר ארצות כי הוא אלהי הארץ וע"כ נקראת סתם ארץ כי חפצו ורצונו בה וע"כ אמר נבראת תחלה שהיא העיקר ושאר ארצות טפלים ולכך נקראו חוצות והשיב בהשגחת א"י בענין מטר שמשקה א"י בעצמו כי היא נחלתו וחבלו ושאר ארצות משקה ע"י שליח דהיינו שרי אומות שלמעלה ומזלות שלהם אותם חלק ה' לכל העמים ועוד השיב בהשגחת א"י שהיא שותה מי גשמים כו' ומפיק ליה מדשינה בא"י לכתוב לשון מטר ובחוצות לשון מים כאילו אינן מי גשמים רק מים בעלמא והוסיף עוד דא"י שותה תחלה כו' היינו נמי שהיא עיקר ושאר ארצות טפלים לה וכמ"ש שא"י נבראת תחלה כו' ומייתי משל לאדם שמגבל כו' והוא משל לג' דברים שזכר במעלת הגשמים שבא"י הוא משל שנוטל האוכל תחלה הוא משל ששותה תחלה כו' ומניח הפסולת הוא משל לשתי' שמניח התמצית לאחרים דהיינו התמצית ע"י שליח:

שקול כ"ף ושדי ארי"ש וקרי ביה הכשרת כו'. כפרש"י מלשון הכשר וה' מתחלף בח' באחה"ע אבל התוספות כתבו ויהיה חכשרת כלומר שהמים בעננים מתקשרים כו' ע"ש לא ידענא משמעות חכשר"ת לפי הדרש מלשון קישור אבל לפי פשטיה דקרא חשרת פירשו בו מלשון קישור כמו וחשוריהם הכל מוצק דמלכים:

נהור עניי זעירין מימוהי חשוך כו' פרש"י נהור עניי זעירן כו' מדיוקא דחשכת מים סגיין מימוהי יליף ליה ומלת חשרת מתפרש בע"א מלשון שרייה וכל זה דחוק דעיקר חסר מן הספר דהא ודאי ידע לפרש חשכת מים על שם חשוך עניי ולא קשיא ליה אלא רומיא ושינויא דקראי ואהא לא משני מידי ונראה דודאי ידע לפרש דחשכת מים ע"ש חשוך עניי וחשרת מלשון כברה כדאמרינן לעיל אלא למה שינה הכתובים דקאמר דאיירי בתרי ענינים דהיינו חשכת מים דסגיין מימוהי להוריד טפות גדולות וחשרת מים דזעירין מימוהי בטפות קטנות כיורד דרך הכברה ואהא מייתי ליה נמי האי קרא לעיל שמקבלין המים כנוד ומנוקבין ככברה כו' שנאמר חשרת מים וגו':

מים עליונים במאמר הם תלוין כו' במדרש מפיק ליה מדכתיב יהי רקיע בתוך המים שיש הפרש בין מים עליונים לרקיע כמו שיש בין רקיע למים שעל הארץ כפרש"י בחומש כו':

ור"א ההוא במעשה ידיו של הקב"ה כו'. רש"י לא פירש כלום בזה וגם בילקוט ל"ג ליה אלא דגרסי נמי הכא ההוא בברייתו של עולם הוא ויש לפרש דה"ק דקרא משתעי בברייתו של עולם מפרי של מעשה ידיך תשבע הארץ דהיינו שבראת המים כדי שתשביע את הארץ וכן יש לפרש לגירסת הספרים שלנו דגרסינן ההוא במעשה ידיו של הקב"ה והיא היא:

כל העולם מתמצית ג"ע כו' שנאמר ונהר יוצא מעדן גו' פרש"י סימן לדבר שג"ע שותה מן כו' ע"ש רצה לומר דודאי העולם אינו שותה מעדן אלא מגן של עדן והוא ס' ממנו כדלקמן ובהאי קרא דמייתי יוצא מעדן כתיב אלא לסימן בעלמא מייתי ליה מהאי קרא שגן של עדן שותה מי גשמים תחלה כו':

וגיהנם אין לו שיעור כו'. הוא גופיה ודאי דיש לו שיעור כיון דעדן ס' ממנו הרי הוא ס' בעדן אלא דה"ק שאין לו שיעור לשער בדבר אחר שיהיה גדול ס' כמו גיהנם וכן לי"א דעדן אין לו שיעור יש לפרש כן שאין לו שיעור בדבר אחר דהיינו שיהיה הגיהנם גדול ס' כעדן ודו"ק:

שוכנת על מים רבים רבת אוצרות. וסיפא דקרא בא קצך אמת בצעך והוא כפרש"י ונראה לפרשו אמת מלשון אמת המים ובצעך מלשון בצעי מים ור"ל שבא קצך שלא יהיו לך עוד כ"כ מים רבים באמת מים ובצעי המים וכמו שכתוב שם והחרבתי את ימה והובשתי את מקורה:

דף י:

ע"ב יחיד כל שראוי למנותו כו'. ואפי' במס' כלה כו'. מפורש בפרק אלו קשרים:
א"ל יעקב אל תראו כו'. עיין בפרש"י בחומש והכא ופי' הרא"ם דבריו דלפי דברי רז"ל יהיה פי' תתראו תתרוו מלשון שביעה ומ"ש אל תראו עצמכם כו' איננו פי' של תתראו אלא כו' אף כאן אל תתראו אל תראו עצמכם שבעים כו' ע"ש באורך ולפי דרכו כתב ג"כ מה שפרש"י בחומש בסוף דבריו ודומה לו ומרוה גם הוא יורא הוא שב אלשון ראשון שפרש"י בחומש והוא דברי רז"ל וא' מתחלף בו' וזה הוא דוחק גדול בפרש"י לומר שמביא ודומה לו אלפני פניו אלשון ראשון ולא אלפניו לשון שני מפי אחרים שהוא מלשון כחישה ועוד מה צריך לראיה שהוא מלשון שביעה שהמקרא מלא ממנו ובתורה כתיב למען ספות הרוה וגו' ואם הוא זר בא' תתראו מלשון שביעה והוצרך להביא ודומה לו גם הוא יורא שהוא ג"כ בא' יותר זר בלשון שני מלשון כחישה אבל הנכון לדרש רז"ל בחומש שתתראו מלשון ראייה וכמ"ש אל תראו עצמכם כו' שהוא המתחייב בכח מאמר מהתפעל למה תתראו בפני עשו כו' וכן איתא בהדיא בתנחומא שפי' תתראו מלשון ראייה אמר יעקב לבניו אתם גבורים אתם נאים אל תכנסו בשער אחד כו' שלא ישלוט בכם עין הרע ע"ש גם מה שהביא בשם התנחומא שאמרו למה תתראו אל תוציאו בידכם פרוסת לחם לא מצאנוהו שם אבל הוא בב"ר ואין זה מכרעת כלל לפירושו מלשון שביעה אלא שפירושו מלשון ראייה שאל תתראו ופרוסת לחם בידכם והשתא ניחא רש"י בפי' החומש שכתב ודומה לו אלשון אחרון שלפניו קאי שכתב מפי אחרים שהוא לשון כחישה כי תתראו בא' אינו לשון ראייה בדברי רז"ל אלא שהוא מלשון כחישה ודומה לו גם הוא יורא שהוא ג"כ בא' ופי' המקרא דמשלי נפש ברכה שהוא וותרן בממונו תדשן נפשו גם מרוה ומשביע הוא היורא שהוא העני:
לא בפני עשו כו'. הא דנקט בני עשו וישמעאל שלא היו אז בארץ כנען ולא אמר בפני בני כנען עצמן תירץ הרמב"ן ואולי היו באים בני עשו וישמעאל דרך ארץ כנען כו' ע"ש והרא"ם דחה דבריו ע"ש ותירץ מפני שכל בני כנען היה להם תבואה כמותם כו' ע"ש ואין זה מוכרח גם אם היה להם תבואה מי נימא שהיה לכל בני כנען תבואה ועוד דאכתי תקשי למה לא אמרו נמי עמון ומואב שהיו ג"כ שכיני ארץ כנען אבל נראה כי הקנאה שנאמרה הכא לא שייכא רק באחים קרובים ומטעם שיהיה האדם עם אחיו בצרה כדמוכח כל הסוגיא ודבר זה אין לחוש רק בצרת אחים וקרובים ולהכי נקט בני עשו וישמעאל שהיו מזרע אברהם נחשבים אז כאחים וקרובים לבני יעקב אבל שאר אומות לא שייך ביה קנאה זו להיות בצרה עמהם וכך מטין דברי הר"ן בזה שכתב בסוגין בענין

איסור תשמיש דיוסף שלא ידע שהיו שבעים היה אוסר עצמו בתשמיש בשבילם אבל הם ידעו כו' עכ"ל מדבריו מוכח שלא היה להם לחוש לאסור את עצמם בתשמיש משום דשאר אומות היו שרוין בצער ואפילו משום בני עשו וישמעאל דלא שייך בתשמיש קנאה אלא באכילה שהיא בנגלה כמ"ש למה תתראו ואל תוציאו פרוסת לחם בידכם וכתב הרמב"ן לדרש רז"ל אל תראו עצמכם שבעים כו' דמשמע שהיה להם עדיין תבואה הא דכתיב ונחיה ולא נמות היינו שלא ימותו כאשר יתום הלחם אשר בידם:

שמא תרגז עליכם הדרך פרש"י תתעו עכ"ל ר"ל שע"י עיון בתורה כדמסיק תבואו לתעות ותתעכבו בדרך ויוסף מיהר הליכתם כמ"ש מהרו ועלו וגו' ורש"י בחומש הביא דרש רז"ל דשמעתין:

אל תרגזו אל תתעסקו כו'. ד"א אל תפסיעו כו' ע"ש אבל הר"ם כתב על פרש"י שבחומש אבל בב"ר שלפנינו כתב אל תרגזו אל תפסיעו כו' ע"ש באורך ומדבריו נראה שנעלם מעיניו סוגיא דשמעתין דדברי רש"י בחומש מיוסדים על פי סוגיא דשמעתין והב"ר חולק ופירש אל תרגזו בהפך דהיינו אל תפסיקו מדבר הלכה וכמ"ש התוס' שיש מדרש החולק על תלמוד שלנו ונראה לפי דרש דשמעתין פירש הכתוב אל תרגזו כדמסיק לעיוני כי עיון התורה מביא החכמים לידי רוגז כמ"ש בפרקין אורייתא דקא מרתחא ביה ולזה א"ל אל תרגזו ותעיינו בדבר שנצטויתם בדרך דהיינו ד"ת שהולכי דרכים פטורים מן המצות אבל חייבים בד"ת כמ"ש ודברת בם גו' ובלכתך בדרך גו' היינו לפי המסקנא והרא"ם פי' הכתוב בענין אחר לפי הדרש כי נעלם ממנו סוגיא דשמעתין ודו"ק:

שני תלמידי חכמים שמהלכין בדרך כו'. ביחיד המהלך בדרך יחידי נמי אמרו פ"ג דאבות המהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה ה"ז מתחייב בנפשו אלא דהכא הוסיף שבשני ת"ח המהלכים בדרך ישאו ויתנו בדבר הלכה ביחד שתהיה התורה יוצאת מביניהם ואם לאו ראוין הן לישרף כי אש השכינה השרויה ביניהם על עסקם בתורה כמ"ש ב' שיושבים ויש ביניהם ד"ת ה"ז שכינה שרויה ביניהם ובביטול תורה מביניהם האש שורפת אותם כדקאמר טעמא דאיכא דבור כו' פי' דבור של תורה ודרשו כן מיתורא דהלוך הולכים שדברו בדבר הלכה א"נ בדבר שמצוה בו גם בהליכה כמ"ש ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך וגו' אבל אי ליכא דבור בהליכה דהיינו ד"ת לא היה האש מפריד ביניהם אלא שהיו ראוין לישרף ובמדרש ילקוט ס' מלכים ודבר אין דבור אלא תורה שנאמר הלא כה דברי כאש גו' וכשנשתלח מלאך אל אליהו ואלישע בא ומצאן עסוקים בד"ת ולא היה יכול לשלוט בהן שנאמר והנה רכב אש אלו דברי תורה נביאים וכתובים וסוסי אש אלו משנה הלכות ואגדות כו' ע"ש לפי זה דרשו ודבר דבור של תורה

לפי שהוא נסמך לאש כדכתיב ודבר והנה רכב אש גו' רמז על דבור של אש שהיא תורה ורכב וסוס הוא רמז על מלחמתה של תורה בשנים שנושאים ונותנים בה:

אל תפסיעו וכו'. והכניסו חמה כו' נופל בזה לשון רוגז כי הממהר בהלוכו בפסיעות גסות ולילך בערב אחר שקיעת החמה הוא מבוהל ומתרגז בהלוכו וכן פי' מהררא"י ויש לדקדק אמאי לא נקט אלא והכניסו חמה לעיר ולא נקט נמי יציאת חמה מעיר ומרב יהודה דמייתי נקט היציאה ברישא והקרא דמייתי הבוקר אור וגו' נמי ביציאה איירי והכניסה מסברא דה"ה כפרש"י והנראה שנקדים בזה דיש להקשות למה לא הזהיר אותם יעקב כבר על כל זה בהליכתם למצרים וע"ק דהא כבר הוזהרו ע"כ לילך בכי טוב כדכתיב הבקר אור והאנשים שולחו גו' אלא די"ל שודאי הם ידעו כבר הא דאל יפסיע אדם כו' והא דלעולם יכנס אדם כו' אלא מפני שא"ל יוסף עכשיו מהרו ועלו אל אבי גו' שהזהיר אותן למהר הליכתם הוצרך להזהיר אותן דמ"מ אל תרגזו בדרך בפסיעות גסות למהר הליכתכם לפי שהוא מזיק לעינים גם לא תמהרו הליכתכם ליכנס אחר ביאת החמה לפעמים אדם בא לעיר ויחשוב למהר הליכתו בעוד יום לבא לעיר אחרת והוא טועה שיתאחר ביאתו עד אחר ביאת שמש וזה לא שייך ביציאתו מן העיר וע"כ לא הוצרך להזהירם על היציאה כיון שכבר הוזהרו ע"כ כמ"ש:

הבקר אור גו'. והשתא ניחא דמקרא לא מפיק אלא יציאה מיהו הכניסה במכ"ש יליף לה דהא בכניסה איכא עוד האי טעמא שדרכו ללילך במרוצה דליכא ביציאה גם למ"ד שהזהיר אותם שאל יעיינו בדבר הלכה כדי שלא יאחרו בהליכה בדרך היינו נמי מה"ט מפני שמיהר הליכתם וביאתם כמ"ש מהרו ועלו וגו'.

דף יא.

מרעב מבעי ליה כו'. ואין לפרש דה"ק ברעב מרעב מבעי ליה דהא שפיר מתפרש ברעב דהיינו בעת רעב בעולם פדך ממות וכן בסיפא דהאי קרא ובמלחמה מידי חרב דהיינו בעת מלחמה בעולם פדך מחרב וגם מחרב במ"ם לא יתכן גבי פדך ממות אלא די"ל כפי גרסת הרי"ף דגרסינן ממות מרעב מבעי ליה דה"ק כיון דקאמר קרא בשש צרות יצילך גו' וחשיב להו מצרת הרעב לא ה"ל למכתב ברעב פדך ממות דמשמע שלא היה ניצול מצרת רעב אלא ממיתה של רעב אלא דה"ל למכתב ברעב פדך מרעב ולא לכתוב ממות דמצרת רעב גופה פדך בעת רעב וקאמר דלכך כתיב ממות למידרש בשביל שמרעיב עצמו כו' ובסיפיה דקרא ובמלחמה מידי חרב ניחא ליה דצרת מלחמה היא החרב גופיה גם בלא מיתה א"נ דה"ק ה"ל למכתב ברעב פדך מרעב דמשמע ממיתת רעב אבל ממות

סתם לא משמע מיתת רעב וכן במלחמה מידי חרב דהיינו ממיתת חרב וקאמר למידרש בשביל שמרעיב כו' וממות לא ממיתת רעב אלא ממיתה משונה ודו"ק.

בשני רעבון כו'. וכתבו התוס' וא"ת והרי יוכבד שנולדה בין החומות כו'. ע"ש ועיין תירוצים בזה בר"ן ובראי"ה ובב"י טור א"ח סימן תקע"ד דחה דבריהם ע"ש והוא תירץ ונראה שקודם מתן תורה לא היה מתסר לשמש בשני רעבון והא דמייתי מיוסף אסמכתא בעלמא הוא כו' ע"ש באורך וקשה לתירוצו כיון שהוא אסור לאחר מתן תורה ואפי' מדרבנן ודאי דהיה לוי מקיים איסורו כמ"ש שהאבות קיימו אפילו עירובי תבשילין אבל הנכון כשיטת התוס' וכדברי הרא"ם שמן הדין היה יוסף מותר לשמש כיון שחשוך בנים היה שלא היה לו בת אלא שממדת חסידות עשה יוסף כמ"ש התוס' אבל לוי לא נהג מדת חסידות זה כיון שהיה חשוך בנים שלא היה לו בת ואנן גמרינן איסורא מיוסף למי שאינו חשוך בנים וקיים כבר פ"ו דלולי שהיה איסורא למי שקיים פ"ו לא היה יוסף עושה מדת חסידות כיון שלא קיים פ"ו ומדברי הירושלמי שכתב הב"י שם דבליל טבילה מותר לשמש אפילו בשני רעבון יש לתרץ ג"כ לפי שיטת התוס' דאשת לוי נתעברה בליל טבילה ויוסף ממדת חסידות היה פורש גם בליל טבילה ואנן גמרינן איסורא מיוסף דאי לאו איסור גמור בלא ליל טבילה לא היה מחמיר על עצמו בליל טבילה לבטל מצות עונה. ובפענח רזי תירץ בשם הרא"ם דבשביל יוסף שהיה יחיד לא אסרו עצמם מלשמש וכה"ג כחכ החזקוני ע"ש. וכתב הרא"ם עוד בזה וליכא לאקשויי מיצחק דכתיב ויהי יצחק מצחק גו' משום דבאותו מקום שהיה עומד שם לא היה רעב כו' ומשום הכי התיר אלימלך לבניו לישא נשים במקום שהלך לשם כו' עיין שם והנראה דאין מקום לקושייתו מיצחק שהיה זה אחר שנפסק הרעב כדמוכחי קראי דכתיב ויהי כי ארכו לו שם הימים גו' וירא והנה יצחק מצחק ומבני אלימלך לא קשה הא כבר ראינו בהם שלא חשו לאיסור זה שהרי הה פירשו עצמם מן הצבור והלכו מארץ ישראל לחוץ לארץ מקום שובע וחזי מה עלתה בהן כדאמרינן פרק הספינה שלכך נענשו מפני שהלכו מא"י לחו"ל ברעב ופרשו עצמם מן הצבור:

שני מלאכי השרת שמלוין כו'. והם א' מימין שהוא מלאך טוב ואחד משמאל שהוא מלאך רע ומניחים לו ידיהן כו' דהיינו שמלאך טוב עונה בע"כ כמלאך רע וכמבואר בפרק כל כתבי בההיא דשני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת כו' ע"ש:

ואוכל ואשתה ושלום עליך כו'. נראה דאיירי במי שיש לו שלום ורואה בצרת אחרים ועל זה מייתי והנה ששון וגו' שאומר מה לי לצרות אחרים כיון שיש לי שמחה וששון הרוג בקר וגו' ולפי שהיה לו לחוש שגם עליו יעבור כוס פורענות אומר כי מחר נמות מהר ולא

יראה בצרה וע"כ ישמח עכשיו גם כשיש צרה לאחרים ואמר שזו מדה בינונית שמתכפר במיתה אבל במדת רשעים כו' והיה כזה יום מחר וגו' שאינו ירא כלל מפורענות שאומר שיהיה לו שלום ובכל יום אומר לעשות כן גם יום מחר ועיין מה שכתבנו בפסוק זה בר"פ מי שאחזו ובס"פ חלק:

מה כתיב בתריה הצדיק אבד ואין וגו'. מבואר סוף פרק חלק:

שציער עצמו עם הצבור כו'. מלשון הסוגיא משמע שיצער אדם עם אחרים גם שהוא אינו בצרה זו דומיא דיוסף בשני רעבון שהוא ודאי לא היה באותה צרה וה"נ י"ל במשה שהוא ודאי יודע היה בנבואה שבהרמת ידו ינצחו ישראל אלא שהיה מצער עם ישראל שהיו בצרה במעמד המלחמה:

מי מעיד בי כו'. עיקר הא מלתא בפרק אין דורשין דדריש שם אל תאמינו ברע וגו' ושמא תאמר מי מעיד כו' ולגבי כל עבירות קאמר לה התם אלא דהכא לגבי שיצער אדם עצמו עם הצבור שייכא טפי לאתיי משום דדריש ליה אלמה תתראו וגו' שלא יתראה אדם בפני הצבור ואל ינהג עידונין כו' שמא תאמר מה"ט כיון דלאו איסורא הוא אלא משום מראית עין א"כ מי מעיד בי אם אוכל ואשתה בביתי שלא בפניהם ולא אצער עצמי וקאמר דאינו כן כי 2אבני2 ביתו כו'. שנאמר כי אבן וגו' אבן שבפנים בקיר הבית יזעק ויעיד עליו מחוץ לקיר וכפיס שבפנים בבית מעץ ולחוץ יענה עליו שאכל ושתה ולא ציער עצמו עמהם דהיינו דודאי יתפרסם הדבר מבפנים ולחוץ כאילו הקיר שרואה מבפנים בבית תעיד עליו בחוץ שלא ציער עצמו עם הציבור וקרוב לזה פירש הרשב"א בחידושיו מיהו כל הנהו דמייתי למר שני מה"ש מעידין עליו ולמר הנשמה ולמר איבריו לא שייכא הכא טפי אלא בדין לעתיד בכל עבירות שיחטא האדם בעוה"ז ולא מייתי לה הכא אלא אגב דאיירי בעדות של קורות ואבני ביתו בעוה"ז מייתי נמי העדים שמעידים על האדם בדין לעתיד וחשיב ג' חלוקי עדות מלאכים ונשמה ואבריו נראה לפי שיש שלשה חלוקי עבירות הא' שעובר בלאו במקום עשה והב' שעובר בעשה בשב ואל תעשה והשלישי העובר עבירה בדבור בעלמא ועל עבירות הלאוין אמר שני מלאכי השרת מעידין עליו לעתיד כי האדם בורא לו מלאכים כפי מעשיו שבכל יום מימי השנה שהם שס"ה כמנין הלאוין כדאמרינן סוף מסכת מכות הלאוין שס"ה כמנין ימי השנה והם מגונדת דמלאך המות שהוא שטן גימטריא שס"ד חוץ מיוה"כ שאין לו רשות לקטרג בו כמפורש במסכת יומא ומייתי לה דכתיב כי מלאכיו שבורא לו האדם בכל יום לפי מעשיו יצוה אותן הקב"ה לשמור אותו בכל דרכיו ולהעיד על כך וכן אמרו בסמוך דבשעת פטירתו של אדם כו' כל מעשיו כו' א"ל כך וכך עשית כו' ביום

פלוני כו' והם מלאכיו שנבראו ע"י מעשיו והעובר עבירה בדבור הנשמה שהוא כח הדבור שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים [וגו'] ותרגומו לרוח ממללא תעיד עליו הנשמה ומייתי שנאמר משוכבת חיקך שהיא הנשמה השוכבת בגוף האדם היא שומעת להעיד על פתחי פיך שהוא הדבור והעובר בעשה ולא עשאה איבריו מעידין עליו כי הם כח העשיים שהאברים של אדם רמ"ח כמנין העשיים שהם רמ"ח כדאמרי' בסוף מסכת מכות ומייתי ליה דכתיב ואתם עדי גו' דלעיל מיניה כתיב יתנו עדיהן ויצדקו ומפרש בריש פ' קמא דע"ז דכל מצות שישראל עושין בעוה"ז באות ומעידות עליהן לעוה"ב ואהא קאמר קרא ואתם עצמיכם שהם אברי הגוף עדי לקיים העשיים והוא ממש כמ"ש דבעשיים קמשתעי שהם רמ"ח כמנין האברים שעושין העשיים ומה ששנינו בפרקי אבות שהוא עד הוא הדיין הא ודאי שהקב"ה הוא היודע ועד אלא דעדות דהכא הוא כעין הודאה שהמלאכים שנבראו ע"י מעשיו דנשמתו ואיבריו כולם מעידים ומגידים על מעשיו של אדם ואהך דהוא עד הוא הדיין כו' יש לפרש מש"ה כתיב וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד ממהר וגו' ור"ל וקרבתי אליכם למשפט שאני בעל הדין והדיין וגם אני עד ממהר כיון שאני בעצמי עד הרואה משא"כ בעד המעיד לפני דיין אחר שאינו ממהר כ"כ בעדותו ומסיים בענין אני ה' לא שניתי דהיינו שאל תחשבו כיון שאני בעל דין וגם דיין ועד הרואה שאבא עליכם במדת הדין לעשותכם כלה שהרי בני יעקב לא כליתם כמ"ש פ' י"נ גמירי דלא כלא שבטא ע"ש:

כך נפרעים מצדיקים כו'. לכאורה שתלה תניא בדלא תניא דנפרעין מן הצדיקים בעוה"ז אנו רואין ודנפרעין מן הרשעים בעולם הבא אין אנו רואין עכשיו ובהפך הל"ל כשם שאנו רואין שנפרעין מן הצדיקים בעולם הזה כך נפרעין מן הרשעים בעוה"ב וכה"ג יש לדקדק גבי ואין עול כשם שמשלם שכר כו' ונראה לפרש משום דאנו רואין דצדיק ורע לו בעוה"ז וקאמר דאל תתמה על כך דאל אמונה הוא דכשם שנפרעין מרשעים לעוה"ב אפילו על עבירה קלה כך נפרעין מהצדיקים בעוה"ז אפילו על עבירה קלה דאין אדם צדיק בארץ וגו' ולא יחטא וכה"ג אמר ואין עול כשם שמשלמים כו' שאל תתמה על רשע וטוב לו בעולם הזה דכשם שמשלמין שכר טוב לצדיקים לעולם הבא אפי' על מצוה קלה כך משלמין שכר לרשעים בעולם הזה על מצוה קלה שעשו:

הכא בשמעתין דריש העונש לשניהם מאל אמונה ושכר לשניהם מאין עול ולא ידעתי משמעו ורש"י בחומש לקח לו ד"א ומפרש שניהם לענין שכר אל אמונה לשלם לצדיקים שכרם לעולם הבא כו' ואין עול לשלם לרשעים צדקתם בעולם הזה והוא מבואר ברא"ם ע"ש ויותר נכון גירסת הילקוט בסוגיא דשמעתין דבין שכר לצדיקים ובין שכר לרשעים

ובין עונש לצדיקים ובין עונש לרשעים כולה מלתא יליף מאל אמונה אבל מאין עול? דריש הא דכל מעשיו נפרעין כו' והוא אומר הן כו' ומצדיק וישר דריש הא דאמר לקמן ולא עוד אלא שמצדיק הדין כו' ותו לא מידי ודו"ק:

כל מעשיו נפרעין לפניו ואומרין לו כך וכך עשית כו'. כמ"ש לעיל שהם שני מלאכים שנבראו לו על עבירות הלאוין שעושה במעשה הוא מודה בדבר:

ואומר הן וא"ל חתום וחותם שנאמר ביד כל אדם יחתום וסיפא דקרא לדעת כל אנשי מעשהו דהיינו מה שעבר במעשה ואמר שחותם ביד שהוא עיקר כלי המעשה שעבר בו במעשה את הלאוין ומייתי ליה מאין עול כפי גירסת הילקוט דהיינו שמודה החוטא שאין עול ואמר:

ולא עוד אלא שמצדיק כו'. מלשון זה נראה כפי גירסת הילקוט דמפיק ליה מצדיק וישר וכפרש"י בחומש וז"ל צדיק וישר הוא הכל מצדיקים עליהם את דינו וכך ראוי וישר להם צדיק מפי הבריות וישר הוא וראוי להצדיקו עכ"ל אבל רש"י בשמעתין פי' בע"א ולפי גירסת הספרים שלפנינו ודו"ק:

אלא שציער כו'. מוקי ליה גם בנזיר טהור והא דכתיב קרא בנזיר טמא משום ששינה בחטא הכי אמרינן פ"ק דנדרים ודע דבפרק החובל הוכיחו התוס' דלר"א הקפר הגם שנקרא חוטא מ"מ מצוה קעביד וכההיא דמתענה ת"ח בשבת וכ"כ התוס' הכא אליבא דשמואל ע"ש:

ההיא אגידול כו'. וכ"ה בספרים ובפרש"י בחומש קדוש יהיה השער כו' ע"ש ומיהו ר"א פליג הכא ומפרש קדוש יהיה אנזיר גופא שציער עצמו מן היין אלא שדרך רש"י בחומש לפרש הפשוטה של מקרא דקאי קדוש יהיה אגידול פרע ומיהו הא דכתיב קדוש הוא לה' מפרש לה בספרי זו קדושת הגוף אבל לכ"ע אינו מתפרש שיקרא קדוש על שציער כו' אלא שלא יטמא למתים וכדפרש"י בחומש:

דף יא:

ע"ב בתוך מעיו כו'. עיין פרש"י ותוס' ועי"ל ע"ש שאכילת סעודה הוא נקרא קדושה כמ"ש פ"ק דע"ז גבי טהרה מביאה לידי קדושה שצריך אדם לקדש עצמו באכילתו דכן כתיב באסורי מאכלות והתקדשתם והייתם קדושים כו' ע"ש באורך ומשני דודאי כן הוא בלא מצי צעורי נפשיה דיש לקדש עצמו באכילתו כמ"ש קדש עצמך במותר לך כמבואר שם אבל היכא דמצי לצעורי נפשיה טפי נקרא קדוש שלא יאכל כלל:

נקרא חסיד שנאמר גומל וגו'. עיין פרש"י ויש לקיים שניהם לפירושו שאינן סותרין גומל נפשו איש חסד היכא דמצי מצער נפשיה ועוכר שארו אכזרי היכא דלא מצי מצער נפשיה מיהו לפ"ז ה"ל לתלמודא למימר בדר"ל נקרא חסיד ונקרא עוכר שנאמר גומל נפשו איש חסד ועוכר שארו אכזרי ודו"ק:

דף יב:

יפה תענית לחלום כאש כו'. מפורש פ"ק דשבת:

דף יד:

אין אדם חשוב רשאי ליפול כו' פרש"י. שמא לא יהיה נענה ויחרפוהו עכ"ל וטעם זה אינו מספיק אמאי אינו רשאי ובירושלמי הוסיף טעם דשמא לא יענה ויתחלל שם שמים ויאמרו שאין תוכו כברו ועי"ל בטעם הדבר כדלעיל לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה תלמיד עושה דמחזי כיוהרא:

דף טו.

ולא הכל לשמחה כו'. פרש"י דישרים עדיפי מצדיקים אבל הרשב"א כתב שהישרים היא מדרגה למטה מצדיקים כו' ע"ש וכ"נ מנוסח נשמת שסידרן ישרים צדיקים חסידים קדושים אך מה שכתב הרשב"א בזה שהצדיק שהוא השלם זוכה לאור שהוא עיקר התענוג וכ"ש לשמחה כו' ע"ש בע"י לישנא דלא הכל לשמחה לא משמע כן דדומיא דכל הנך דלעיל ודאי דקאמר ונראה לפרש דאור מונח אתענוג רוחני בעולם הבא ושמחה מונח אתענוג גופני ולזה אמר אור זרוע לצדיק כי הצדיק זוכה בעוה"ב לאור שהוא תענוג רוחני וקאמר אור זרוע כמו שהזרוע מצמיח ומתגדל כן אור השגת הצדיק מצמיח ומתגדל תמיד כמ"ש צדיקים יושבים ונהנין מזיו השכינה אבל הישרים אינן זוכין לכך רק לשמחה שהיא תענוג גופני משמח לב ישרים:

ומוסיף עליהן עוד שש ואלו הן זכרונות ושופרות וכו'. כונו בתפלת התעניות באלו שבעה ברכות ובכל אחד מהם אנו מזכירין צדיקים אלו שיעננו בזכותם כמו שענה אותם הקדוש ברוך הוא על ידי תפלתם בנסים נגלים לשנות הטבע ומעשה בראשית שבעה ע"ש שבעה מזלות שצ"ם חנכ"ל המתנגדים לכלל ישראל כמ"ש אין מזל לישראל ובאברהם אמר ויוצא אותו החוצה וגו' מאי דעתיך דקאי צדק במערב והתחיל באברהם שהוא ראש המאמינים שנענה בהר המוריה לא שנענה במה שלא נשחט יצחק אלא

על שבקש ממנו ית' אלהים יראה לו השה לעולה וגו' ובאולי חטא במחשבה שעולה באה על המחשבה ונתקיימה מחשבתו והנה איל אחר נאחז גו' ויעלהו לעולה והיה האיל שנברא מימי בראשית והיינו דכתיב איל אחר דבזולת האיל שנברא בימי בראשית לקיום המין נברא זה האיל אחר שיהיה תמורת יצחק ואפרו שמור לדורות וזה שסיים בו ברכת: **גואל** ישראל דהיינו בכל דור ודור:

ועל השניה אומר מ"ש את אבותינו על ים סוף כו' ששינה הקב"ה מעשה בראשית בקריעת ים סוף ע"י תפלתם שנאמר ויצעקו בני ישראל וגו' ואומר בו זכרונות כמו בר"ה שיעלה זכרונינו לטובה וכמ"ש וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי גו' ומסיים ביה בא"י זוכר הנשכחות כי בצרותם נאמר נשכחתי כמת מלב וגו' אבל אתה זוכר הנשכחות וכן נאמר אל תשכח ענינו ולחצנו רמז לאבותינו במצרים שנאמר וירא את ענינו ואת לחצנו וגו' ועל הג' אומר מ"ש ליהושע כו' דהיינו ביריחו שנפלו ז' חומותיה שלא בטבע והם היו כח ז' כוכבי לכת וע"כ אומר בה שופרות דבשופרות נענה יהושע כן יהיו נענין בתענית בשופרות וכדלקמן תוקע ומריע כו' ויש רמז לתקוע בשופרות בתענית כמ"ש ותקעתם בחצוצרות קרי ביה חצי צרות שכינו הצרות בחיצים כמ"ש חצי אכלה וגו' כי חציך נחתו בי וגו' ומסיים ביה והיה לכם לזכרון גו' דהיינו זכרונות אבל מלכיות לא שייך ביה אלא בר"ה שהקב"ה מלך לדון בו את העולם ומציאת השם שנרמז בר"ה במלכיות בתעניות נרמז בברכת גואל ישראל שבו נזכר מה שנאמר לאברהם בהר המוריה כו' שהוא פרסם מציאותו ית' כמ"ש ואת הנפש אשר עשו וגו'.

ואמר על הרביעית: מי שענה את שמואל במצפה כו' שענהו הקב"ה בתפלתו לשנות הטבע כדכתיב ויזעק שמואל וגו' ויענהו ה' וגו' ופלשתים נגשו גו' וירעם ה' בקול גדול וגו' ואומר בזו הברכה שיר המעלות אל ה' בצרתה לי וגו' הצילה נפשי משפת שקר וגו' כמ"ש דבימי שאול היו דלטורין ונפלו במלחמה ובימי אחאב כו' שנאמר חבור עצבים אפרים וגו' אבל שמואל בתפלתו הצילם בימיו וכמ"ש בענין תפלתו זו ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל ומסיים ביה אני שלום וכי וגו' ר"ל כשהייתי אני שופט עליהם היה להם שלום ממלחמת פלשתים או שעשיתי שלום ביניהם במשפט והמה מאסו בי בקשו להם מלך למלחמה כמ"ש כ"א מלך יהיה עלינו גו' ונלחם את מלחמותינו:

ועל החמישית אומר מ"ש את אליהו בהר הכרמל שבתפלתו ענני ה' ענני שינה הש"י הטבע שנפל אש מן השמים ותאכל גו' ואת האבנים ואת העפר ואת המים וגו' ואומר כו' מזמור אשא עיני אל ההרים וגו' ר"ל אשא עיני אל ההרים גו' דהיינו בזכות אבות שנקראו הרים אבל מאין יבא עזרי מהם כי תמה זכות אבות אבל עזרי מעם ה' וגו' כי אין

להשען רק על אבינו שבשמים ואמר הנה לא ינום ולא יישן וגו' דלגבי נביאי הבעל כתיב שם ויהתל בם אליהו קראו בקול גדול וגו' אולי ישן הוא וייקץ לכך נאמר כאן אבל שומר ישראל לא יישן ואמר ה' שומרך ה' גו' השמש לא יככה גו' שהיה רעב אז בשני אליהו:

ועל הששית אומר מ"ש ליונה במעי הדגה כו' שענהו הקב"ה נגד הטבע שיהיה חי במעי הדגה במצולות ים עד שקאה אותו ליבשה חי ואמרו בו מזמור ממעמקים קראתיך וגו' כמ"ש יונה קראתי מצרה לי וגו' מבטן שאול וגו' ולפי שהיה בורח כי אמר אם יעשו אנשי נינוה תשובה נמצאתי מחייב את ישראל שאין שומעין לדברי הנביאים ועתה שראה שלא היה יכול להציל עצמו כמ"ש לו שנית קום לך אל נינוה וגו' התחיל להתפלל על ישראל אם עונות תשמר יה כי עמך הסליחה לסלוח לאנשי נינוה אם ישובו למען זאת תורא נפשי ויחל ישראל אל ה' כי עמו החסד לכפר וגו' ומסיים והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו:

ועל הז' אומר מ"ש את דוד ואת בנו בירושלים כו'. כמפורש בספר תהלים שהתפלל דוד על כלל ישראל ובשלמה מפורש שהתפלל על כל צרה שלא תבא בהנגף עמך גו' בהעצר שמים וגו' רעב כי יהיה וגו' וענהו ה' באש מן השמים וסיים בחותם **בא**"י מרחם על הארץ כפרש"י שהם התפללו על ישוב א"י כמ"ש במזמור שיסדו בו תפלה לעני גו' שנתייסד זה המזמור על תפלת בני הגלות בכל צרה שלא תבא ומתפללין לקרב הגאולה ואמר תפלה לעני כמו ששנינו במשנה זו וביתו ריקם ובגמרא מטופל ואין לו כו' כפרש"י שלבו דואג עליו והפוסקים לא הביאו דין זה גבי דיני ש"ץ ששנינו ג"כ שם רגיל ופרקונאה ומרוצה לעם וקולו ערב ונראה דלא נאמר שיהא מטופל בבנים ועני אלא בסדר תעניות בכל צרה שלא תבא ולזה אמר שש"ץ המתפלל יהיה עני ואמר ובתנאי כי יעטוף שיש לו גלימא לעטוף כו' וע"פ מ"ש בנדרים בר"י ב"ר אלעאי שהיה עני ולא היה לו רק גלימא אחת ואשתו כדנפקא לחוץ היתה מכסה בו והוא כדבעי לצלויי היה מכסה בו וכשגזר ר"ג תענית לא אזל לשם לפי שלא היה לו טלית לעטוף בו כמפורש שם ואמר כ"כ יהיה הש"ץ עני שלפני ה' ישפוך שיחו שדואג ומכוין לבו יותר מעשיר ואמר ה' שמעה וגו' שועתי אליך ה' לפי שיש מקטרגים טורפין תפלת אדם בפניו ויש סנגורים שמביאין תפלת אדם לפניו ית' ב"ה ע"כ בקש אליך תבא שועתי ולא יפסיקו המקטרגים ולא אצטרך גם לסנגורים ואמר על הגלות שאמר והסתרתי פני מהם ע"כ בקש דאל תסתיר פניך ממני ביום צרה שעליהם נתקנו סדר תעניות וברכותיה גם הטה אזנך לי ביום אקרא דהיינו בי' ימי תשובה דקריאת יחיד נשמע ג"כ אז כמפורש פרק החולץ ואמר כי כלו בעשן ימי ועצמותי כמוקד וגו' הזכיר הגלות בעינוי עשן ואש שעושין א"ה בצדיקים ע"י עלילות

שקרים וכמ"ש דניאל ונכשלו בחרב ובלהבה וגו' ואמר הוכה כעשב ויבש גו' דהיינו מרוב הרגל תעניות שכחתי מאכול לחמי מקול אנחתי דבקה וגו' ע"פ מ"ש פ' אע"פ אנחה שוברת חצי גופו של אדם דהיינו שנדבק הבשר ביותר לעצם וכאילו נתקצר הגוף. דמיתי לקאת מדבר הייתי ככוס וגו' הן עופות שצועקים ביללה ותאניה ואין מי שומע להם במדבר ובחרבות כך ישראל בגלות צועקים על עושקיהם בעלילות לפני המלך והשרים ואין מי שומע להם ואמר ולא עוד שאינן שומעין לי להצילני מעושקי אלא שהם חרפוני כל היום על כך ואמר כי נשאתני ותשליכני כמ"ש השליך משמים ארץ וגו' ואמר ימי כצל נטוי וגו' שהם צללי ערב ור"ל שעת וזמן הגאולה הגיע כמ"ש והיה לעת ערב יהיה אור וגו' דהיינו כשיהיו בתכלית השפלות כמ"ש כי אזלת יד ואפס עצור וגו'. ואמר ואתה ה' וגו' ע"פ מ"ש בעוה"ז נקרא בא"ד ובעוה"ב נקרא בי"ה שנאמר זה שמי לעלם וזה זכרי לדור דור וגו' וז"ש שעד היום בגלות ה' לעולם תשב דהיינו בעולם עליון ואינך נגלות למטה רק זכרך שהוא א"ד לדור ודור למטה הנה בא העת שאתה תקום מלמעלה למטה ותרחם ציון בשם הוי"ה שהוא שם הרחמים כי בא עת לחננה וכמ"ש ולכן יחכה ה' לחננכם וגו' כי בא מועד שאמר דניאל עד עת מועד וגו' ולפי שאמר אז תרצה הארץ וגו' אמר כי כבר רצו עבדיך בגלות המר גם אבניה ואת עפרה הוסיפו לחננה לא כדור המדבר שמאסו בה שע"כ נגזר עליהם הגלות ממנה ואז כשתגלה שכינתך בשם הרחמים אז יראו גוים שם ה' וגו' גם יראו כי בנה ה' ציון ונראה שהוא בונה בעצמו ובכבודו כמ"ש ואני אהיה לה חומת אש. ואמר דבעת ההיא פנה אל תפלת הערער וגו' ובמדרש פנה אל תפלת ערערים מבעי ליה בלשון רבים כדכתיב ולא בזה את תפלתם אמר ר"י כלפי הדורות אמר שאין להם כהן ולא בהמ"ק שיכפר אלא התפלה שמתפללין בר"ה וביום הכפורים ונראה דר"ל שהערער דנקט בלשון יחיד הוא הש"ץ שמעמידין הקהל בבהכ"נ במקום כ"ג בר"ה וביוה"כ וע"י תפלתו שמתפלל עליהם לא בזה את תפלתם כמו שענה לדוד ושלמה ואמר תכתב זאת לדור אחרון וגו' ע"פ מ"ש כתוב זאת זכרון וגו' אמחה את זכר עמלק כי יד על כס יה וגו' מדור דור שאין הכסא והשם שלום עד שימחה לעתיד זכר עמלק ואמר פ' עושין פסין דיו לעולם הזה שישתמש בב' אותיות י"ה שנאמר כל הנשמה תהלל י"ה והוא מבואר שם ע"פ מ"ש אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף וז"ש כל הנשמה כלומר כל זמן שיש נשמה להבראות תהלל י"ה בשתי אותיות וז"ש כאן תכתב זאת מה שנאמר כתוב זאת וגו' היינו לדור אחרון מאותן דור ודור וכל זמן שעדיין עם נברא מהנשמות שבגוף תהלל י"ה. ואמר כי אז השקיף שם ה' וגילוי שכינתו ממרום קדשו על הארץ לשמוע אנקת אסיר וגו' שהם בני הגולה ולפתח

בני תמותה שכל ישראל נקראו על שם יוסף שהוא בן רחל שנקראת תמותה שמבכה על בניה. ואמר אז יספרו וידברו בציון שם ה' מלא מה שהיה אסור עד עתה וגם תהלתו בירושלים שעל זה הנס יאמרו הלל דבכל זמן שהם בגולה גם אם נעשה להם נסים לא יאמרו כדאמרינן במגילה דאין אומרים הלל על נס שבחוץ לארץ וזה יהיה הנס גדול כ"כ בהקבץ וגו' וממלכות לעבוד את ה' בשם מלא. ואמר ענה בדרך כחי וגו' ע"פ מה שאמר שמחנו כימות עניתנו וגו' ודרו פ' חלק שהיה מבקש שיהיה ימות ושנות המשיח שנות עניתנו וראינו רעה שהם ימי הגלות ועל זה התפלל שלא די לו בכך ועל זה אמר ענה בדרך כחי קצר ימי אומר אלי אל תעלני מזה וגו' בהליכתי לגלות וקצרתי שם ימי בגלות ואל תעלני בגאולה לירושלים בחצי ימי שלא יהיו רק כשנות ראינו רעה אבל הנני מבקש בדור דורים שנאמרו בימי משיח שנאמר ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים לא יהיו דורות שלי שהם קצרים בשנים אבל יהיו כפי שנותיך שאין להם קץ ותכלית. ואמר לפנים הארץ יסדת וגו' כי כן ראוי שיהיה גילוי שכינתך על הארץ שהרי הארץ מוקדמת בבריאה כי לפנים הארץ יסדת ואחר כך השמים כמה שנאמר ביום ברוא ה' אלהים ארץ ושמים כמפורש פרק אין דורשין ודקדק לומר לגבי שמים ומעשה ידיך שמים כי אינה חשובה בבריאה כמו הארץ שהוא יסוד פשוט כמו שאמר יסדת אבל השמים נבראו מאש וממים כמה שאמרו שם שמים אש ומים ואמר שאנו מבקשים להיות חי כשנותיך קיימים לעולם גם שהמה ארץ ושמים יאבדו מאלף שנה ואח"כ תחליפם לחדש אותן וע"פ שאמרו פרק חלק צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן אינן חוזרין לעפרן שנאמר והיה הנשאר בציון קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים וגו' מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימים ואם תאמר אותן אלף שנה שהקב"ה מחדש עולמו מה יעשו הצדיקים הקב"ה עושה להם כנפים כו' שנאמר ע"כ לא נירא בהמיר ארץ וגו' וז"ש גם כי המה יאבדו ותחליפם חדשים אחר אלף שנים הצדיקים הם קיימים לעולם כי אתה הוא ושנותיך וגו' אתה לשון נוכח והוא לשון נסתר אבל ר"ל אתה והוא הצדיק בשם קדוש יקראו וכיון דשנותיך לא יתמו גם שנות הצדיקים לא יתמו אבל בני עבדיך ישכונו וגו' דהיינו שיהיו שטין על פני המים ומסיים וזרעם לפניך יכון ע"פ מ"ש פ"ק דעבודה זרה אמר ריש לקיש באו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא לא חטאו הם כאלו לא באנו לעולם שאם הם חיים לעולם לא היינו חשובים כלום וע"ז אמר דלעוה"ב לא יהיה כן דגם אם הצדיקים חיים לעולם הנה גם בניהם ישכנו יהיה להם מקום שכונה חשובה וגם זרעם של בניהם אח"כ לפניך ית' ב"ה יכין להם עולמות כמ"ש שיהיה לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות וק"ל:

דף טו:

בגדולה מתחילין מן הגדול. מפורש בפ' הרואה:

דף טז.

פאר תחת אפר כו'. חושבניה דדין כחושבניה דדין והתפילין הם כתר תורה כמ"ש בקידושין פרק האומר וכאילו נפלה עטרת ראשינו במקום אפר וע"ד עמו אנכי בצרה וגו':

ולמה מוציאין את התיבה כו'. גם שדרך מתפללין לעמוד לפני התביה וכבר נתנו טעם למתפללין ברחוב כיון שיכולין להתפלל בלא תיבה לא היה להם להטריח ולהוציא לחוץ מיהו המ"ל טעמא דלעיל שתהא התיבה גם כן גולה ע"ש עמו אנכי בצרה וכדאמרינן בסמוך:

מתכסין בשקין כו' כבהמה כו'. פרש"י דמשער בהמה נינהו מנוצה כו' עכ"ל וקצת דחוק דמלבושי בגד נמי מצמר נינהי ויש לפרש כפשטיה שדרך לכסות הבהמה בשקין שהוא דבר שפל ואיך שיהיה יש לעיין אמאי דקדק כן אירושלמי כפרש"י ואי אמנהגא כפי' הר"ן לפרש הכא בתעניות למה מתכסין בשקין הא בכמה מקראות כתיב כה"ג וכן ק' לקמן שדקדק אמתני' למה אפר ולא דקדק כן אקרא דמרדכי וילבש שק ואפר וכתיב שק ואפר יצע לרבים ויש ליישב דכל הני שק דבמקרא מתפרשין שעל גופן היו לובשין אותם ומשום צערא דגופן וזה בנין אב לכולן וישם שק על בשרו משמע ממש על גופן אבל הכא בתעניות אמנהגא פריך דאין לובשין אותן על בשרן ממש אלא מתכסים בה מלבושיהן דליכא צערא דגופא ולמה מתכסין אלא לומר כו' וכן באפר דקרא דכתיב ואפר יצע וגו' היינו נמי משום צערא שהיו מתפלשין באפר אבל הכא דנותנין רק אפר מעט בראש דליכא צערא אלא הרי אנו חשובין לפניך כעפר דרך שפלות כמ"ש באברהם ואנכי עפר ואפר וגו':

עמו אנכי בצרה כו'. כמפורש במדרשות בכל הגליות שכינה עמהם גלו לבבל שכינה עמהם כו' ובמקום התיבה שבו התורה היא במקום הארון שהשכינה היה שרויה שם במקדש ור"ל דדריש ליה מבכל צרתם לו צר בא' כתיב לא צר ודריש ליה כאילו כתיב לו בו' כמפורש ס"פ כשם והפסוקים מפורשים בזה שאמר בכל צרתם בגליות שעברו עליהם הוא עמהם בגלות וכביכול אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין וע"כ מלאך פניו הושיעם ולא בעצמו אבל אמר דבגאולה עתידה דמאהבתו וחמלתו הוא בעצמו גאלם בגאולה גמורה ולא ע"י מלאך ורמז במלת הו"א שהם אותיות השם שיהיה שלם והכסא

שלם ונוסף לזה אמר וינטלם וינשאם וגו' כי כבר בעוה"ז נשאם לאשה אבל לא (לעוה"ב) [לעולם] כמ"ש הן ישלח איש את אשתו וגו' אבל לעתיד לא ישלחם רק ינשאם לאשה לעולם א"ס ועי"ל בזה למ"ד ארוסה שגירשה מותר להחזירה ומשום דבעוה"ז לא היה לו להקב"ה דיבוק עם ישראל רק כארוסה בעלמא שנאמר וארשתיך לי באמונה ואף שגרשה מותר להחזירה אבל לעתיד וינשאם לעולם שיהיה לו דיבוק עם ישראל כנשואה ולא תהיה גרושה ממנו שלא יהיה מחזיר גרושתו משנשאת:

וחד אמר כדי שיבקשו עלינו מתים כו'. והכי איתא במדרש שאבות מבקשים רחמים עלינו:

מאי הר המוריה פליגי כו'. בתורה כתיב ארץ המוריה אבל בד"ה כתיב כן הר המוריה ובקרא יש לפרש שנקרא ההר כן בשם זה ע"ש הארץ כדמשמע שקראו ארץ המוריה אבל כאן בנוסח התפלה לא היה לו לקראו בשם זה הר המוריה דמי יימר שהיה נענה בהר המוריה שהוא מקום המקדש ואימא הר אחר היה בארץ המוריה כמ"ש על אחד ההרים וגו' וקאמר דמאי הר המוריה שיצא ממנו הוראה כו' ע"ש העתיד וא"כ באברהם נמי לא קראו מוריה אלא ע"ש זה שהיה נענה בעקידת יצחק בהר זה שהוא מקום המקדש והתימה לפי' שני שפרש"י ותוספות שהר המוריה הוא הר סיני ובקרא מפורש לבנות בית ה' בהר המוריה:

אדם של צורה כו'. פרש"י בעל קומה שישמעו כו' עיין שם ובמ"ק פרק משקין פרש"י חכם ובשמעתין ליכא לפרושי הכי דהא קאמר אומר חכם ואם לאו אומר אדם של צורה מיהו פירושו הכא בעל קומה דחוק וכי משום שהוא בעל קומה נשמעו דבריו ביותר ולפי מה שכתבנו במסכת נדרים הא דאמרו אין הנבואה שורה אלא על חכם כו' דהיינו חכם במילי דעלמא הכי נמי יש לפרש כן הכא אומר חכם היינו חכם בתורה ואם לאו אומר אדם של צורה במילי דעלמא:

לא שק ותענית כו' אלא תשובה ומעשים טובים גורמים כו'. ושק ותענית לא באו אלא משום הכנעת הלב להצטער על עבירות שעשו ולשוב מדרכם הרעה:

ויתכסו בשקים האדם והבהמה מאי הוו עבדי אסרי כו' לא ידענא משמעו מהי קרא ובפרש"י בספר יונה הך דרשה דאסרו הבהמות כו' אם אי אתה מרחם עלינו כו' אקרא ויקראו אל האלהים בחזקה וניחא טפי:

צדיק ורשע מי נדחה מפני מי כו'. פרש"י הוי אומר צדיק מפני רשע עכ"ל ובע"י בשם חידושין פי' בהיפך דבכל דור ודור אי אפשר שלא יהא שם צדיק וא"כ האיך נדחין מפני הרשעים כו' והיינו בחזקה מפני שהיא תשובה נצחת עכ"ל:

אבל הא דקאמר עלוב ושאינו עלוב כו'. דעלוב היינו חצוף משמע כפרש"י גם לשון בחזקה לא משמע תשובה נצחת באמת אלא נציח בכח שאינו טענת אמת וכמו שפרש"י בפרק חלק גבי שלשה בעלילה באו כו' וכ"ה לשון הירושלמי מהו בחזקה חוצפא נצא לכשירא כ"ש לטובתו של עולם:

אפילו גזל מריש כו'. דהיינו בכפיהם שבנאו בכף יד בבירה ולקמן גבי נשא לבבנו אל כפים פרש"י צריך לישא הלב לשמים כו' ע"ש נראה שמפרש להמלשון עננים וכה"ג מתפרש בפ' מצות חליצה דהמתפלל צריך שיכון לבו למעלה שנאמר נשא לבבנו אל כפים אבל הדרש דלקמן אינו סובל פירושו ויותר נכון פירושו בספר איכה דלפי הדרש דלקמן נמי יהיה כפים מלשון כף ויד ממש וז"ל ומדרש רבותינו נשא לבבנו באמת להקב"ה כאדם הרוחץ בנקיון כפיו שמשליך מידיו כל טינוף כי מודה ועוזב ירוחם והמודה ואינו עוזב כטובל ושרץ בידו עכ"ל:

דף טז:

ע"ב ביתו ריקם מן העבירה כו'. פרש"י שאין חמס וגזל בביתו עכ"ל פרט בו הגזל כי היא העבירה השכיחה כמ"ש בב"ב רובן בגזל ובחזנים שבדור הזה נתקיימו בודאי דבריהם לפי שאין החזנים רואים להם שום מחיה רק סומכין עצמן לילך מסעודה לסעודה גם בסעודת הרשות לבקש בפה אוכלם משכר נגינתם בשמיעת קולם במשתה יין ונותנים להם בע"כ בשכירות בדרך כופין עד שיאמר רוצה אני וזו גזילה היא ולא מתנה:

פרקו נאה כו'. מלשון שישיא אדם בניו ובנותיו סמוך לפרקן כו':

מאי נתנה עלי בקולה כו'. זה הש"ץ כו' כלומר כל מדות טובות שהוזכרו לעיל דהיינו פרקו נאה ושפל ברך כו' לא נתנה לי רק נתנה עלי בקולה ממדה זו במה שיהיה קולו ערב והיינו שאינו הגון כיון שאין בו שאר מדות הטובות:

ובא אומר הריעו כו'. ויהיו הברכות תקיעה לפני התרועה ותקיעה לאחר התרועה כמו בר"ה דפשוטה לפניה ולאחריה ותרועה באמצע כי התקיעה היא מורה על הרחמים והתרועה על מדת הדין והשבר שיהיה לו מדת הרחמים מב' צדדים:

דף יז.

ותפלה לשמואל כו'. עיין פרש"י והוא דחוק דמנין לנו לומר דבמצפה היה הך דויחר לשמואל ויזעק וגו' דבפרשה אחרת כתיב רחוקה מפרשה דויקבצו כל ישראל המצפתה וגו' והתימה ממנו דהא בהך פרשה גופה דויקבצו כל ישראל המצפתה וגו' מפורש זעקה

לשמואל דכתיב ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעק אל ה' וגו' וכתיב ויזעק שמואל אל ה' וגו' ואין לומר משום דלשון צעקה לא כתיב בהך פרשה אלא זעקה בז' הא בהך פרשה דנחמתי וגו' נמי כתיב לשון זעקה אלא ע"כ דזעקה היינו צעקה והיא היא ודו"ק:

מכדי יונה בתר דוד ושלמה הוה מ"ט מקדים כו': אליהו נמי בתר דוד ושלמה הוה ולא תקשי ליה מ"ט אקדמיה ולמ"ד דאליהו הוא פנחס ניחא דאקדמיה מקמיה דוד ושלמה ובהכי ניחא הא דפסיקא ליה תפלה לאליהו דכתיב גבי פנחס ויעמוד ויפלל ורש"י נדחק לפרש דעננני ה' משמע ליה מלשון בקשה ותפלה מיהו בכמה מדרשים מוכח דלאו כהן הוה כמ"ש בכל זה התוס' פ' המקבל ויש ליישב דגבי אליהו ניחא ליה דרמז רמזו דאליהו יבא קודם משיח בן דוד:

רבי אמר אומר אני אסור כו' הוא שתקנתו קלקלתו כו'. פרש"י אפי' המכיר משמרתו כו' שמא ישתנה משמרות כו' אבל כו' שתקנתו קלקלתו דהוי כמה שנים שלא חזרו כו' עכ"ל והוא דוחק דעיקר טעמו חסר מן הספר ולולי פירושו נראה דלא פליג אלא בדלא מכיר כלל וה"ק שתקנתו להתיר לשתות לו יין הוא קלקלתו שלא ידע ומכיר משמרתו ובית אב שלו כלל ושמא אינו כהן כלל דהשתא לשמא הוא כהן ולשמא יבנה לא חיישינן אבל במכיר חיישינן לשמא יבנה וכן מצינו בעולי בבל אשר לא התייחשו נגאלו מן הכהונה ודו"ק:

דף יז:

מתמניא@55 ביה עד סוף מועד אתותב חגא דשבועי כו'. מפורש פ' ר"י:

דף יח.

פ"א גזרה מלכות כו' שלא יעסקו בתורה כו'. מפורש פ"ק דר"ה:

דף יח:

ונהרגו בו שמעיה ואחיה כו'. פי' רש"י חסידים היו ולא פי' מי הם דאותו שאכלו אריה עידו היה ולא שמעיה עכ"ל. ולא ידענא אמאי נסתפקו טפי באותו שאכלו אריה שהוא היה אחד מהנהרגים מבשאר כמה חסידים שנהרגו ג"כ על קידוש השם גם ק' למה נסתפק שהיה שמו של אותו שאכלו אריה שמעיה עד שהוצרך לומר שעידו היה ויש ליישב בזה משום דבאותו ענין למעלה ממנו כתיב ויהי דבר ה' אל שמעיה איש האלהים וגו' וכתיב ויהי איש האלהים בא מיהודה וגו' דהוה משמע דהיינו איש אלהים הנזכר

לעיל ששמו שמעיה ולזה הוצרך לומר דע"כ אינו כן דהא זה איש האלהים הבא מיהודה שאכלו אריה עידו היה ולא שמעיה כמפורש פרק הנחנקין ע"ש אך ק' היאך בעי למימר שהוא שאכלו אריה שהרי זה נעשה כבר בימי ירבעם ואם ראוי לקבוע תענית בו ביום היאך תקנו מעיקרא יום טוריינוס דקאמר בטוליה בטלי משום זה:

קצצו בהונות ידיו ורגליו ותלאום כו'. ידיו ע"ש שהניף ידו על יהודה כו' ורגליו ע"ש שאמר וארמסנה דמשמעו ברגל ובירושל' הוסיף חתכו ראשו וניחא טפי דהיינו פה שהיה מדבר כו' ואמר שתלאום בשערי ירושלים בגובה מהשערים לפרסם הנקמה ואין זה שער נקנור המוזכר בכמה מקומות בתלמוד שהוא שער המזרח שבעזרה דההוא נקנור מוזכר לשבח ע"ש הנס כדאמרינן בפרק אמר להם הממונה:

אמר להם אם מעמו של חנניה כו'. יבא אלהיכם ויציל כו'. נראה גם שהודו שהם הרגו את בת המלך זה הרשע טוריינוס ידע שבעלילה בא עליהם ולא הודו אלא להציל הכלל וז"ש כשם שבאו שם על חנניה מישאל ועזריה בעלילה עליהן להשתחות לצלם ואם לאו ישליכו אותן לכבשן האש ואלהיהם הצילם אם מעמו של חנניה כו' יציל אתכם מידי וא"ל חנניה כו' ואנו גם שאנחנו צדיקים בדבר זה שבעלילה באת עלינו אבל אם אנחנו נתחייבנו כליה למקום מצד אחר גם אם אין אתה הורגנו הרבה הורגים כו' שיהיו הורגים אותנו על אותן עבירות שאנו חייבין הריגה למקום והקב"ה לא מסר אותנו בידך להרוג על דבר שקר אלא כדי ליפרע ממך דמינו שהרגת אותנו בעלילה וז"ש אעפ"כ כו' ר"ל אע"פ שא"ל שבעלילה בא להורגן והש"י ינקום דמן ממנו אעפ"כ לא השגיח בהן והרגן שם:

דף יט:

מעות ביוקר כו' מתריעים כו' מדלית איסר כו'. לא שייך הכא מתריעין על הגשמים כיון דהפירות בזול אלא דמתריעין עליהן כיון דהמעות אינן מצויות וע"י כן נפיחו כפן כמו שמתריעין על שאר צרות:

מיום שחרב בהמ"ק כו'. דבזמן שבהמ"ק קיים היה הכ"ג מתפלל ביוה"כ על הגשמים שיהיו יורדין כתקונן כמ"ש פרק הוציאו לו היה מתפלל תפלה קצרה בבית החיצון מאי מתפלל שתהא שנה זו שחונה וגשומה כו' ע"ש:

נמצא רחיים טוחנות מן הכור מה שטוחנות מן הקב כו'. ר"ל דלא נחסר מטוחן כור בבת אחת ע"י מה שנשתייר ברחיים רק מה שנחסר מן הקב ובהיפך מי שטוחן הכור בכמה פעמים קב וקב נמצא שנחסר לו מכל קב וקב שבכור כמו שנחסר לו טוחן קב א' וכן

בעיסה מה שהעריבה אוכלת ומחסרת העיסה אינה אוכלת ומחסרת מכור אחד שנילוש מפ"א טפי מנילוש בו קב אחד ואוכלת מלשון חוסרת ומפרש"י נראה דגבי רחיים נמי גרסינן אוכלת:

הלך נקדימון בן גוריון אצל הגמון אחד כו'. שהיה זה קרוב לחורבן הבית שהיה ידם של נכרים תקיפה ואמר שהלווה ממנו י"ב מעיינות מים כו' נקט מספר הזה שהיה סומך על זכות כלל ישראל י"ב שבטים כמ"ש בהם ושם י"ב עינות מים וגו' ואם לא שלא יהיה זכותם יועיל בזה יתן לו י"ב ככרי כסף פדיון נפש י"ב שבטים. ואמר 2שקבע2 לו זמן כו' בשחרית שלח לו שגר לי או מים כו'. כשהתנו מתחלה היו קובעים להם זמן להחזיר ההלואה עד אותו יום שקבעו והיה ההגמון אומר דעד אותו יום ולא עד בכלל ולכך שגר לו בשחרית של אותו יום ולא שגר לו בלילה שלפניו שלפי דעת האומות הלילה הולכת אחר יום העבר והשיב לו נקדימון דגם כל היום שלי הוא משום דעד ועד בכלל קאמר והמע"ה.

דף כ.

ואמר שנכנס לבית המרחץ כו'. אפשר שעשה זה דרך לגלוג שהם לא היה להם מים לשתות שהוצרכו לתת לו י"ב ככרי כסף והוא יש לו גם היום מים למרחץ וכיוצא בזה שא"ל נקדימון 2תן2 לי דמי מים יותר שיש לי בידך כו'. גם שמעולם לא הבטיחו ההגמון (מעולם) ע"כ דרך לגלוג א"ל כן כשם שאתה היית מבקש ממני דמי המים גם אני מבקש ממך דמי מים יותר כו':

וא"ל יודע אני שלא הרעיש הקב"ה כו' יש לי פתחון פה כו' שכבר שקעה חמה כו'. דבריו סותרין לכאורה שאמר בשבילך הרעיש הקב"ה כדי שיהא פטור מלשלם דמי המים ושוב קאמר שכבר שקעה חמה וגשמים ברשותי ואין אתה פטור מדמי המים וי"ל דה"ק דודאי נתקבלה תפלתך שירדו הגשמים למלאות הבורות מיהו לא באו ברשותך בעוד יום רק ברשותי אחר ששקעה החמה שלא אפסיד דמי המים שהלויתך ולטובתי גם כן ירדו למלא בורות שלי ודקאמר ההגמון שכבר שקעה החמה אע"ג דלפי דעת האומות הלילה הולכת אחר יום שלפניו מ"מ בא בטענה דממ"נ הוא דלפי דעתי אין אותו יום כלל בכלל ואם לפי דעתך עד ועד בכלל הרי כבר שקעה חמה ולפי דעתך דהיום הולך אחר הלילה וזה יום אחר הוא כיון ששקעה חמה. וז"ש בתפלתו שניה 2הודע2 שיש לך אהובים בעולמך וכשם שעשית לי נס בראשונה כך עשה לי נס באחרונה כו'. ר"ל דבנס הראשון עדיין לא הודעת שיש לך אהבה עמנו כי ההגמון אומר שכבר שקעה חמה

וברשותו ירדו ולא יפסוד דמי מימיו ועתה תעשה לי נס בשניה שתזרח החמה ואז יודע שיש לך אהבה עמנו וברשותי ירדו ונראה דהיינו נס שעמדה לו חמה ולא שקעה בזמנה דומיא דמשה ויהושע בסמוך דלולי תפלתו היתה שוקעת קודם פיזור עננים ולא היתה שוהה ביאתה אבל פיזור עננים גופיה לא הוה נס כ"כ:

נקדה להם חמה עבורן משה ויהושע כו'. מפורש פרק אין מעמידין:

ושתיהן לקללה כו'. מפורש פ"ק:

היתה ירושלים לנדה ביניהם כו' לברכה כנדה כו'. לעיל מיניה בהך פרשתא כתיב כה"ג חטא חטאה ירושלים על כן לנידה היתה גו' ולא דרשו כן משום דההוא איכא לפרשו מלשון נע ונד וכפרש"י והתרגום שם דהיינו שיהיו מטולטלים וגולים אבל לנדה ביניהם לא משמע לפרש מלשון נד וטלטול אלא לנדה ממש וכ"ה בתרגום ורש"י שם:

היתה כאלמנה לברכה כאלמנה ולא כו'. מפורש במדרש כאלמנה ולא אלמנה גמורה שתלך ותנשא לאחר ולא א"א שתקח מנכסי בעלה והיינו כאשה שהלך בעלה למדינת הים כו' ועיין בפ' חלק בזה:

וגם אנכי נתתי אתכם נבזים גו'. לברכה דלא מוקמינן כו' בסיפא דקרא מסיים ושפלים לכל העם וגו' ר"ל דודאי בעיני המלכים והשרים לא יהיו שפלים ונבזים גם בגלות כדמוכחי קראי אלא בעיני כלל העם והמון גוים יהיו שפלים ונבזים וע"כ המלכים והשרים לא מוקמי מינייהו גזירפטי ורישי נהרא דלא יצייתו המון גוים לדבריהם כיון דשפלים הם בעיניהם וזהו לטובתן של ישראל דאילו המנויים גזירפטי ורישי נהרא שהם אומניות מבוזים מאד:

נאמנים פצעי וגו' עד ולא עוד אלא שזכה קנה לכתוב בו ס"ת כו'. מפורש פ' חלק:

דף כ:

ע"ב א"ל ריקה כמה מכוער כו'. מה שקראו ריקה אפשר שהיה נדמה לו כנכרי מבני כוש לפי שהיה מכוער ושחור ביותר וז"ש לו

שמא כל בני עירך מכוערין כו'. דהיינו מארץ כוש וא"ל איני יודע כו' ר"ל שאיני יודע לומר לך שהם מכוערין כדאמרינן פ' י"נ אפילו בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב והטעם משום שנותן חסרון ביצירה אבל אתה שאמרת עלי כמה מכוער כו'. אתה נותן חסרון ביצירה:

לך לאומן שעשאני. כי זה גם כן חסרון הוא לאומן שעושה כלי מכוער. ושא"ל 2נענתי2 לך מחול לי כו'. היינו שאני מתודה שלא יפה דברתי והוא מחל לו גם חלק היוצר והאומן שחטא נגדו גם כן מחול:

ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כו'. לכאורה דהכי הל"ל ובלבד שלא יעשה עוד כן אבל מלשון שלא יהא רגיל כו' משמע דלפעמים יעשה כן י"ל דה"ק ובלבד שלא יהא עושה דבר המרגיל אותו לעשות כן דהיינו שלא יהא דעתו גסה שהוא מרגילו לעשות כן לספר בגנות בני אדם כמו שעשה ואמר כמה מכוער כו' וק"ל:

שמא אין עושין לו נס כו'. דשמא יגרום החטא כדאמרי' פ"ק דברכות דלא היה מחזיק עצמו לצדיק אבל רב הונא לא היה חש לכך שהיה מחשיבו לצדיק גמור:

מאי קרא דכתיב קטונתי מכל החסדים כו'. מפורש פרק ב"ש:

מימי לא הקפדתי כו'. כדאמרינן אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו:

ולא צעדתי בפני כו'. ר"ל דאפי' כשהלכתי בצידי הגדול ממני כדאמרי' ביומא בג' שהולכין שהגדול באמצע ואח"כ הגדול שבשנים מימין והג' הקטן מכלם משמאל מ"מ אמר ראיתי שלא הקדמתי אפילו בצעד אחד לפני הגדול ממני כדאמרי' דבעי לצדד אצדודי:

ולא הרהרתי במבואות כו' כדאמרי' פרק מי שמתו דת"ח אסור לעמוד במבואות המטונפות לפי שא"א לעמוד בלא הרהור ומשום דהילוך שרי בה כדמשמע התם דאפשר להלוך בלא הרהור אמר דאעפ"כ נזהרתי מלילך בה משום דלא הלכתי ד' אמות בלא תורה ואילו הלכתי שם הייתי מוכרח להלוך ד' אמות בלא תורה. ואמר 2ולא2 ישנתי בבהמ"ד כו'. כדאמרי' וקרעים תלביש נומה זה הישן בבהמ"ד תורתו נעשית קרעים:

ולא ששתי בתקלת חברי כו'. כמ"ש בנפול אויבך אל תשמח וגו':

ולא קראתי לחברי כו'. עיין פרש"י ובערוך גריס ולא קראתי לחברי בחניכתי וא"ל בחניכתו פי' בחניכתי שלא כניתי לו שם ולא בחניכתו שאפילו שם שכינו לו אחרים לא קראתיו עכ"ל ובפ' הזהב חשיב המכנה שם לחברו שהוא אחד מיורדי גיהנם ורובן דחשיב הכא עברות גדולות אלא משום דרובא דעלמא נכשלים באלו דברים התפאר הוא בהם שלא נכשל בהם:

וכל אשיתא דהוה רעיעתא כו'. נראה אם הוית רעיעתא ממש אינו נראה שיהא בונה למאן דלא אפשר ליה דטבא ליה הוה עבדי שיהא סותר לו שלא ישב העני בבית רעוע כ"כ שראוי ליפול אלא מיירי באינו רעוע כ"כ אלא דהוה אפשר שיעמוד הבית זמן מה

כההיא דלעיל דקיימה באתרי י"ג שנין דהשתא העני היה מתרעם על סותרו עכשיו ואפשר עוד דמצד צדקה שנתן לעני הוה בני לה שלא היה לו מקום דירה:

זימנא דסמכא דעתייהו כו'. עיין פרש"י ועי"ל דסמכא דעתייהו של כל עניים ולא יקנו כלל וגם מאן דאפשר לו לקנות יעשה עצמו עני לסמוך על רב הונא:

דף כא.

דנפישי בני חילא כו'. פי' רש"י דאיכא ענים טפי כו' ע"ש ולשון בני חילא לא משמע כן ומצינו דבני מחוזא עשירים הוו כדאמרינן ספ"ב דב"ק דקאמר התם דכבלי ושירי לבני מחוזא דבר מועט הוא ונראה לפרש דבני חילא הם חיל המלך כשישמעו שאומר כל מאן דצריך ליתי וליכול יבואו גם חיל המלך:

ונקיים בנפשין אפס כי לא יהיה בך וגו'. ע"פ מ"ש פרק אלו מציאות אבידתו ואבידת אביו אבידתו קודמת שנאמר אפס כי לא יהיה וגו' ופרש"י שם הזהר עצמך שלא תבא לידי עניות ומאפס דריש ליה התם. ולבסוף שאמר ר"י 2ואקיים2 בי כי לא יחדל וגו'. כדי לעסוק בתורה אמר כן וכמ"ש מ"ה שמניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה:

אתו מלאכי השרת כו'. והיינו שני כתות מלאכי השרת המיימינים והמשמאילים כמ"ש בכמה מקומות שני מ"ה המלוין לו לאדם אחד טוב מצד המיימינים ואחד רע מצד המשמאילים ולזה האחד מלאך רע כשישבו אילפא ור"י תחת גודא רעוע הזכיר עונותם:

שמניחים חיי עולם כו'. ואידך א"ל כו' חד דקיימא ליה שעתא ר"ל דקיימא ליה שעתא בחיי עולם שיהיה ראש ישיבה בתורה:

תלא נפשיה באסקריא דספינתא כו'. ע"פ מ"ש במסכת עירובין לא מעבר לים היא לא בסחרנים היא ולזה רמז להם גם שהייתי סוחר לא שכחתי גירסתי:

א"ל בני פנו הכלים כו' שמובטח כו'. ולא היה הוא חש להא דרב אדא דלעיל דשמא אין עושין לו נס כו' דהיינו משום שמא יגרום החטא כמ"ש לעיל אבל נחום הוה מחשיב עצמו לצדיק גמור כדקאמרו וכי מאחר שצדיק גמור כו' א"ל כן ע"פ מ"ש במסכת ברכות צדיק ורע לו היינו צדיק שאינו גמור צדיק וטוב לו היינו צדיק גמור וכיון שאתה צדיק גמור למה עלתה לך רע כ"כ. והשיב 2בני2 אני גרמתי כו'. דודאי גם משום זה שאמרתי לו המתן כו' לא הייתי חייב לעונש כ"כ דמי ידעתי שימות בזמן מועט כ"כ אבל אני בעצמי גרמתי לי לקבל עונש כזה עלי דכן דרך הצדיקים לקבל עליהן יסורין בעולם הזה שיהיה שכרן משלם לעוה"ב. ואמרו ליה 2או2 לנו שראינוך בכך כו'. ע"פ מ"ש במס'

מ"ק א"כ בלחים מה יעשו יבשים אם כך עונש בא לך על עבירה קלה אוי לנו על עונותינו הרבים. וא"ל 2אוי2 לי אם לא ראיתוני. ר"ל אם לא הייתי מקבל עונשי בעוה"ז:

גם זו לטובה כו'. כה"ג אמרי' פרק הרואה דלעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעבדין מן שמיא לטב הוא ומייתי ליה התם מקראי ור"ל גם זה שנראה בעיני אדם לרעה הוא בא אפשר דמן שמים עבדין ליה לטב והתם מייתי עובדא דר' עקיבא בהכי וע"ש בחידושי' שם ובפרק חלק:

דף כא:

ע"ב לא מקומו של אדם מכבדו אלא כו'. והענין כלפי הקב"ה אע"ג דכתיב מלא כל הארץ כבודו וע"ש שהוא מקומו מיהו גילוי שכינתו במקום שהוא נתכבד המקום יותר מכל שאר העולם כמ"ש בסיני והוא משל לאדם דכפי מעלת השכליות שבו שהיא הנשמה שנאצלה מתחת כסא כבודו נתכבד המקום ביותר דכמו כן דימו הנשמה בה' דברים להקב"ה פ"ק דברכות:

נסתלקה שכינה ממנו אמרה תורה במשוך היובל כו'. עיין פרש"י ובפ"ק דביצה הוסיף בזה והלא לא נסתלקה שכינה ממנו מיום מתן תורה עד אחד בניסן והיתה שם עד עשרים באייר שנעלה הענן כו' עכ"ל שם והתוס' דחו שם פירושו ע"ש באורך ויש לדקדק דמייתי סיפא דקרא גם הצאן והבקר אל ירעו וגו' אמאי לא מייתי רישא דההוא קרא ואיש לא יעלה עמך וגו' ולשיטת התוס' שכתבו שם דמסברא יש להתיר דהא לא אסר להם אלא משום שכינה והא דקאמר מכדי כו' עיין שם והשתא ה"נ נימא משום שלא תאמר דבמשוך היובל וגו' אתא למצות עלייה דאחר משוך היובל מצוה שיעלו להר שילמדו שם תורה כמו משה שהיה שם מ' יום ולילה דדומיא דהכי קאמר גבי שובו לאהליכם וגו' דכתיב באחרונות דאתי למצות עונה וקאמר דליכא למימר הכי מדכתיב גם הצאן והבקר אל ירעו וגו' מסתמא גם בראשונות במשוך היובל המה יעלו וגו' אצאן ובקר נמי קאי ולא שייך בהו למימר למצוה שיעלו בהר אלא ש"מ דלא אתי קרא אלא למנין אחר דצריך להתירו ודו"ק:

רב דנפיש זכותיה כו'. נראה לפרש אע"ג דודאי מכ"ש דבזכותיה דרב היו ניצולין דבכלל מאתים מנה מ"מ הראו להו כן דבלאו זכותיה דרב נמי היו נצולין בזכותא דההוא גברא כו' א"נ דאי בזכותיה דרב היו מנכין לו מזכיותיו כדאמרי' לעיל דכעין נס הוא דבר זה דבכל העיר היה דבר ולא היה בשבבותיה דרב וכן תפרש גבי דליקתא:

א"ל זוודא אייתו בהדייהו כו'. עיין פרש"י ואוסיף על דבריו דא"ל בדרך צחות דזוודא אייתי בהדייהו כיון שאין אתם רוצין להתענות אכלו אתם המזונות שהביאו עמהם:

ליכא מעברא דפסיק ליה כו'. עי' פרש"י ולפי המסקנא דמרחק מפסיק ליה אלא משום דאיכא שיירתא ה"נ הכי קאמר ליכא מעברא דפסיק ליה ושכיחי שיירתא דאזלי כו':

אם גבירה לוקה שפחה לכ"ש כו'. א"י מקרי גבירתה לגבי חו"ל כמפורש פ"ק בכמה דברים א"י נבראת תחלה כו' והקב"ה בעצמו משקה אותה ושותה תחלה מי גשמים ע"ש:

דף כב.

הוה קחלשיה דעתיה דרבא כו' א"ל מסתייך כו'. נראה לפרש כמ"ש בפרק הרואה כשמת אביי נעשה רבא ראש ישיבה אכולהו כרכי דישיבת אביי ותלמידיו באו ללמוד לפני רבא מברכתו של רב יוסף שא"ל יהא רעוא דתרום רישך אכולהו כרכא כמפורש פרק הוציאו לו ובהכי נייחא דעתא דרבא דנפיש זכותיה לאגוני אכולהו כרכי:

א"ל איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי כו'. משום דקאמר ראיתי בני עליה והנם מעטים קאמר מי איכא בהאי שוקא אחד מהמיעוט:

דהוה מסיים מסאני אוכמי כו'. היינו שגם הרצועות היו שחורות שלא היה דרכן של ישראל בכך וכדאמרינן פרק בן סורר אפי' ערקתא דמסאני אסור לשנות וכמ"ש התוס' פרק הכונס ע"ש:

כי חזינן אינש דעציבא דעתיה מבדחינן כו'. דזכו בזה לעלמא דאתי כדאמרי' בפרק נ"ה כשאדם מצטער השכינה אומרת קלני מראשי כו' ע"ש:

נכשל בה יאשיהו כו'. ר"ל דאי לאו קפידא אפילו בחרב של שלום לא היה נכשל יאשיהו לעשות מלחמה אבל דריש דאפי' בחרב של שלום איכא קפידא כדלקמן מיהו נענש על שלא שאל את ירמיהו שודאי היה מוחה בו כיון שאין דורו היה יפה דההוא קרא וחרב לא תעבור וגו' בברכות הוא דכתיב בזמן שישראל ערש"מ:

דף כב:

ע"ב זו ע"ז כו'. מיהו הא דכתיב בתר הכי ולא שמע אל דברי נכו מפי אלהים גו' משמע שהוא קודש והכי איתא במדרש שכן אמר ישעיהו וסכסכתי מצרים במצרים וזהו שיסד הקליר כו' עיין פרש"י בזה אבל אלהים אשר עמדי לא משמע אלא ע"ז מיהו יש לדקדק לקמן מאי קאמר מפני מה נענש יאשיהו כו' הא מפורש ביה שלא שמע אל דברי נכו מפי אלהים דהיינו נבואת ישעיהו וי"ל כיון דשמע מיניה דפרעה דקבטח בעז אמר יכילנא ליה ותבטל נבואת ישעיה וניחא נמי הא דהוצרך לומר הואיל וקבטח בע"ז ולא סגי ליה

בדרש דאפילו חרב של שלום דאי לאו שבטח פרעה בע"ז לא הוה בא יאשיהו לעשות מלחמה עמו כנבואת ישעיהו ועוד כיון דלאו מצוה היא אלא בברכות הוא דכתיב ודו"ק:
שמעיה דקא מצדיק דינא וכו' שנאמר צדיק הוא ה' כי פיהו כו'. היינו מה שלא נמלך בירמיה ולפי המדרש ניחא טפי שלא שמע לנבואת ישעיה ועיין בזה בתרגום של איכה:
פתח עליה ההוא שעתא רוח אפינו וגו'. עיין פי' הפסוק בתרגום שם:
ויהי האדם לנפש חיה נשמה שנתתי בך החיה כו'. משום דלא כתיב כן בשאר כל הנבראים כגון בהמה חיה ועוף דיש בהם ג"כ נפש חיה כמו באדם דרשו כן באדם וכבר נמי דרשו בהאי קרא כמה דרשות ורבנן נמי דפליגי הכא אדר"י דרשי ביה הנך דרשות דבב"ר ופרש"י שמא יצטרך לבריות כי אין בו כח להרויח כו' ועוד נראה לפרש שמא יצטרך לבריות כי לא יחדל אביון וגו' ואין הבריות מרחמין עליו שהוא עצמו גרם לו חולי ע"י סיגוף:

דף כג.

בלילי רביעיות כו'. פרש"י דאינן כו'. אבל בלילי שבתות לא הוצרך להאי טעמא דאיכא טעמא דאיסור מלאכה של הולכי דרך ורש"י בחומש נמי פי' בעתם בלילי שבתות ולא הזכיר בלילי רביעיות מלתא דפסיקא נקט בלילי שבתות משום איסור מלאכה מיהו יש לדקדק בזה היאך קאמר דכתיב בעתם בלילי רביעית ובלילי שבתות למעוטי שאר לילות והא אמרינן בע"פ מעיקרא הוו שכיחי כל יומא זימנא חדא פגעה בר"ח בן דוסא א"ל גוזרני עליך שלא תעבור ביישוב לעולם ונ"ל דודאי הכתוב בעתם לא משמע אלא בעת שאין בני אדם הולכין בדרכים וקודם דאתי ר"ח בן דוסא משמע קרא בעתם בכל לילות מפני אגרת בת מחלת ולמעט הימים וכפרש"י בפ' עקב בעתו בלילות שלא יטריחו אתכם והוא גרס בלילות ובריתא דהכא דקתני בלילי רביעיות ושבתות למעט שאר לילות מתנייה לבתר דאתי ר"ח בן דוסא שגזר עליה בשאר לילות והך דשמעון בן שטח דמייתי שירדי להם גשמים לילי רביעיות ושבתות לאו דוקא נקט הכי דהא מקמי ר"ח בן דוסא הוה הך דשמעון בן שטח אלא משום דברישא דברייתא נקט הכי נקט נמי בסיפא הכי והשתא נמי ניחא מה שפרש"י בחומש בלילי שבתות ולא נקט נמי לילי רביעיות משום דמסיק פ' ע"פ דאביי גזר עליה בכל לילות וא"כ לא אתי למעט כל הלילות ובעתם לא משמע אלא לילי שבתות משום איסור מלאכה ואע"ג דימי שבת נמי הם באיסור הולכי דרך מ"מ הולכין לבתי כנסיות ומדרשות בתוך התחום כמ"ש הרא"ם

ועי"ל דגשמים בשבת ביום לאו בעתם מקרי כדאמרינן פ"ק שמש בשבת צדקה לעניים וכו' ע"ש בחידושינו ודו"ק:

להודיע כמה החטא גורם שנא' עונותיכם וגו' וחטאתכם וגו' מנעו בהאי ענינא משתעי קרא דכתיב לעיל מיניה אלהים הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו וגו':

כדרך שעשה חבקוק כו'. דכל המתפלל עומד על מקום אחד אבל מדכתיב ביה בל' כפול אעמדה ואתיצבה וגו' דמשמע ליה דעג עוגה במקום שהתפלל שלא יהא זז משם עד שיהא נענה ועוגה שורה עגולה כו' כפרש"י וע"ש זה נקרא חוני המעגל ר"ל שהיה מעגל עצמו בשורה עגולה:

כבן בית כו'. ע"פ מ"ש פרק אין עומדין שא"ל אשתו של ר"י ב"ז וכי חנינא גדול ממך שאתה מבקש ממנו שהוא יתפלל על בנך וא"ל לא אלא שהוא דומה כעבד שהוא רגיל בבית המלך ואני כשר לפני המלך כדמפורש שם והכי נמי הכא ה"ק לא מפני גדולתי שמו פניהם עלי אלא שאני כבן בית רגיל לפניך:

אלא להתיר שבועתך כו'. אע"ג שאמר בשבועתו עד שתרחם על בניך כו' אפשר שהתלמידים לא שמעו ממנו אלא לשון השבועה שאיני זז מכאן ולא שמעו סוף דבריו שאמר עד שתרחם כו' וחשבו שלא התפלל אלא שירד הגשם וזה נתקיים:

גשמי רצון ברכה נדבה כו'. כלומר רצון מלפניך כמ"ש יהי רצון מלפניך כו' וגם שיהיה רצון ישראל שלא ירדו בזעף וברכה היינו ברכה מלפניך וברכה מלפנינו והיינו שאמרו בברכת הגשמים ונדבה מלפניך שלא מדרך החיוב ונדבה מלפנינו כמו שאמר בנדבה אזבחה לך אודה שמך ה' כי טוב וגו' לכן הביא פר הודאה:

על רוב טובה כו' הביאו לי פר כו'. נראה לפרש דטעם הדבר שאין מתפללין על רוב טובה אע"ג דטובה זו רוב גשמים רעה היא כמ"ש לעיל שמטשטשין את הארץ ואינה מוציאה פירות מ"מ הוי ככפוי טובה כיון שמתחלה היה מתפלל ומבקש על. הגשמים שהם טובה לעולם אבל אמר הביאו פר הודאה להתודות עליו כפרש"י דהיינו להתודות שלא יפה עשה שבקש ביטול על רוב טובה אבל ישראל שהוצאת ממצרים כו' תלה הדבר בהוצאתם ממצרים דכעסת עליהם לא היו יכולין לעמוד כגון בנסיונות דמים ומי מרה לא היו יכולין לעמוד השפעת עליהם רוב טובה כגון במן ובשליו לא היו יכולין לעמוד כמ"ש בו הבשר עודנו בין שניהם וגו' ואף ה' חרה וגו':

לא נמצא שם שמים מתחלל ע"י כו'. עיין פרש"י אבל מלשון מתחלל ע"י נראה לפרש טפי דאתה בא לידי שבועת שוא כיון שמפתח בידו של אליהו לעצור הגשמים:

שאתה מתחטא לפני המקום כו'. פי' רש"י מלשון חט אבל בערוך פי' בע"א ע"ש:

ועליך אמר הכתוב ישמח אביך ואמך וגו'. אביך הוא אביך שבשמים ואמך זו כנ"י ותגל יולדתך הם אביו ואמו ממש מולידיו:

דור שהיה אפל הארת כי השפילו כו'. נקטו בזה ד' דברים ע"פ הפסוקים שהם ענין א' לכאורה וי"ל שספרו כל מעשיו בזה כסדר שזכר לעיל ואמר בתחלה שלא ראו גשמים כלל היה דור אפל והארת אותם בתפלתך שראו התחלת הגשמים ועדיין היה דור שפל כמ"ש שלא בא מעט הגשם אלא להתיר שבועתך עד שהגבהתו בתפלתך לבא גשמים ברוב טובה ועדיין היה שח בעיניו כמ"ש כמדומה שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם עד שהושעתו בתפלתך שירדו כתקנן ועדיין לא פסקו עד שעלו להר הבית מפני הגשמים מפני שלא היה הדור נקי עד שמלטתו בתפלתך שפסקו הגשמים וסיים ונמלט בבור כפיך במעשה ידיך הברורין רמז על פר הודאה שהביא וסמך ידיו עליו כפרש"י:

שיר המעלות כו'. פרש"י מלשון עילוי עכ"ל אבל בפ' החליל ובמסכת מכות מפורש ע"ש ט"ו מעלות שהיה במקדש בעזרה ע"ש:

היינו כחולמים אמר מי איכא דניים ע' שנין כו' דאין חלום בלא שינה. ופרש"י ע' שנין בשינה א' עכ"ל ואע"ג דחולמים בלשון רבים מ"מ חולמים משמע בלי הפסק וא"כ ע"כ שינה אחר הוא והענין שמדמה שני הגלות כאילו אינן רק כחלום הזה וכה"ג מדמי שנות אדם שהן ע' שנים כחולמים כמ"ש באיוב כחלום יעוף וגו' ועד"ז יש לפרש דמתוך קושיא זו ומי איכא דניים ע' שנין כו' הוה מפרש לקרא דהיינו כחולמים כלומר שהיינו בגלות בבל כחולמים כשנות אדם ע' שנים שאינן רק כחלום יעוף וע"ז הוה מצטער שיהיה נחשב עולמו של אדם רק כחלום שאין בו ממש. ואמר 2הוה2 אזיל באורחא חזייה להההוא גברא דנטע חרובא כו'. דהיינו שהראו לו כמו שהחרוב הזה כל ע' שנין לא נחשב לכלום אבל נוטעין אותו לעשות פירות לאחר ע' שנין כן האדם נברא בערב שבת שיהיה טורח במעשיו עד ע' שנין ואכילת פירות ושכרו הוא לאחר ע' שנין בעוה"ב. וז"ש 2האי2 עלמא בחרובא אשכחתיה כו' שעה"ז דמיון החרוב וגם אם השתדל לפעמים לא יזכה לאכול ממנו להיות חי אחר ע' שנין מ"מ בנו זוכה לאכול ממנו כן הוא במעשה הצדיק בעוה"ז גם אם הוא עולם עובר לו מ"מ בנו אוכל פירותיו כמותו כמ"ש ועושה חסד לאלף דור. ואמר 2אתא2 ליה שינתא כו' ניים ע' שנין כו' שהראו לו עוד בזה דודאי דפשטיה דקרא היינו כחולמים הוא דבר שאפשר וכמ"ש ש"מ דניימי ע' שנין וראה ג"כ שבר בריה אכל פירות החרוב לאמת לו ענין דלעיל שעיקר הפירות לאדם במעשיו בעוה"ז לאכול מהם אחר ע' שנין:

ולא עבדו ליה יקרא כדבעי כו'. גם שראו בו שהוא בעל תורה ונהירין ליה שמעתתיה כבשני דחוני המעגל מ"מ לא ראו בו שהיה בעל מעשים כחוני ולכך לא עבדי ליה יקרא כדבעי ואמר דבעי רחמו ומת כו' שלא הגיע עדיין זמנו למות דאותן ע' שנין שהיה ישן לא נחשב לו לכלום ובירושלמי מייתי עובדא דחוני המעגל שהיה בחורבן בית ראשון והיה ישן מחורבן בית ראשון ע' שנין עד שנבנה בית שני אבל זה המעשה דמתני' היה אח"כ זמן רב בזמן שמעון בן שטח וכתב בעל יפה מראה דשני חוני המעגל הוו וזה דמתני' הוא בר בריה הוה ע"ש ובספר יוחסין כתוב בשם יוסף בן גוריון שנהרג חוני המעגל מחוץ לירושלים במלחמות בני חשמונאי וזה מסכים עם תלמודנו לפי שנאבד מן העולם ע' שנה בשינה אמרו עליו שנהרג במלחמת האחים ולכך כשבא אפי' בר בריה לא האמין לו:

דף כג:

ע"ב קם איהו בחדא זיותא ואיהו כו'. וכפרש"י בחומש גבי לנכח אשתו והוא מפורש פרק הבע"י:

שכיר יום הוה אמינא לא איפגר כו'. יש לדקדק כיון דשאלת שלום מצוה היא הו"ל למפגר ולבטל ממלאכתו דהא פועל חוזר אפילו בחצי יום ויש ליישב שהיה עני והיה צריך לשכר מלאכתו לפרנסת בניו הקטנים שהוא מצוה כמ"ש עושה צדקה בכל עת זה המפרנס בניו כשהם קטנים:

מ"ט כי מטי מר להיגי דלנהו כו'. לא היה לך להגביהם שלא יזיקו לגופך ואמרינן פרק תולין דבל תשחית דגופיה עדיף וא"ל זה מעלה ארוכה כו' ולא אמרינן בכה"ג בל תשחית דגופיה עדיף:

מ"מ עיילה היא ברישא והדר עייל מר כו'. ולא היה לך לילך אחריה דאמרינן פרק הרואה לא ילך אדם אחר אשה ואפילו היא אשתו והיה לך לילך ברישא ואח"כ אנן ואח"כ אשתך וא"ל דהוצרכתי לילך אחריה משום דלא בדקיתו לי לילך היא אחריכם בקרוב לכם והא לא תקשי שילכו הם ברישא ואח"כ הוא ואח"כ היא דרך בעל הבית ליעול ברישא לבית ולא אורח:

ינוקי דבי רב כו' מפני שהיה מחביא עצמו בבית הכסא כו' ופרש"י ול"ג שהיה מחבא עצמו בבה"כ כלומר דמתחבא עצמו כי הוה בעי רחמי אמיא היה מחבא עצמו מרוב ענוה ומאן דגרס כו' ע"ש פי' השני דחוק ואינו שייך לכאן גם בחידושין בע"י דמפרש ליה דמחבא עצמו מפני עניים הוא דחוק ועיקר חסר מן הספר וע"כ נראה לקיים הגירסא כפי

פי' ראשון שפרש"י דקאמר מה שלא שדרו זוגא דרבנן לגביה למבעי רחמי כמ"ש לעיל בחוני המעגל ובאבא חלקיהו עד שהוצרכו הרבנן לישדר ליה ינוקי דבי רב וקאמר דודאי גם לא שדרו זוגא דרבנן אלא משום דכשהרגיש שבאו אליו רבנן הוה מיטמר ומחבא עצמו בבית הכסא שלא ימצאו אותו רבנן וכדי שלא יחזיק טובה לעצמו כדאמרי' לעיל באבא חלקיה ולכך הוצרכו אותן רבנן לישדר ליה ינוקי דבי רב לגביה שילכו אחריו גם במקום הנחבא בבה"כ ויאמרו כך אבא אבא כו' ולהכי סמיך ליה הך עובדא דרבי יונה דעביד נמי הכי בצנעא כדי שלא יחזיק טובה לעצמו ואפילו מאנשי ביתו הוה מיטמר:

חזי מה בין תקיפי דא"י לחסידי דבבל וכו'. קראן ה"נ ע"ש זה דבני בבל מפורסמין חסידות שלהן משא"כ בני א"י דאינן מוחזקין לפני העולם כחסידים רק לתקיפי:

אשתטח על קיברא דאבוה כו' הני מצערו לי כו'. הך עובדא ה"מ לאתויי בסוגיא פרק מי שמתו שהמתים יודעים גם בצערא דאחריני ע"ש:

דף כד.

כי היכי דאשבען ברך כו'. לכאורה לבנו ה"ל למברך רחמנא לישבע לברך כי היכי דאשבען כו' וי"ל דתלה מעשה נסים אלו ששבעו ממנו ברבי יוסי בזכותו שהיה עוסק אז במצוה:

הטרחת את קונך כו'. אבל ממה שהיה נהנה ממעשה נסים לא היה חש שהיה אפשר לו לתקן ולהקדיש אותה הנאה כדלקמן בר"א ועוד דמשום שהיה נהנה ממעשה נסים לא היה כדאי לקלל ולענוש את בנו אי לאו משום שהטרחת כו':

קמצערת כו' שובי לעפרך ואל יכשלו כו'. נראה דתרתי קאמר חדא דקמצערת לברייתא ללוקחך כמ"ש אם לא זכיתי ללוקחה כו' ואידך שאל יכשלו בך בני אדם לבא לידי איסורא כמ"ש כי בתואר אשה יפה רבים הושחתו כו' ולא יפה עשה לקללה שתשיב לעפרה בשביל כך אלא כ"א לקללה שתשוב לשחרוריתה וכדאמרינן לעיל א"נ דאין זה כדאי לקללה שתמות והראי' מאברהם עם שרה אשתו:

ואי טפי ליה כו'. בכמה מקומות בתלמוד הפליגו בחמרא דר' פנחס ב"י שלא רצה לאכול דבר שאינו מעושר ולא הזכירו בשום דוכתא מהפלא דהאי חמרא דר"י דיוקרת וי"ל דחמרא דרבי פנחס ב"י עדיפא ליה לאתויי שהחמיר על עצמו מלאכול דבר שאסור לרבו רבי פנחס ב"י דהיינו דבר שאינו מעושר משא"כ הכא דלא אסר החמור על עצמו כלום אלא דבר שאסור לרבו רבי יוסי או למי ששכרו משום גזל הרחיק מהם:

למזבן נדוניא לברתיה כו' העבודה שהן קודמין לבתי כו'. ויש לדקדק אמאי עשה כן והא ענייי קרובך קודמים וכ"ש בתו ודוחק לומר שהיה לו בביתו להפריז לנדוניא גם לבתו דמשמע שנעשה עני ע"י זה שיהב להו כל דאיכא בהדיה מדקאמר ואין לך בהם אלא כאחד מענייי ישראל ויש ליישב בדוחק שהיה לו בביתו להפריז לנדוניית בתו מיהו עני הוה שלא היה לו שני מאות זוז ודקאמר דלא פש ליה אלא חד זוז היינו אצלו בשוקא לא פש ליה רק חד זוזא דזבן ביה חיטי להפריז נדוניא לבתו:

כמה איכא משמואל הרמתי ליהודה כו'. מפרש"י משמע דה"ק דשמואל לחודי' היה מתפלל כמ"ש הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' וגו' והיה נענה ואני גזרתי תענית עם רבים ואיני נענה ובע"י פי' בשם התוס' דה"ק דשמואל שלא בעתם ובאו הגשמים ואני בעתם ולא באו ע"ש:

ואוי לו לדור כו' ואוי לו למי שעלתה כו'. תלה הדבר בחטאו גם בחטא הדור כדלקמן עיניה תרוטות כל גופה צריך בדיקה דהיינו עיני מנהיגי הדור וכל גופא הוא הדור וכדאמרינן בעלמא כד רגיז רעיא על ענא עביד לנגדא סמיותא:

והיה אם מעיני העדה נעשתה וגו' כל זמן שעיניה יפות כו'. מייתי האי קרא דפ' שלח ולא מייתי קרא דלעיל מיניה בפרשת ויקרא דכתיב ונעלם דבר מעיני הקהל וגו' משום דהתם יש לפרש כפשטיה דעיני הקהל אהעלמת דבר קאי אבל הכא אם מעיני העדה נעשתה וגו' לא הוזכר בו העלמה אלא עשייה דלא שייך בעיני עדה עשייה ולכך דרשו דעיני העדה הם הזקנים ומנהיגי הדור ועל ידיהם נעשתה וכיון שהוא מדמה מנהיגים לעינים יצא להם המשל כו' כל זמן שעיניה יפות כו' וק"ל:

רבי גזר תעניתא ולא כו' נחית קמיה כו' ואתי מטרא כו'. הא ודאי דמי לנו גדול ביראת חטא וענוה כרבי כדאמרינן ספ"ב דסוטה משמת רבי בטלה יראת חטא וענוה ולא אתי מיטרא בזכותיה אלא בזכות ההוא דמייתי חמרא לקדושה כו' וי"ל בהא דהך מלתא זוטרא לגבי זכותא דרבי וכה"ג אמרינן לעיל גבי דבר דלא הוה בשבבותיה דרב כו' ע"ש:

חבוטו מן גודא כו'. דרב נחמן חתניה דר"ג היה אמר על עצמו חבוטו ליה כו' כלומר הורידוהו מגדולתו:

דף כד:

ע"ב ואנן מתנינן בעוקצין י"ג כו'. לפי שהיא מסכת אחרונה שבש"ס אמרינן דאפי' באחרונה של כל הש"ס אנן מתנינן בה. שם 2אבל2 מה יעשו גדולי הדור שאין דורן כו'. דמצינן כן בדורו של צדקיה שהוא היה צדיק ודורו רשעים היו:

חזו כו' דהוו קפרצי כו'. כפרש"י שהיו זורקין זה לזה שהוא אסור משים בזיון אוכלין ולכך אמר כיון דכ"כ איכא שבעא בעלמא דאתו לידי בזיון אוכלין יהב בעיניו להיות כפנא.

ואמר דאמר ליה רבנן כו'. ניעשה דליפוק לשון אונס והא דלא"כ לרב יהודה דאיכא כפנא בעלמא משום דיותר מתפעל האדם בראייה מבשמיעה כמ"ש אינו דומה שמיעה לראייה:

שלף ליה חד מסנאה ואתא מטרא כו'. שליפת סנדל אחד מה' עינויים דחשיב פרק יוה"כ והכא דבשוק הוה קאי רב יהודה לא היה ניכר בשום אחד מהעינויים להתחיל בשוק ולקבל עליו תענית כ"א בשליפת סנדל וקאמר דמיד שהתחיל גם בזה בשליפת סנדל אחד היה נענה ואתא מטרא.

ואמר דאמר לו הקב"ה אי שלפת אחרינא חריבנא לעלמא אפשר משום שהטריח כ"כ קונו מעיקרא כי יהיב עיניה להיות כפנא בעלמא והשתא הדר לבקש שבעא ביותר מן הצורך דכבר היה נענה בשליפת סנדל אחד לחזור שבעא בכדי הצורך ומיהו יש לדקדק מאי הוה קיבול תענית זה בשליפת סנדל בשוק כיון שלא קבלו מאתמול כדקאמר לעיל וצ"ל דצערא בעלמא קבל עליו בשליפת סנדל:

חזאי למלאכי כו' והוה קמחא כו'. גם שהי' רב יהודה מתפלל ואתי מטרא מ"מ לפי אותה שעה עדיין לא היה שובע עד שהמלאכים הביאו קמחא במעשה נסים וכשא"ל לא תזבנון מהן שמעשה נסים הן ולא היה עי"ז שובע הקרה ה' למחר דאתיין ארבי דחיטי מפרזינא בלא מעשה נסים והיה שובע:

שלם טב כו'. ובפ' (הרואה) [הפרה] אמרינן דחד ט' נמי הרואה אותה בחלום סימן יפה לו והיינו שראה הט' בכתבא כדמשמע התם גבי הרואה הספד בחלום אבל הכא בקריאה קאמר דאפשר דלא סגי בחד ט' אלא בהאי חלמא דאתי ליה שלמא טבא משמיא בחלום ונראה לרב טב היינו על רבא שהוא הוה ראש הישיבה וגזר התענית ומטוביה מטיב לעמיה יש לפרש נמי על רבא דמטוביה של רבא ובזכותיו מטיב רבון טב שהוא הקב"ה גם לעמיה:

פועל פעלת בימיהם כו'. קרא הוא בספר תהלים על כל נסים שפעל הקב"ה מימי קדם ורבא נתכוין הכא בתפלתו על שמואל הנביא שפעל כזה להביא מטר שלא בזמנו בימי קציר חטים ואביו אמר ליה מי איכא דטרח קמיה שמיא כולי האי להביא מטרא שלא בזמנו דלא דמי לשמואל שעשה כן נגד ישראל ואתה עושה כן בשביל שבור מלכא בתקופת תמוז שלא לצורך:

שני דוכתיך כו'. נראה כי המזיקין שניתן להם רשות להזיק מיחדים להם מקום היזקן ואין להם רשות להזיק במקום אחר ואפשר שזהו הוא בכלל שאמרו במס' ע"ז חליים רעים ונאמנים היינו רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתן:

שרף פינכא דדייסא ובעי רחמי כו'. הא ודאי כיון דגזר רב פפא תענית בו ביום לא הוה אכל בו אי לאו דחליש ליביה כדאמרי' ורב נחמן דאחיך עליה היינו על שטעם ואכל קודם דבעי רחמי והתפלל כפרש"י אי נמי דהוה ליה למטעם דבר מועט כדין חולה שנותנין לו לאכול ביום הכפורים ולא ה"ל לשרוף פינכא דדייסא שהוא מרובה:

כל העולם כולו בנחת כו' שחונה מעלייתא כו'. כל הסוגיא מפורש פרק הוציאו לו:

דף כה.

להביא מרדה נכנסה מפני כו'. עיין פי' רש"י נראה פירוש לפירושו דר"ל דמפני שמלומדת בנסים הוא הטעם למה לה כלל מרדה בבית כיון שלא היה לה כלום לאפות וקאמר מפני שמלומדת בנסים ולכך היה לה אגנא שלא תצטרך לשאול משכנותיה ודקאמר דחזא אגנא מלא לישה כו' אפשר שלא היה לה אגנא בבית אלא דכל זה בנס היה שלא תרגיש חברתה שאין כאן אגנא ולישה אבל במרדאה גופא משמע דבלאו הנס היה אלא שהיה לה בחדרה:

חד כרעא דפתורא כו'. נראה הרמז בזה כמ"ש בג' עמודי עולם על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח העולם עומד דבשביל אלו ג' עמודים נברא העולם כדי שיזכה בהן לעוה"ב ואלו הן ג' כרעי ורגלא דפתורא שיהיה לצדיקים לעתיד בשכרן הטוב ואמר דבעי רחמי ליתן לו משכרו בעולם הזה ויהבו ליה חד כרעא דהיינו שכר התפלה שהיא העבודה שהיה מתפלל עכשיו והיה רגיל להתפלל כן על כל צרה שלא תבא כמפורש בכמה דוכתין ואחזו ליה בחלמו שיהיה חסר בעולם הבא מזה הכרעא שהוא שכר התפלה והעבודה:

בעי רחמי כו'. ושקלוהו שיהיה לו שכרו משלם בעוה"ב ואמר דגדול נס כו' דמשקל לא שקלי כו' והוא כענין שאמרו פרק במה בהמה מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בו כו' ע"ש:

חד בי שמשי. פרש"י היינו ע"ש ולא שמעתי טעם עכ"ל ונראה דבי שמשי דהכא ודפרק הנושא לגביה רבי דכל בי שמשי אתא לביתיה היינו שעה דהכנסת שבת והיינו בעוד יום ושמש קיים דצריך להוסיף מחול על הקדש ולכך מיקרי אותה שעה בי שמשי וכמ"ש שמש בשבת צדקה לעניים כמפורש לעיל ונראה דה"נ הא דקרינן ליום ששי ערב

שבת היינו נמי משום אותה שעה דהכנסת שבת דערב של יום הוא נחשב לשבת משום התוספת חול על הקדש:

היה דולק כל היום כו'. לא היה צריך לה לדלוק אלא בליל שבת משום שלום בית אבל היה דולק כל היום לפרסם הנס לרבים ביום גם שבאו להדליק ממנו נר למצות הבדלה:

אי קא מפסדן כו'. הוא ידע האמת דלא קא מפסדן דאל"כ לא הוי מפקיר העזים לדובים כיון שלא היו שלו כדלקמן אלא ה"ל לנטרן שלא יזיקו כיון ששומר אבידה הוה:

עד שיצאו אמה לכאן כו'. גם זה לפרסם הנס דגם מי שלא ידע ולא שמע מזה הנס כשיראה בבית זה שנשתנה מבתים אחרים להיות בו אמה מכאן כו' ישאל עליו ויגידו לו הנס והכי משמע דמייתי עלה הא דפלימו אני ראיתי וכו' וא"ל בית זה שקירה כו':

ור"ח בן דוסא מהיכן היו לו עזים כו'. כל זה עד והן הן עיזי דמייתי כו' מדברי ע"י נראה שאינו מלשון התלמוד אלא מפרושים נכתבו בנוסחת הגמרות גם תקשה דקאמר דמכר התרנגולין והביצים וקנה בדמיהן עזים כו' אכתי תקשי איך קנה עזים בדמיהן והלא אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל ויותר נכון דברי התוספות שכתוב בע"י דעזים גופייהו מציאה הוו והיה הוא שומר אבידה כו' ע"ש בע"י:

דחזאי שכינה ואמרי כו' והא דכתיב כי לא יראני האדם וחי מוקמינן לה ס"פ החולץ היינו באספקלריא המאירה:

דאחריב לעלמא כו'. לכאורה אינו דומה להחריב כל העולם משום שישתנה שעתו של ר"א ונוסחות הישנות יותר מדוקדק ניחא לך דאפכיה לעלמא מרישא כו' דאיכא לפרושי על ר"א קאמר להפוך עולמו ולבראו שנית ואולי שכוונו בכאן על גלגול הנשמות:

אפשר דמתיליד בשעתא דמזוני כו'. כמ"ש מזל שעה גורם דהיינו שעת הלידה וכמ"ש חיי ובני ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא גם שאפשר לבטל המזל כמ"ש פ' בתרא דשבת מכל מקום מנכין לאדם מזכיותיו וזה שאמר בהאי אגרא דאמרת לא בעינא ר"ל דלא בעינא ליטול משכר בהאי עלמא יהיבנא לך שכרך משלם לעלמא דאתי י"ג נהרות דאפרסמון כו' מדמי תענוגי עוה"ב בעולם הנשמות לאפרסמון שהוא מלתא דריחני שהוא החוש הקרוב לדבר רוחני כמ"ש כל הנשמה תהלל יה איזה דבר שהנשמה נהנה בו הוי אומר זה הריח ומספר י"ג דנקט על שם מדות טובות שהם י"ג וראיתי בספר ישן דגרס שנים עשר נהרוותא כו' וכתב בזה ע"ש י"ב גבולי אלכסון שהם גבולות עמים למספר שבטי בני ישראל הקבועים בי"ב מזלות וכנגד י"ב מעיינות מים הנמשכים ויוצאים משם של י"ב אותיות כו' עכ"ל:

דלית ליה בעינא כו'. ופרש"י בגמרא ל"ג בספר רבי ובספר שלי כתוב עכ"ל ונראה לפרשו שאמר לו הקב"ה מה שאתה מבקש יותר וכי מחלק עולם הבא של חברך אתן גם לך ואמר ליה דודאי מה שמוכן לחברי הצדיקים אינו מבקש כמה שאמרו דאין אדם נוגע במה שמוכן לחברו אבל אנא מבקש מגברא דלית ליה ר"ל דלית ליה זכות ליתן לו חלק בעוה"ב שתתן לי חלקו וכמה שאמרו בפרק אין דורשין דהצדיק נוטל חלקו ושל הרשע שבגן עדן והרשע נוטל חלקו של צדיק שבגיהנם ומייתי ליה שם מקראי וק"ל:

אגרי בך גירי כו'. עיין פרש"י ובערוך פירש גרי בך גירי כך שונה הגאון ופירוש ברכה היא וכך אמר ליה לעתיד לבא גרים עתידין שיגורו בך כמ"ש יגורו בך נדחי עכ"ל:

אמרו ליה והא ריב"ל גזר כו'. נראה לפרש במעשה הזה דבתחילה גזר תענית והיו היחידים מתענין בו כמו ששנינו פ"ק דבג' ראשונות מתענין היחידים ולא אתא מטרא ואמרי ליה אותן היחידים הא ריב"ל גזר תענית עם היחידים ונענה דאתא מטרא וא"ל 2הא אנא והא בר ליואי. ר"ל אפשר דשוין ושקולין אנן הגוזרים התענית אבל היחידים המתענין עמי אינן שקולין כיחידים שהתענו עם ריב"ל וא"ל דא"כ שאינן ראוין לכך נראה לכוין דעתו בתפלה ונצרף צבורא עמנו בתעניות האחרונות ששנינו שם בעא רחמי עם צבורא ועדיין לא אתא מטרא וא"ל רבי חמא לאותן היחידים דא"כ כיון שאנו רואין דעצירת הגשמים בשביל צבורא הוא אם ניחא לכו שיבא מטר בשבילנו כפרש"י שאתם מסכימים עמי דהיינו שיבא מטר גם בלא זכות צבורא אלא בשבילנו ע"ד שאמר הכתוב ותגזר אומר ויקם לך שהצדיקים גוזרים והקב"ה מקיים וא"ל הן להסכים על כך. ואמר דרך גזירה 2רקיע2 כסי כו' דעצירת הגשמים תולין בגרם השמים כמ"ש ועצר את השמים ולא יהיה מטר וגו' ועדיין לא השגיחו בגזירה זו עד שהוסיף לגעור בהן כמה עזין הן כו' שלא להשגיח בגזירת הצדיקים:

עלית וישבת במרום ואי אתה מרחם כו'. מצינו במדרש בזמן שישראל עושין רצונו של מקום שוכן בערבות ואינו מתרחק מהם שנא' מבין שני הכרובים וידבר אליו ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מתעלה ויושב בשמי מרום והכל צועקין ואין קולם נשמע כו' ואין נענין ע"כ יש לנו להתפלל שלא יתרחק מאתנו וישמע צעקתנו אבל לוי שאמר עלית וישבת במרום הוא כמתרעם וכן אי אתה מרחם על בניך האי לישנא הוא כמתרעם נגדו ית' ברוך הוא אבל ה"ל להתפלל רחמים כרחם אב על בנים:

שהרי אדם גדול הטיח כו'. מזה המעשה גופיה מוכח שאדם גדול היה שהרי נענה דאתא מטרא אלא דנענש ואיטלע משום דא"ל בלשון תרעומות:

שמעינהו להנך ענני דקאמרי כו'. יש לפרש דשמעינהו דקאמרי היינו שר ומלאך הממונה על הגשם ושמו אף ברי כמ"ש בפרק קמא וכה"ג כתבו התוספות ברפ"ק דחולין גבי גינאי נהרא חלוק לי מימיך כו' ע"ש:

מ"ד צדיק כתמר וגו' כארז בלבנון וגו' אם כתמר כו'. וי' מיני ארזים הם כו' הכל מפורש פרק הספינה:

דף כה:

ע"ב תקנתם קברים לעצמכם כו'. כענין שאמרו בפ' י"נ בדור המדבר שידעו שימותו בכל ט' באב קברו להם לעצמם בחייהם קברים כן עתה אתם ברעה בוודאי תמותו:

ואמר אבינו מלכנו כו'. אבינו ע"ש הוא אבינו וגו' ומלכנו ע"ש ויהי בישורון מלך וגו' ועד"ז יסד הפייט אם כבנים רחמנו כרחם אב כו' ואם כעבדים כו':

כשמנסכין מים בחג תהום כו' קול שני רעים כו' הם ב' נסכים שהיו בחג ניסוך היין שבכל שנה וניסוך המים שנתוסף בחג כדי שיתברכו להם גשמי שנה כדאמרי' פ"ק דר"ה והיינו ב' רעים בחג ואמר קול על שם שבעת ניסוכין במקדש שהיו אומרים עליהם שירה בקול ומייתי ליה שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריך דהיינו תהום עלאה ותהום תתאה כל אחד קורא לחברו שישמע לקול צנוריך דהיינו לקול שיר שהיה במקדש על היין והמים שנסכו בחג בשני ספלים שהם צנוריך של השיתין:

האי רידיא דמיא לעיגלא כו' בפ"ק דיומא חשיב ליה בג' דקולן הולך מסוף עולם ועד סופו ושם מפורש ודמיא לעיגלא כו'. נראה לפרש על מזל שור שהוא בחודש אייר שבו סוף הגשמים דאמרינן בפ"ק מלקוש בניסן וכיון שיצא ניסן וירדו גשמים אינו סימן ברכה. ואמר 2בפריטא 2שפוותיה כו' כמו שפי' הערוך אההיא דפרק הגוזל דרב כהנא פריטא שפוותא הוה פי' נראין שפתותיו כמשחק בכל שעה כו' עיין שם והכי נמי הכא הכי קאמר שאותו מזל שור נראה כמשחק במזלו שעבר היורה בשעתו על דרך שאמרו מזל שעה משחקת לו. וקאמר דקאים בין תהומא עלאה ובין תהומא תתאה דהיינו שמזל שור הוא עומד בשמים מבדיל בין מים עליונים שהוא תהום עילאה ובין מים תחתונים שהוא תהום תתאה כמו שנאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים וגו' וההוא מזל שור אשר ממוצע ביניהם ואמר למים עליונים חשור מימיך למטה לארץ וכן בניסן קודם אייר מזלו אומר למים התחתונים אבע מימיך למעלה על הארץ ומייתי מקרא שנאמר הנצנים נראו בארץ וגו' דלעיל מיניה כתיב הגשם חלף הלך לו אחר שכלו ימי הגשמים כבר בניסן יכלו גשם בימות החמה במזל טלה בניסן על ידי נצנים שנראו בארץ דהיינו

נסכי החג שנתנו כבר בשני ספלים שבארץ ואמר עת הזמיר הגיע דהיינו שיר וזמר של מקדש ואמר ועל ידי זה זוכין להיות קול התור שהוא מזל שור נשמע בארצנו וכמ"ש פ"ק דיומא שקולו הולך מסוף עולם ועד סופו כמפורש שם:
להביא בשלשה פרק רביעי

דף כו.

אלו הן מעמדות לפי שנאמר צו את בני וגו'. נראה לי אסיפא דקרא סמיך דכתיב תשמרו להקריב לי במועדו דהיינו שיהא משמר ומעמד על קרבן תמיד ובדה"י כתיב בהאי לישנא כי מעמדם ליד בני אהרן וגו':

דף כו:

וכה"א צאינה וראינה וגו' ביום חתונתו זה מתן תורה. פרש"י יוה"כ שנתנו בו לוחות אחרונות ע"ש והוסיף הרע"ב וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שנתחנך ביוה"כ ע"כ ולא ידענא חנוכו ביום הכפורים ולפי עניינו נראה דאחמשה עשר באב קאי שטעמי שמחתו אמרינן בגמ' תלוים בבנין המקדש:

דף כז.

בא דוד והעמידן על כ"ד שנאמר בשנת הארבעים למלכות כו'. מייתי ליה מהאי קרא דבתר דחשיב שם מינוי כ"ד משמרות כתיב בשנת ארבעים למלכות דוד וגו' דמשמע דאז קבע הכ"ד משמרות כבר היה שמואל מת ואהא פריך מהא דבא דוד ושמואל כו' דמשמע דתרוייהו תקנינהו:
ד' משמרות עלו כו' פשחור ואימר כו' מפרש"י מבעי לי דפשחור לא כתיב גבי כ"ד משמרות כו' עכ"ל ויש ליישב דמצינו פשחור בן אימר הכהן בימי ירמיהו ואימר כתיב גבי כ"ד משמרות בד"ה אלא דבבית שני נעשו בני פשחור למשפחה גדולה כדמשמע פ' י' יוחסין שאמרו שם ד' אלפים עבדים היו לו לפשחור ונטמעו וע"כ נחלק פשחור משאר בני אימר למשמר אחר אבל קשה לי בענין זה שאמרו הכא דלא עלו רק אלו ד' משמרות ובספ"ה דסוכה אמרי' במעשה בת בילגה כו' שהיה בבית שני ?מי יוונים ואמרו שם דסתמו חלונה של משמר' דבילגה וי"א דנכנס ישבב כו' ומשמע מכל זה דמשמרות דבילגה וישבב שהיו מכ"ד משמרות היו קיימים עדיין בבית שני:

דף כז:

ע"ב במה אדע כי אירשנה כו' אמר אברהם כו' דלפי פשטיה דקרא כפרש"י בחומש ששאל אות על בשורת הארץ והכי איתא בפ"ד דנדרים דאיכא למ"ד דנענש על זאת כמפורש שם תקשי הא כתיב והאמין בה' וגו' דאם האמין על בשורת הזרע למה לא האמין על בשורת הארץ ולכך דרשו הכא דבמה אדע וגו' לא כקורא תגר הוא לשאול אות אלא ששאל לידע באיזו זכות יתקיימו שלא יעשם כלה כדור המבול כו' ויהיה מקרא מסורס אדע במה אירשנה והשתא ניחא והאמין בה' וגו' היינו שלא בקש אות כלל לא על בשורת הארץ ולא על בשורת הזרע:

א"ל קחה לי עגלה משולשת כו'. היא תשובה לו שבזכות הקרבנות שיהיו מביאין מאלו המינים שהם כלל כל הקרבנות שור וכשב ועז תורים ובני יונה יתקיימו ובב"ר מפורש כי זכר בכאן כל הקרבנות הבאים לכפרה ג' פרים כו' ע"ש והביאו רש"י בחומש ואין כאן להאריך על דברי התלמוד שלא זכר אלא כלל כל המינים המביאים לקרבנות:

כבר תקנתי כו' בזמן שקוראין כו'. פרש"י בגמרא מהיכא יליף ליה גמגום עכ"ל ונראה שיצא להם זה הדרש ששאל לו גם בזמן הגלות היאך יתקיימו מדכתיב לשון כי אירשנה ולא כתיב במה אדע כי תתננה לי כלישנא שא"ל הקב"ה לך אתננה וגו' ולתת לך וגו' גם שכתב בלשון קחה לי וגו' ויקח לו וגו' וה"ל למכתב קרב לי וגו' ויקרב לו ומש"ה דרשו דשאל לו גם בגלות היאך יתקיימו והיינו כי אירשנה מלשון גרוש וגלות כמו כי אוריש גוים מפניך וגו' והרבה כמוהו דבזמן שאירשנה מן הארץ בגלות אדע במה יתקיימו וא"ל הקב"ה קחה לי וגו' דבלא הקרבתם של אלו ה' המינים אלא בקריאה [ס"א בקיחה] בעלמא בדברים בהם כמ"ש קחו עמכם דברים יתקיימו בגלות ורמז לזה הכתוב כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו לפי פשוטו ה"ל למכתב ובעשייתך אבל ענין כל הפרשה איירי בגלות דהיינו שקרוב אליך הדבר בקריאה בפה ובכוונת הלימוד בלב שיהיה לעשותו בהם שתהיה במקום הקרבת קרבנות במעשה: (והרי"ף יליף ליה מדכתיב ויהי השמש לבא דהיינו שקיעת שמשן של ישראל בחורבן ביהמ"ק וע"ז תרדמה נפלה על אברהם והנה אימה חשכה וגו' שדרז"ל על ד' מלכיות היאך יתקיימו בלא קרבנות וע"ז נאמר והנה תנור וגו' ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר ר"ל בשביל אמירת הקרבנות מעלה אני עליהם כאילו הקריבום ומוחל להם עונותיהם) וכתב הרא"ם לפי דרש זה בתחלת הפ' שא"ל הקב"ה כי כל הארץ וגו' לך אתננה וגו' למה לא חשש לשאול כן היאך יתקיימו באיזו זכות כשיהיו חוטאין כו' וע"ש ול"נ בעיקר הקושיא דלא קשה מידי דע"כ שזו הפ' בין הבתרים היא שלא כסדרה דבן ע"ה שנה היה אברהם

כשהכה את המלכים וכשנדבר עמו בין הבתרים היה אברהם בן ע' שנה כדאיתא בסדר עולם כמפורש בתוס' פ"ק דשבת ע"ש ועיין ברא"ש פ' הבע"י ונמצא שפ' זו ברית בין הבתרים מוקדמת לתחלת הפ' שנאמר בה כי את כל הארץ וגו' וע"פ הדרש דהכא יתפרש הכתוב לולי תורתך שעשועי וגו' שאני לומד וקורא בה בסדר הקרבנות אז אבדתי בעניי דהיינו בגלות כי לא היה לי קיום בגלות לולי הקריאה בהם ודו"ק:

ד' תעניות בשני על יורדי הים כו' מבואר ע"פ מ"ש בפרק הרואה בד' צריכין להודות בנצולן מתוך צרתן והם יורדי הים והולכי מדבר וחולה שנתרפא והיוצא מבית האסורין וה"נ אמרינן הכא דהיו אנשי משמר מתענים ד' תעניות להציל את כל מי שהוא בתוך צרה אחד מד' אלו בשני על יורדי הים ובג' על הולכי מדבר ובד' על חולי של אסכרה ובה' על עוברות שלא יפילו שהולד כשנולד דומה ליוצא מבית האסורין ובפרש"י נתן טעם לכל אחד מהד' תעניות ביומו ויש לעיין בזה דא"כ מאי קאמר ובע"ש לא היו מתענין וכן בשבת וכן באחד בשבת מ"ט לא היו מתענין הא ליכא בהו טעמא להתענות להו כמו בד' הימים דקאמר בהו טעמא להתענות על ד' צרות ולכ"א ביומו וי"ל דידע תלמודא דאיכא שום טעם ראוי להתענות גם באלו ג' הימים אי לאו משום הני טעמי דקאמר שמכריעין שלא להתענות בהו:

מפני הגלילים פרש"י עושין אותו יו"ט שלהן עכ"ל. אין לפרש משום שיעלילו עלינו שאנו מתענים ביו"ט שלהן דהא בזמן שבית המקדש קיים קיימינן וידינו תקיפה עליהם אלא די"ל שאנשי משמר לא היו עושין מלאכה ביום תעניתם שלא יאמר שאנשי משמר מחזיקין אותו ג"כ כיו"ט שלא לעשות בו מלאכה ומתוך זה נראה דעכו"ם נהגו כן מקודם שהיו הגלילים דהא משמע דגם בבית ראשון לא היו מתענין אנשי משמר ביום א' מטעם זה והגלילים לא היו עד בית שני:

דף כח.

בני גונבי עלי כו' מפי' הרע"ב במתני' נראה דע"ש שהיו גונבין לב השומרים ע"י העלי להביא בכורים היו קורין אותם גונבי עלי ודחשיב להו בכלל מתעסקים בעצי קרבן משום שהם בעצמן בני סלמאי שהביאו סולמות כו'. ע"כ תוכן דבריו ואין נראה כן מפרש"י אלא דמה שאמרו הן הן בני סלמאי דכעין מעשה זה עשו ונראה לפרש דאלו בני גונבי עלי נחשבין בכלל גוזרי עצים משום מעשה זה גופיה שהיו גונבי עלי דהיינו לשאת גם העלי לירושלים לבקעו שם לגזרי עצים למערכה וכן משמע מדקאמר בהך עובדא גופיה שלא יביאו עצים כו' ולא יביאו בכורים כו' דהיינו דתרתי עבדי בהא שהם הביאו בכורים

וגם העלי לקרבן עצים ולכך נמי נקט בהאי עובדא קמא לשון כפול כשרין שבאותו דור ויראי חטא דהיינו כשרין להביא בכורים ויראי חטא להביא עצים שלא תיבטל עבודת קרבנות המכפרין על החטא אבל באידך עובדא לא קאמר אלא יראי חטא דלא איירי רק בקרבן עצים:

פעם אחת נגזרה כו' שלא יביאו עצים כו' ושלא יביאו בכורים כו'. יש לתת טעם שגזרו על ב' דברים אלו לפי ששני דברים האלו היו מביאין בשמחה דבקרבן עצים כ"א עשה ביומו יום שמחה ויו"ט וכן בכורים היו מביאין בשמחה כמו ששנינו בספ"ב דבכורים החליל היה מכה כו' וע"כ גזרה אז מלכות יון לבטל מהם השמחה והיה זה בבית שני שידם היה תקיפה עלינו כדאמרינן פ"ק דע"ז ק"פ שנים קודם שנחרב הבית פשטה מלכות יון כו' ולא היה להם עדיין יד וכח לבטל עבודת קרבן בירושלים אבל מחוץ לירושלים על הדרכים רצו לבטל ב' דברים אלו לגמרי:

הוא אומר זכר צדיק לברכה ושם וגו'. מלת זכר נופל ע"ש הכינוי ושם נופל על שם העצם כמ"ש זה שמי בי"ה וזה זכרי בא"ד שאינו רק כינוי השם ולזה קאמר אלו שנקראו בשם כינוי בני גונבי עלי ובני סלמאי זה זכרם לברכה ולשבח להם אבל ברשעים גם שם עצם שלהם ירקב שאסור לקרוא אדם בשמם כדאמרינן ביומא נבי דואג:

תרי תנאי ואליבא דרבי יוסי כו'. היינו תרי תנאי דברייתא אבל אי הוה מוקים לים כר"מ ותרי תנאי אליביה הוה ליה ברייתא דלא כמתניתין והתוספות תירצו משום דר"י נימוקו עמו מוקי ליה כר"י הוא דחוק דמ"מ טפי ה"ל לאוקמי כר"מ דכל סתמא דמתני' כר"מ מוקמינן כוותיה ולא כר"י אע"ג דנימוקו עמו:

דף כח:

ע"ב כ"ד דסיון וי"ו דתמוז מלו להו מ' בשיבסר כו'. דהיינו מ' יום ולילו עמו ובזה טעו ישראל שהם חשבו ארבעים יום ואין לילו עמו וכלו להו בשיתסר ועל כן אמרו כי בושש משה כפירוש רש"י בחומש:

בראשונה הובקעה בט' ובשניה בי"ז כו'. ולפי שהשניה היא הביאה לנו רעה ביותר כמ"ש ביומא בירה תוכיח ע"כ מתענין בשניה ובירושלמי תירץ בע"א דקלקול חשבונות היה שם ונראה לפרש לפי שאוה"ע מונין לחמה וישראל ללבנה וע"י אויבים עע"א שגזרו על חשבון הלבנה וקידוש החדש כמ"ש במסכת ר"ה נעשה זה הקלקול ובודאי בי"ז בתמוז בחדש הלבנה נבקעה העיר גם בראשונה כמפורש בקרא בירמיה מקל שקד אני רואה שהם כ"א ימים שבין י"ז בתמוז לט"ב אבל לפי קלקול חשבונות של האויבים

שמונין לחמה לא היה רק ב' בתמוז דשנת החמה מוסיף על שנת הלבנה י"א ימים נמצא שבג' תקופות מתשרי עד תמוז מוסיף ח' ימים שבין תשעה בתמוז לחמה ובין י"ז ללבנה ועל כוונה זו אמר שמו אותותם אותות וגו' ע"פ מ"ש והיו לאותות וגו' דהיינו שישראל המונין ללבנה יהיה אות שלהם הלבנה כשהיא לוקה סימן לשונאיהם של ישראל ועובדי כוכבים המונין לחמה כשהיא לוקה סימן ואות להם שיהיו לוקים וכן בהפך ולזה כשצר מלך בבל על ירושלים היה בי' בטבת עד שהוצלח ונבקעה העיר בי"ז בתמוז ללבנה וט' לחמה והם שני תקופות השנה שהחמה עולה ומוסיף מיום ליום וזה שם ונתן לו האויב אות וסימן להצלחתו להחריב ירושלים ובהפך אמר אותותינו לא ראינו וגו' לטובה דהיינו שהובקעה העיר בי"ז בתמוז ללבנה שהיא נדונית חסרה אז סימן ואות על חסרון שונאיהם על ישראל:

דשרף אפוסטמוס כו' התורה כו'. שהוא יום מוכן לפורענות שבו נשתברו לוחות של התורה.

דף כט.

ויהי בחדש הראשון וגו'. מייתי כל הני קראי דמעיקרא לא מייתי אלא שלא נשתלחו מרגלים אלא עד שנה שניה שהרי בראשונה נעשה המשכן אחר מעשה העגל ולא הוקם עד תחלת שנה שניה ושוב מייתי מקראי דע"כ לפי ענינו לא נשתלחו מרגלים אלא עד כ"ט בסיון ולא מקודם לו בשנה שנייה וכלו מ' יום בט"ב:

ויסעו מהר ה' וגו' היום סרו מאחרי ה' וגו'. מפורש פ' כל כתבי:

אמר אביי תמוז דההוא שתא מלוי כו'. פירשו בתוס' עשו אותו מלא מל' יום כדי שיכלו מ' יום בט' באב ל' דתמוז ואחד דסיון דבכ"ט שלח המרגלים וט' באב כו' ע"ש לכאורה דבריהם אינן מובנים דחשיב אחד דסיון והרי סיון ודאי מלא וה"ל ב' מסיון יום כ"ט ויום ל' ויש ליישב דיום כ"ט מסיון לא חשיב ליה כיון שאין לילו עמו גם שהוא בכלל ז' של הסגרת מרים אך קשה לדבריהם דא"כ כלו המ' יום בט' באב עצמו כמ"ש בהדיא ובט"ב שבו המרגלים כו' וכן משמע דלילה שלאחריו היה ט"ב שבכו בו ונקבע בו בכיה לדורות ופרש"י לכאורה בזה יותר מכוון דחשב ב' מסיון ול' מתמוז דמלוי מליוה וח' דאב הרי בערב ט"ב שבו המרגלים דבלילה שלאחריו בט"ב בכו ויום כ"ט דסיון גם שאין לילו עמו חשיב ליה דלא כתיב הכא אלא מקץ מ' יום ולא אמרו מ' יום ולילו עמו אלא גבי מ' יום בשנה ראשונה שהיה משה בהר דהתם כתיב ארבעים יום וארבעים לילה וצ"ל לדברי התוס' דבערב ט"ב לאו היינו בח' באב אלא בט' באב בערב שבו כדאמר לקמן לגבי ט"ב

בחורבן סמוך לחשיכה הציתו ומצינו קרוב ללשון זה בקרא גבי יוה"כ בתשעה לחדש בערב וגו' בליל י' שלאחריו בכו ונקבע בו בכיה לדורות דרובו נשרף בי' כדלקמן ודו"ק:

אתם בכיתם בכייה של חנם ואני כו'. יש ליישב בכאן בשינוי סיפור מעשה מרגלים שבפרשת דברים מסיפורו בפרשת שלח דשם כתיב שאמרו המרגלים אפס כי עז העם וגו' ותשא כל העדה וילונו וגו' ובפ' דברים כתיב ויאמרו טובה הארץ וגו' ולא אביתם לעלות ותמרו וגו' ולא נתן טעם למה ועוד דבפ' שלח כתיב וילכו ויבאו אל משה וגו' דמשמע שהיה כל זה לפני אהל מועד ובפ' דברים כתיב ותרגנו באהליכם וע"ק שאמר כאן ותאמרו בשנאת ה' אותנו וגו' ולא הוזכר כן בפ' שלח וע"ק שאמר בפ' דברים ותקרבון אלי כולכם וגו' כיון שזה היה בשנת מ' שכבר מתו כל דור המדבר ואלו היו בניהם פחות מבן כ' שזכו ליכנס לא"י מה הוכיחן בכך ויש ליישב בכל זה לפי שהאבות היו מביאין שגם בניהם באהליהם היו מתלוננים כמ"ש במדרש ותרגנו באהליכם מלמד שהיו יושבין במשכניהם ומחבקין את בניהם ואומרים להם אוי לכם למחר יהיו צולבים מכם וכו' וז"ש שאם לא יזכו בניהם יהיו להם כ"כ עונש ובכיה לדורות אם לא ייטבו מעשיהם ועמהם ידבר משה כאן בפרשת דברים ומוכיחן שגם אתם תקרבון אלי בעצת אביכם וזה שזכר כאן שהבנים המרו ומתלוננים בלי טעם קודם ששמעו ממרגלים עם גדול ורם ממנו וגו' וז"ש משה להם כי אמרתם בשנאת ה' וגו' וזה אינו כמ"ש טובה הארץ וגו' אבל הוא אוהב אתכם ואתם שונאים אותו כמ"ש משל אומרים מה דבלבך על רחמך מה דבליביה עלך כפרש"י בחומש וזאת שנאת חנם שהיה להם לבנים לגבי הש"י במעשה המרגלים הביא להם בכיה לדורות בבית שני שהיה להם שנאת חנם כמ"ש פ"ק דיומא וז"ש בכאן אתם בכיתם בכיה של חנם כו' דהיינו שנאת חנם למקום ב"ה עוד מפורש בזה במסכת סוטה פרק א"נ ע"ש ומייתי ליה מקרא קרא עלי מועד לשבור בחורי ר"ל כי כל חדש מלא יש בו מועד וחדש תמוז שאין בו מועד והוא חסר קרא עלי במעשה מרגלים להיות מלא כאלו יש בו מועד שיהא הוא משלים למ' יום לשבור בחורי שלא היו בני כ' אז שיקבלו עונשם לדורות באותו יום כדלקמן שמגלגלים חובה ליום חייב:

בז' נכנסו עכו"ם להיכל כו' ובט' סמוך לחשכה הציתו כו' ההוא קרא דבעשור לחדש וגו' וישרוף וגו' מתפרש כפשטיה דרובו של היכל נשרף בי' וההוא קרא דבז' בחדש לא קאי וישרוף איום ז' לחדש אלא דהכי מתפרש דבז' לחדש בא נבוזראדן להיכל וקלקל בו עד יום י' ואז וישרוף וגו' ומייתי ליה מקרא אוי נא לנו כי פנה היום הוא התחלת השרפה בערב יום ט' כי ינטו צללי ערב של יום י' שהיה הולך ודולק בו כל היום כולו עד כי בו ינטו צללי ערב:

לא קבעתי אלא בי' מפני שרובו כו'. יש לדקדק בזה דהא איהו גופה קאמר לעיל דמיום ביאת מרגלים בט"ב נקבע בו ביום בכיה לדורות ולשיטת התוס' ניחא דביאת מרגלים היה ביום ט' בערב ואח"כ בליל י' היתה בכיה שנקבע אז בכיה לדורות ודו"ק:

מגלגלין זכות ליום זכאי כו'. כל המאמר מפורש בפ' אין נערכין:

ערב ט' באב היה כו'. גם בכאן אין נראה לפרש שבערב ט' באב ממש ביום ח' דהא ביום ט' באב הציתו בו האור ואי התחלת כניסת העובדי כוכבים להיכל קאמר הל"ל בח' בו אלא ערב ט' באב היינו ביום ט' גופיה בערב שהציתו בו האור:

נגזרה גזרה על ר"ג כו' שהוא היה באותו דור וע"כ קראו בעל החוטם לפי שישראל הם עם אחד דמיון גוף כשמכאיב לאבר אחד מרגיש כל הגוף מיהו האברים אינן שוין במעלתן שיש מהן שחיותו של אדם תולה בהן ולזה דימה את ר"ג שהיה ראש ונשיא שכולן תלוין בו לאבר החוטם שהוא למעלה בראש וחיות אדם תלוי בו כמ"ש פרק יוה"כ מדכתיב ויפח באפיו נשמת וגו':

ומפתחות ההיכל בידן ועלו כו'. כבר אמרו במדרש בשערי היכל שלא שלטו בהן האויבים כמ"ש טבעו בארץ שעריה ולזה אמרו שראו אלו פרחי כהונה שמפתחות שלהן ג"כ לא יהיו נמסרין ביד אויבים והיו מוסרין המפתחות לקונם כמ"ש ביהמ"ק קנין א' שנאמר הר זה קנתה ימינך ר"ל גם כשהוא בחורבנו כמו הר הוא קנינו של הקב"ה כדמסיים בהאי קרא ושוע אל ההר דהיינו כשהוא בחורבנו כדאמרינן במסכת פסחים לא כאברהם שקראו הר כו' אלא כיעקב שקראו בית כמפורש שם ומייתי ליה מקרא מה לך איפה כי עלית כלך לגגות משום מסירות מפתחות לשמים שהיית יכול לעשות כן למטה אבל משום צערא עלית לגגות ליפול משם לארץ חלליך לא חללי חרב אלא חללי נפילה:

דף כט:

ע"ב באב דריע מזליה כו'. באדר דבריא מזליה גם שאמרו אין מזל לישראל מ"מ מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חובה כדאמר לעיל:

אחרית ותקוה כו'. אלו דקלים וכלי פשתן כו' שהם דברים המתקיימים כדאמרינן פרק יוה"כ יעשו לו סגולה דיקלא מיני תמרים וכן כלי פשתן הם כלים שמתקיימים יותר משאר כלים ובגדים והיינו אחרית וגו':

כריח שדה של תפוחים. וכתבו התוספות י"א תפוחים כריח אתרוגים עכ"ל וכת"י כתפוח בעצי היער כאתרוגים ביני אילני ואולי שדקדקו לפרש אתרוגים ע"פ מ"ש

במדרשות כי ריח ג"ע שנכנס עם יעקב היה מהבגדים כדכתיב וירח את ריח בגדיו שאלו הבגדים עמדו כבר בג"ע כי של אדה"ר היו ובאו ליד נמרוד ואח"כ גזלן וחמדן עשו ממנו שע"כ נקראו החמודות כדאמרינן במדרשות ואית ליה דאילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה כדאמרינן פרק בן סורר ומאותו אתרוג קבלו בגדיו ריח אתרוג של ג"ע וקצת יש סמך לדבריהם אלו מספר הזוהר וז"ל ותרא האשה כי טוב העץ וגו' מה חמת אר"י ההוא אילנא הוה סליק ריחו כד"א כריח שדה אשר ברכו ה' ובגין ההוא ריח דהוה סליק חמדת ליה למיכל מיניה אבל בב"ר לא משמע כן שיהא הריח מג"ע בא ע"י הבגדים של עשו אלא שבזכות יעקב נכנס עמו ריח של ג"ע וההיפך בעשו על ידי רשעתו נכנס גיהנם ודו"ק:

דף ל.

ואסור לקרות בתורה כו'. פרש"י משום דכתיב בהו משמחי לב עכ"ל. ולולי פירושו נראה דלאו משום שמחה נגעו בה דלא מייתי האי קרא דמשמחי לב אלא בסיפא גבי תינוקות של בית רבן אבל בשאר כל אדם איכא טעמא אחרינא משום שלא ישכח אבלו של יום ובשאר עסקים נמי אסור מה"ט ולרבותא נקט דאפי' ללמוד תורה אסור בו אבל בתשב"ר נקט ליה מקרא דאסור מיהת משום שמחה:

דף ל:

ע"ב דומה לו כמי שמתו מוטל כו'. ר"ל דלא ה"ל ט"ב כאבלות ישנה:
כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה כו'. ושאינו מתאבל כו'. עדיפא מיניה מפורש בהאי קרא דאיהו גופיה נמי שמח אלא מכאן אמרו קאי אשאין מתאבל דאינו מפורש מה עונשו וקאמר דמכאן אמרו כו' דמכלל הן אתה שומע לאו וכל שאינו מתאבל כו' מיהו ק"ק דליכא לדיוקי מקרא דמכלל הן אתה שומע לאו אלא דהמתאבל הוא גופיה שמח ושאינו מתאבל אינו שמח ומנא ליה לדיוקא דאינו מתאבל אינו רואה בשמחתה וי"ל דהרואה בשמחתה א"א שלא יהיה גם הוא שמח:

דף לא.

ובת כ"ג מבת סגן כו'. כל אחת שואלת משל למטה ממנה היינו נמי מה"ט שלא יהיו להן בגדים חשובים כל כך לגבי העניים ועוד דאי בת כהן גדול שואלת ג"כ מבת מלך

ה"ל כאלו מחליפים בגדיהם ויתבייש מי שאין לו להחליף ומה"ט נמי תני במתני' שאין לובשין רק לבנים שלא לבייש העניות שאין להם צבעונין רק לבנים:

מי שאין לו אשה נכנס לשם כו'. וכ"ה במתני' בחור שא עיניך כו' אל תתן וכמ"ש בפרק האיש מקדש שאסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה ולא משום יופי דהא קאמר אל תתן עיניך בנוי כו' אלא דמ"מ יראנה שלא יהא בה מום ודבר מכוער:

יפיפיות כו' מיוחסות כו' מכוערות שבהן כו'. כי הפעולות הם שלשה חלוקות שהם הטוב והערב והמועיל. היפיפיות הם מכת האומרות להלוך אחר הערב והמיוחסות אומרות למשוך אחר הטוב והמכוערות אחר המועיל כמ"ש ובלבד שתעטרונו בזהובים ובמתני' לא חשיב רק כת האומרים למשוך ולברור את הטוב ובע"י חשיב דכת אחת עשירות שבהן אומרות תנו עיניכם בממון והוא כת להלוך אחר המועיל וע"ז יש לפרש בפרשת רות שפרש"י שם שבה פה פלוני אלמוני וגו' שהיה שם הגואל טוב אלא שלא כתב שמו לפי שלא אבה לגאול והרי בתר הכי כתיב ויאמר אנכי אגאל ועדיין לא הודיע שלא רצה לייבם את רות גם קשה אחר שהודיע לו בועז שהוא הראש שבישראל ושופט להם כמ"ש אבצן זה בועז ואם לא תגאל אנכי אגאל והיא מותרת בישראל דעמוני ולא עמונית היאך שוב אמר לא אגאל פן אשחית את נחלתי וגו' כפשטיה אבל הנראה כי עיקר מצות יבום להקים שם המת דאל"כ אסור לייבם דמצות חליצה קודמת מטעם זה וז"ש לה אם יגאלך טוב דהיינו מצד הטוב לשם מצות יבום יגאל ואם לא יגאלך מצד זה רק לשם ערב שהוא יופייך או לשם מועיל דהיינו לשם נחלה לא תתרצה בו רק לשם מצות יבום שהוא הטוב ולכך כשא"ל לגואל חלקת השדה וגו' נתרצה גם בה הגואל מצד המועיל שהיא הנחלה ואמר אגאל עד שא"ל קנית להקים שם המת וגו' דהיינו לשם מצות יבום ויאמר לא אוכל לגאול פן אשחית וגו' ר"ל כמ"ש אונן כי לא לו יהיה הזרע וגו' כפרש"י שם וז"ש בועז בסוף אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת וגו' דהיינו לשם יבום ועיין בזה בחידושינו פרק הערל:

אלא לבנים כו'. פרש"י אם בניך מיוחסים הכל קופצין כו' ע"ש ומשום שאין השכינה שורה אלא על מיוחסין שבישראל:

עתיד הקב"ה לעשות מחול כו'. מפורש במפרשים שהוא דבר סודי:

הנה אלהינו זה וגו'. וכה"ג דרשו גבי זה אלי ואנוהו ומייתי ליה הכא מאלהינו זה וגו' זה ה' וגו' והלשון כפול כמ"ש שיש לאדם לברך במדת הדין עליו כמו במדת הרחמים שנאמר באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר וז"ש כשהוא אלהינו במדת הדין קוינו לו שיושיענו וזה ה' במה"ר עלינו קוינו לו ונגילה ונשמחה בישועתו לא אמר ונשמחה

בישועתנו כמ"ש ויושיענו אבל כינוי ישועתו עליו יתברך ברוך הוא ע"ד עמו אנכי בצרה וכשהוא יושיענו גם הוא יושע עמנו וע"ז נגילה ונשמחה על שהוא יושיענו בב"י:
הדרן עלך בשלשה פרקים וסליקא לה מסכת תענית בסייעתא דשמיא